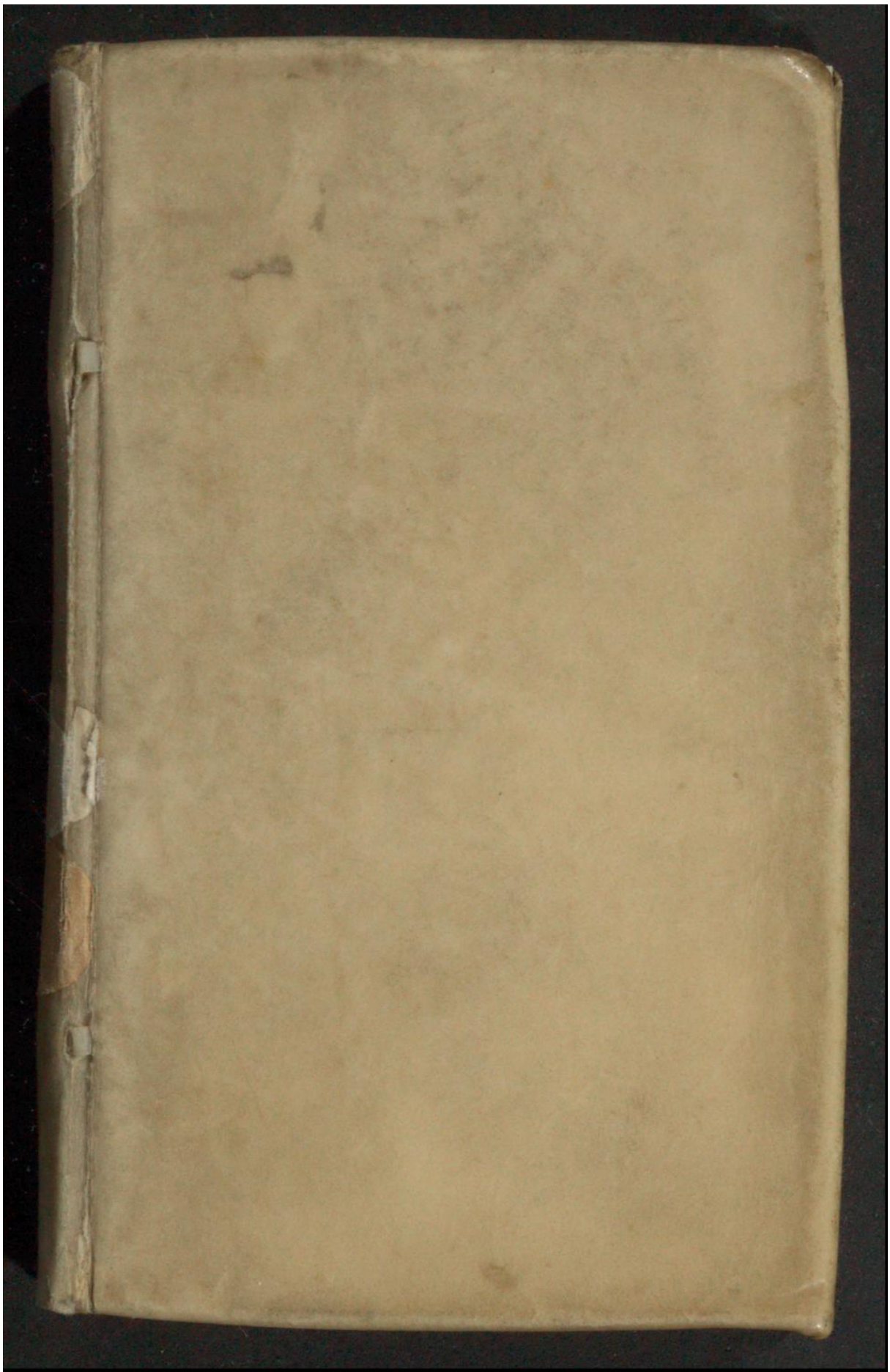

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

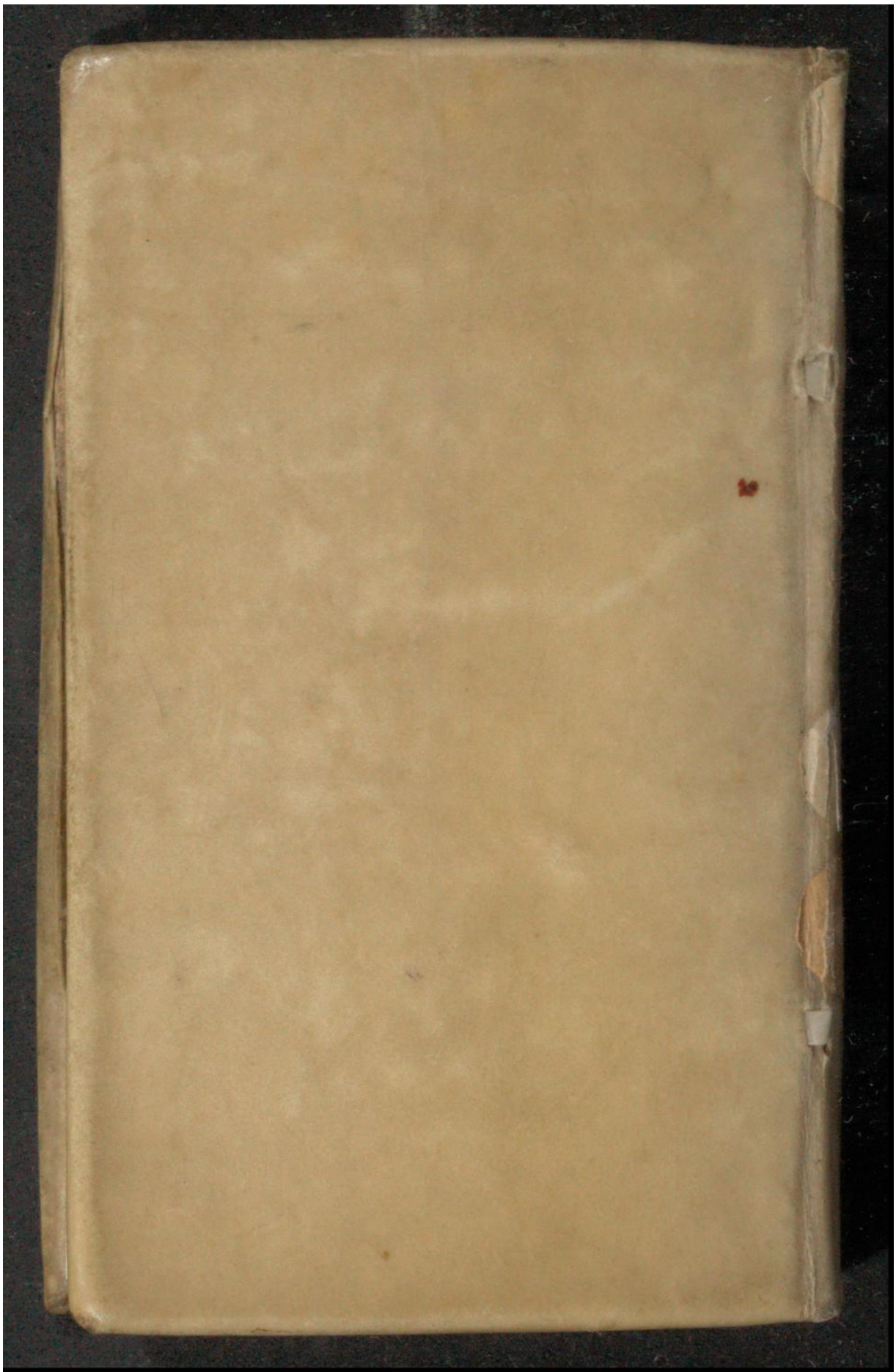

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

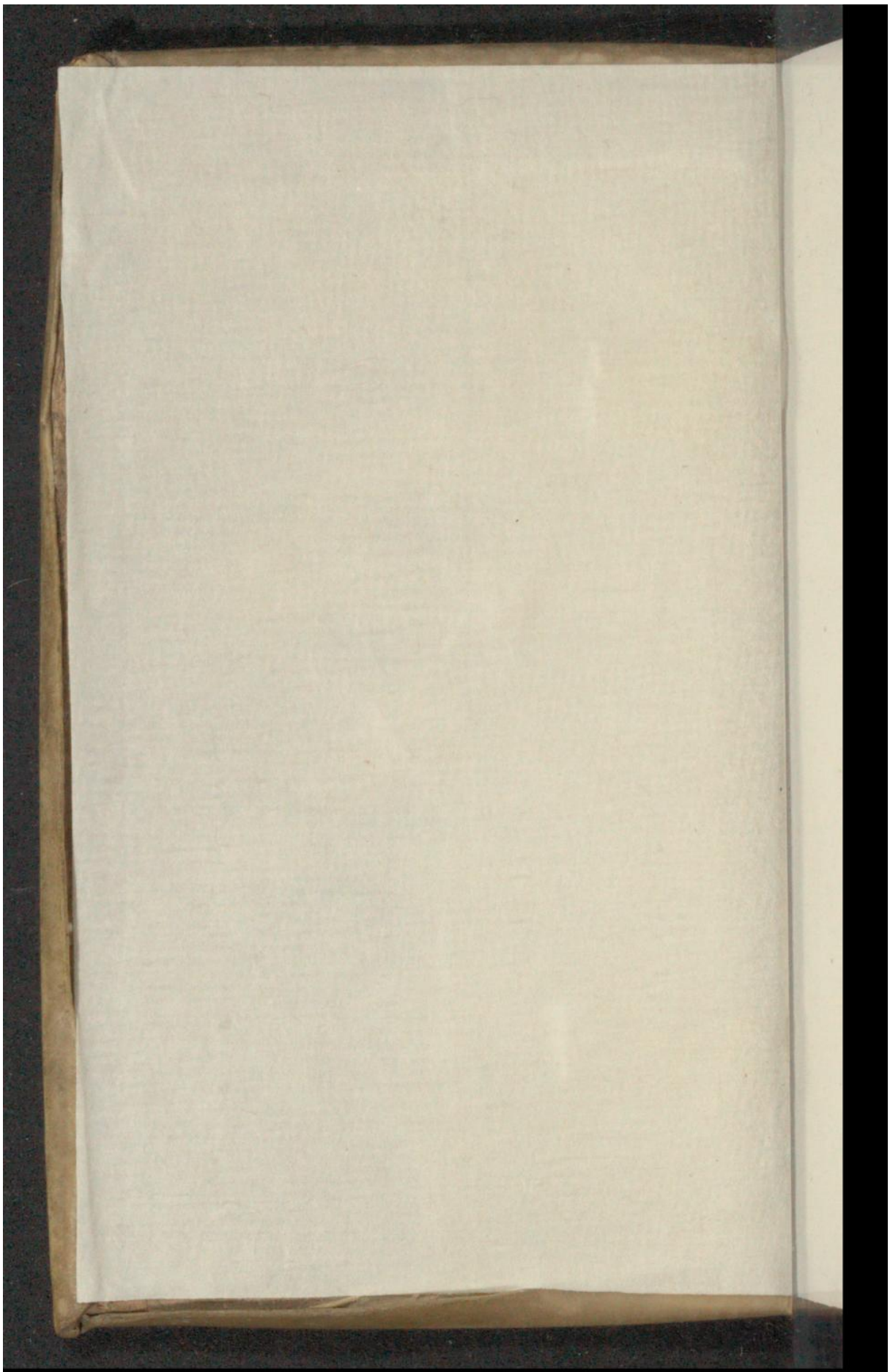

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

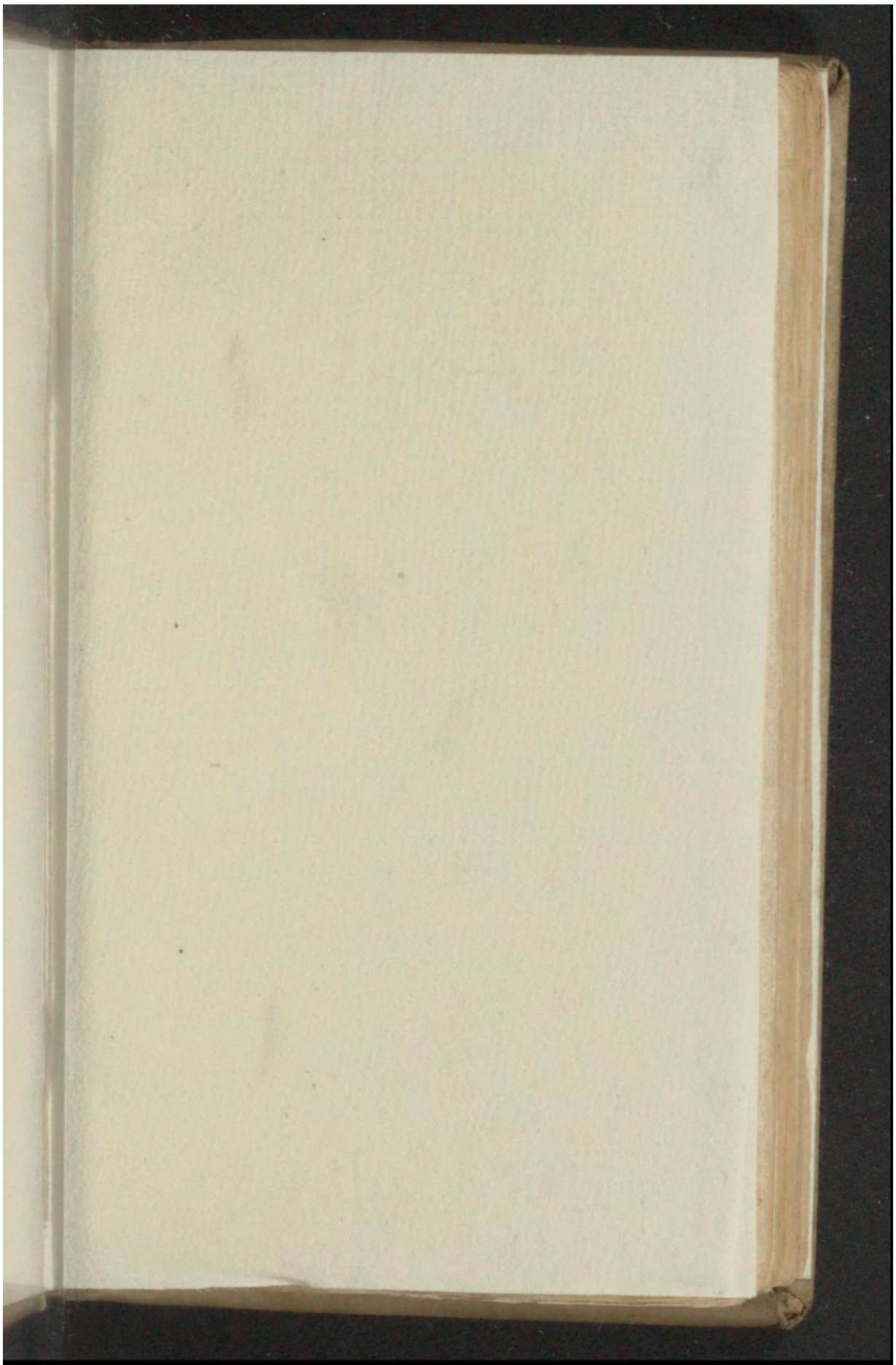

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

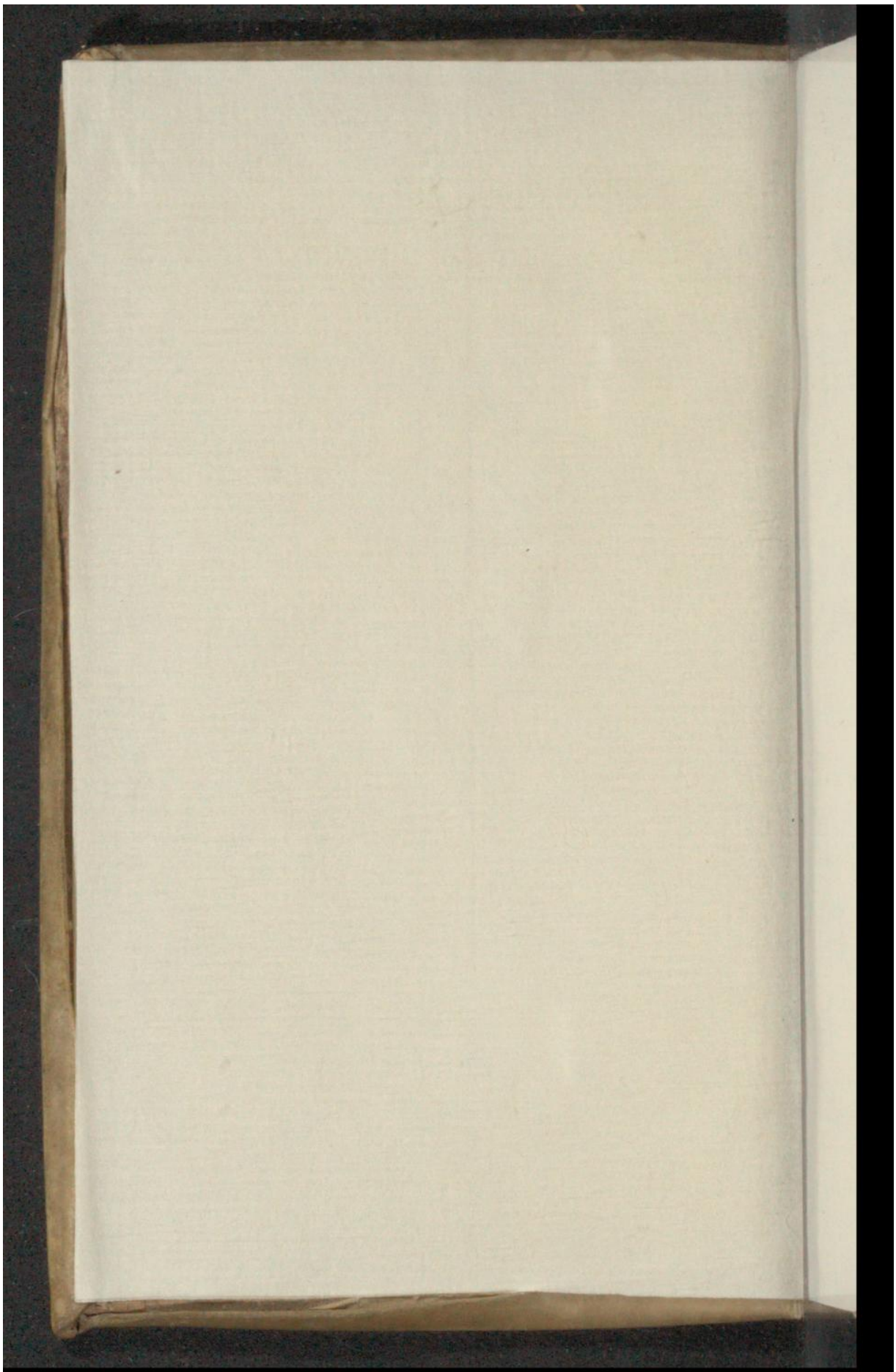

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

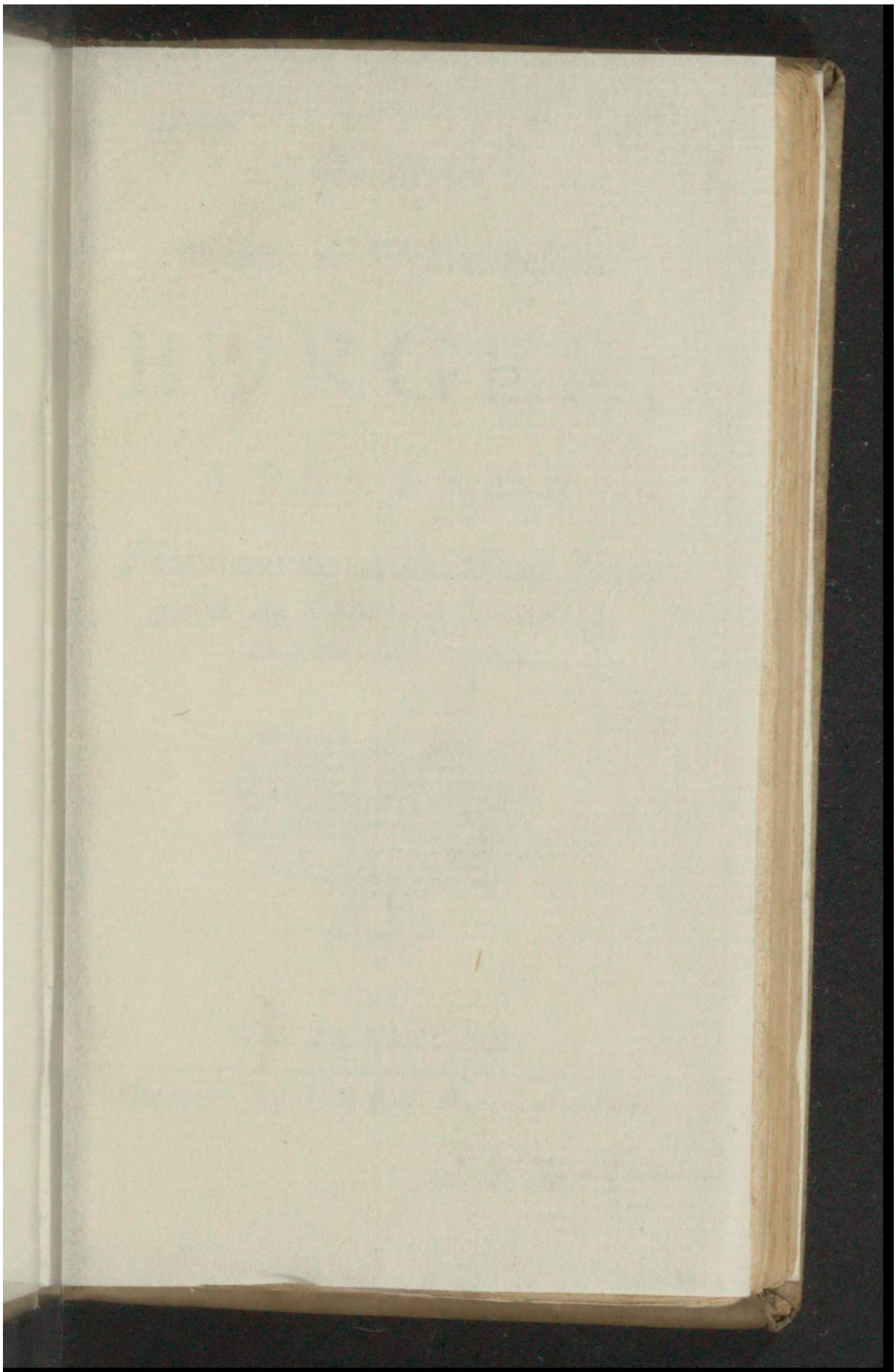

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

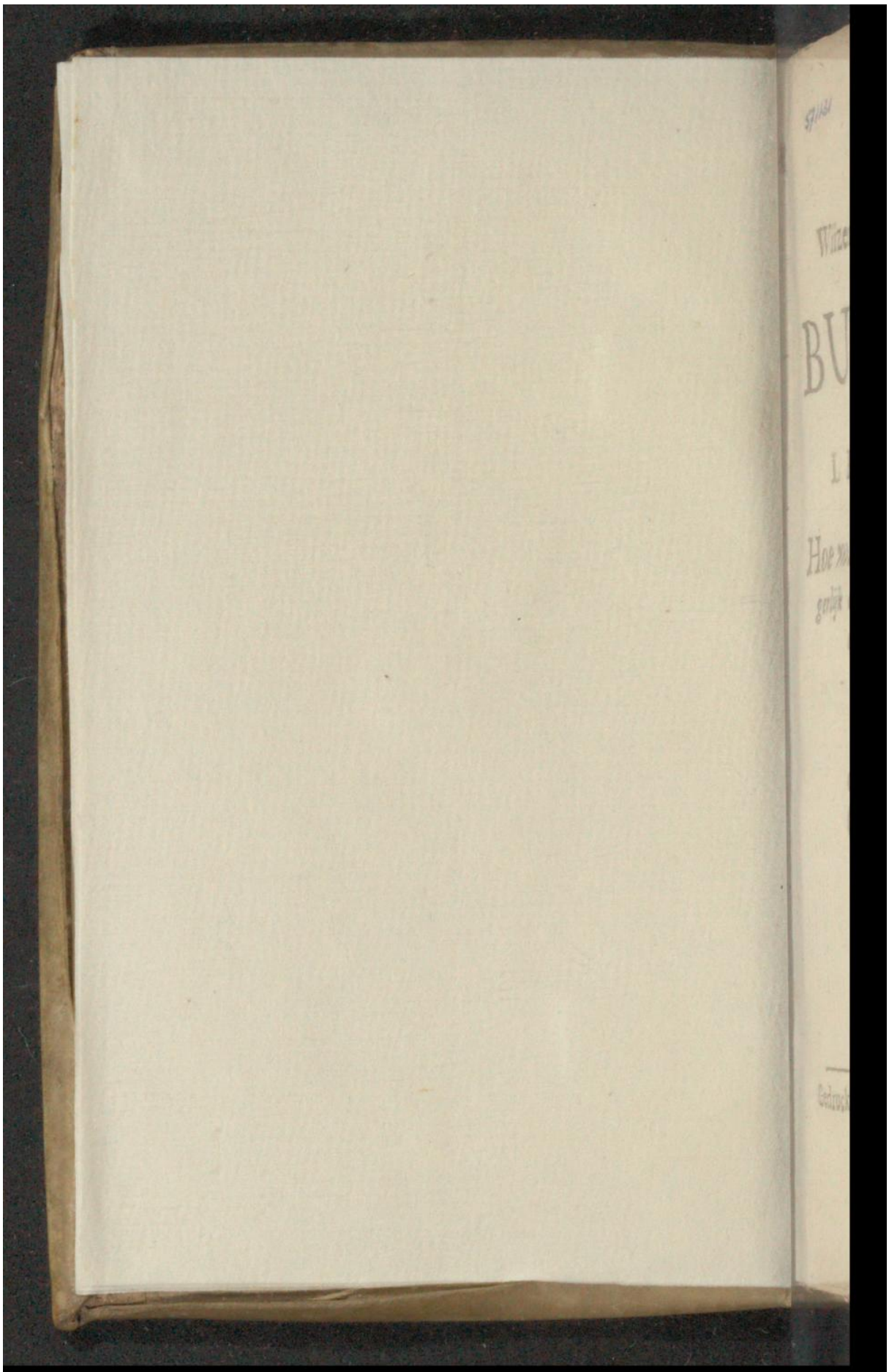

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

571131
Kon 238 M 6

DEN

Wiizen en Welbeſcheiden

BURGER:

LEERENDE

Hoe men in allen ſtaat Burgerlijk en Verſtandig Leven zal, en zich zelfs kennen.

2568

Te HARLINGEN,

Gedruckt by *HERO GALAMA.*

J. W. de Crane

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

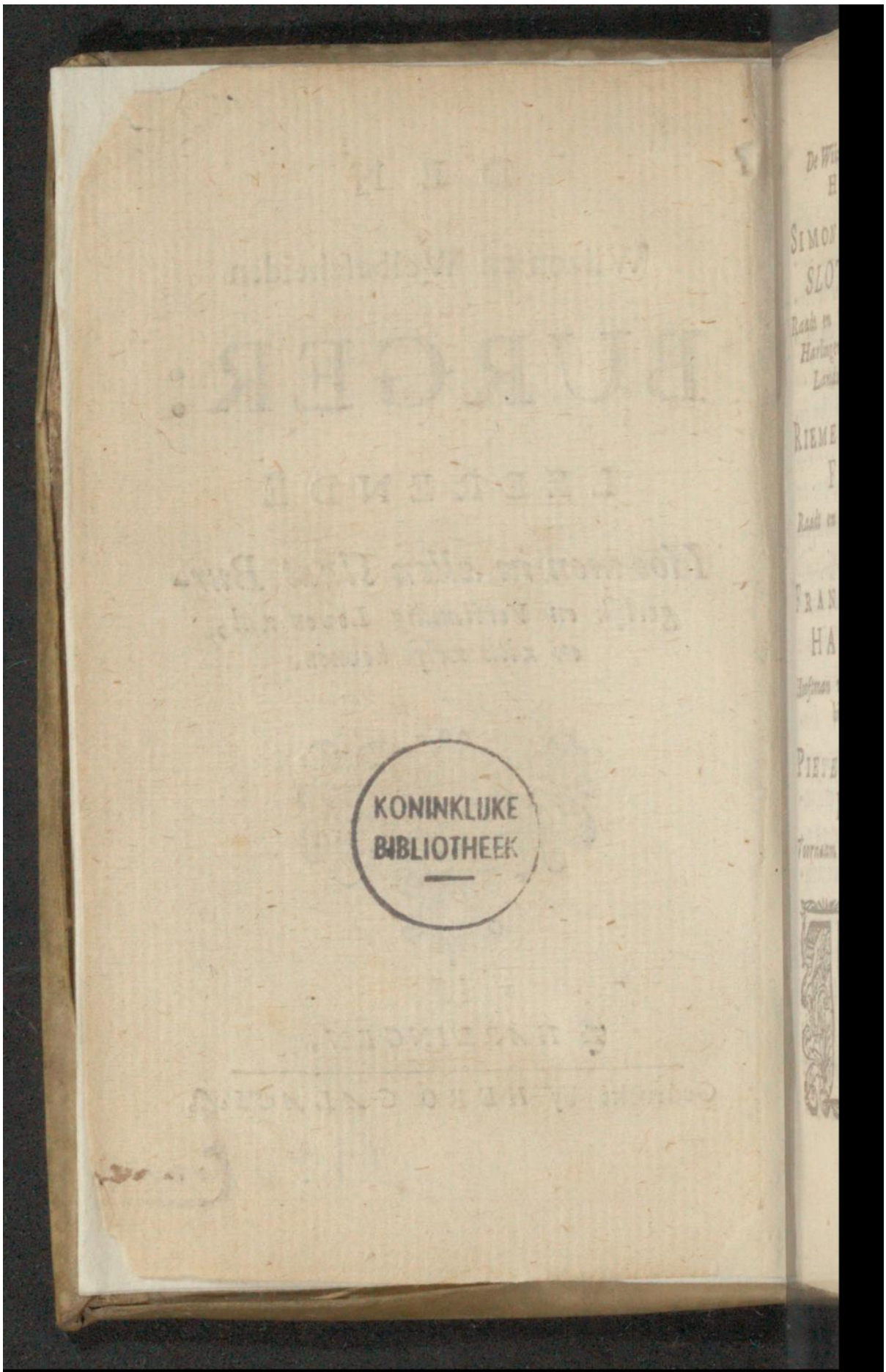

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

De Wiize en Welbeſcheidene
HEEREN:

SIMON WILLEMSZOON
SLOTERDIIK,
Raadt en Gemeenſman der Stede Harlingen, en Volmacht ten Landsdage van Frieſlandt.

RIEMER THEUNISZOON
FABER,
Raadt en Gemeensman der Stede Harlingen.

FRANS LAASZOON
HANNEMA,
Hooftman van een bende Burgerry binnen Harlingen.

PIETER CORNELISZOON
BONK,
Voornaam Coopman binnen Harlingen.

TErwiil d' Oorlog met Engelland veel ſtaatsrdenee-ringen onder-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

de Burgerry veroorzaakte, (wier meeſte oordeelen redenloos en onburgerliik ſtreden tegens de Vryheid des Vaderlands, die onze vrome Voorvaderen hun goed en bloed koſte,) quam my, by geval, Het Burgerliik Leven van SIMON STEVIN *ter hand, en in't vlytig doorlezen, vond' ik, ontrent die ſtoffe, zulk een welgevallen daar in, dat ik my, door burgerlike plicht, ten dienſt en nut der Burgerry, verplicht kende, 't zelve te herdrukken.* KOMENIUS wiize Leſzen van een Verſtandig Leven, *en* IZOCRATIS kortbondige Vermaninge, aan Deumonicus, *dacht my, paſt 'er niet qualiik by. En mits het mede in een Burger vereyſcht, zo wel die regeert als geregeert werdt, in allen ſtaat* ZICH ZELVEN

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Opdragtbrief.

TE KENNEN, *is hier bygevoegd wat de Heer* GERAARD VOSSIUS *over die Godſpreuk geredeneert heeft. Deze dus tot een Handboekje verzamelt, en met den Titel van* Wiizen en Welbeſcheiden BURGER *gebynaamd, heb ik U. E. blinkkende Namen op 't Voorhooft geprent · my vleyende, dat U. E. welbeſcheidene burgerlike kennis, tegens d' onbeſcheidene onburgerlike ſtiifkoppen, ons genoegzaam verdedigen zal. Ondertuſſchen gelieft miin openhertige vrymoedigheid te verſchoonen; en deze toewydinge zoo gunſtig aan te nemen, als U. E: die, tot erkentenis van ſchuldige dankbaarheid, werdt opgedragen van*

U. E. verplichte Dienaar

H. GALAMA.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Het BOEKJE
tot den
LEESER.

GY die my ſiet, en niet en weet
Wie dat ik ben, of hoe ick heet,
Treed nader, lees mijn Voor-
hoofds bladt,
En oordeelt dan, wat ick bevat.
'k Ben waard, en noodig ingezien,
Van allerley ſtaten van lie'n,
't Zy Overheid, of Onderdaan,
'k Doe yegelijck zijn plicht verſtaan.
Elck koop my, draag my in u ſack,
'k En ſtreck u tot geen laſtig pack,
Reis ick met u, ter Zee, te Land,
'k Ben ras weer uit en in de hand.
't Borger *en 't* Verſtandig Leven,
Zich zelfs Kennis, *daer beneven,*
Vindt gy t' zaam, in my by elkäar
Smaekt u het een niet, proeft van't aer.
Als 't honich-byetje vliegt om buyt
Het ſuygt zijn was uit bloem en kruyd.
Ick leer u ſchiften waan van wis,
En wat oprecht Borgerlijck is;
U word oock aerdig uitgeleid,
Welck zy u rechte Overheid,
Die gy verplicht zijt t'aller tijt,
't Zy waer dat gy een Borger zijt,
Of waer dat gy u woning veſt,
Onder een Vorſt, of Gemeen-beſt.

Mijn

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Mijn wijze ſpreuck doch noit en delf,
Want niet zoo nut als kend u zelf.
O wijze Geraard, (*ſchrand're*) Vos;
g'Ontbind my deze Sprenke los.
't Verſtandig leven, *hooch geacht,*
Vertoon ik u in volle kracht.
Dus laak my niet al ben ick klein,
De kleine vruchten zijn vaak rein.
De kleine bloempjes, zoet van geur,
Haar zoete reuck, haar ſchoone kleur,
Verquicken menich menſch het hert,
Als't maar van haar geroken wert.
Het groote dat blijft veeltijts ſtaan,
En meenich ziet'er tegen aan.
Dit is dan eynd'lijck mijn beſluyt,
Men kieſt vaak't klein, voor't groote
UYT.

H. v. HEUVEN.

AEN DE LETTERLIEVERS.

TOt *Heylig* en tot *Veylig leven*
Wijſ't all, wat *Wijſ'* oit heeft beſchreven,
In aller *boeken* talloos tall;
Doch vindj' in *Dit* het *Pit* van al:
Bericht voor *Staat* en *Stad-bezorger*,
De *Plicht* van *Onderzaat* en *Borger*.

De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

De *Zellif Kennis* voor *Elk-een*;
Als't *Nutſt* en *Nodigſt* in't *Gemeen*.
In *veel* te lang te laſtig ſoekje
Wel-leef-kund; leerſt in dit *een Boekje*.

Rien parfaict.

INHOUD

van dit

HAND-BOEKJEN.

Het Burgerlijk Leven van
Simon Stevin. *Fol.* 9.

Het verſtandig Leven van
A. Komenius. *Fol.* 71.

Izocratis *Vermaningen*
aen Deumonicus. *Fol.* 97.

Geeraard Voſſius *van*
de Kenniſze ziins zelfs.
Fol. 109.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

HET BURGERLIIK LEVEN,

DOOR

SIMON STEVIN.

Te HARLINGEN,

Gedrukt by *HERO GALAMA.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Goetwillige Leſer.

't Waer wel te wenſchen, dat het de gewoonte daer toe ghebracht hadde, dat ettelicke Duytſche woorden gheen verklaringe en behoefden door Grieckſche en Latynſche, maer dat deſe over langh haer verklaringhe ghenomen hadden uyt die, want ſulcke van het menſchelick geſlachte ſoude geweert hebben veel onwetenheit, leeckheyt, en miſverſtant, daer 't langhe in geſwermt heeft, door ghebreck van tale, die de ſake eygentlick mochte uytbeelden. Doch alſoo dit niet gebeurt en is, wy ſullen ons voegen nae 't geval des tegenwoordigen tijdts, ſtellende in de kanten des volgende bladeren, neven ſommige goede Duytſche woorden, haer eygen ghewoonelicke Grieckſche en Latynſche.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

SIMON STEVIN

wenscht d'HEER

GOVERT BRASSER,

Burgemeester der Stadt

DELF,

Veel geluck.

TERWIIL datter tot veel verscheidene plaetsē grote veranderingen in de regeeringe vallen, alwaer d'een dese, d'ander die zijde aenhangt, en elck het sijne voor 't beste drijft, so rijst daer uyt tusschen de menschen groot verschil in de [a] aenklevinghen

[a] *Adjunctio Politiæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ghen der Burgerlickheyt, te meer datter veel tot verſcheyden fortuynen geraken, d'een tot hoogen ſtaet, d'ander tot een ſchrickelick eynde, alwaer gemeenlick de vrage is, wie hem Burgerlick ofte onburgerlick gedragen heeft. Maer want het oordeel van velen hier in gantſch onbeſcheyden is, ſtreckende niet alleen tot haer eygen ſchande, maer oock tot ontſtichtinge der gantſche gemeente, ſoo is mijn voornemen haer miſverſtandt te ontmoeten, met ſulcke redenen als my van die [a] ſtof nu te voren komen, en tot een recht [b] Burgerlik leven bequaemſt duncken. Hier toe heeft my noch vlijtiger gemaeckt, ons ernſtich [c] vermoeden

(b) *Politice.*

[a] *Materia.*

(b) *Vitam politicam.*

(c) *Opinio.*

(wie

(wie en wort'er van het ſijne niet geregeert?) van de wonderlicke verborgen eygenſchappen der duytſche ſpraecke, om in de welcke my met beſondere welluſt te oeffenen, hebbe daer toe verkooren deſe *d* Burgerlicke ſtof, en die gebracht tot ſulcke form, gelijckſe uwe Eerwaerdicheyt hier toe-gheeygent wort. Aen de welcke een recht gevoelen van dien ſeer aengenaem weſende (alſo dat betuyght de gedurige vlijt en neerſtigheyt, die ghy tot vorderinge en beſcherminge der *a* gemeene ſake gewillighlick aen-neemt, met grooter onruſt ſonder eygen profijt) en twijffel niet, of ghy en ſult onſe goede meyninge, al waer in de

(d) *Materiam politicam.*

[a] *Reipublicæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

reſte gebrek, ten beſten duyden. Aengaende de kleynheyt deſes wercks, 't welck yemant niet ſonder eenige reden ſtraffen mochte, om de oneyndelicke voorbeelden, en verſcheyden [b] gevallen, daermen 't mede ſoude hebben konnen verbreyden: Hier af ſal my ontſchuldighen, eensdeels onſe ghenegentheyt tot kortheyt, ten anderen tegen-woordige oeffeninge in [a] wiſ-konſtige daet, daer mede wy hopen te doen nutten dienſt aen't gemeene landt, en vervolgens behagelicke wercken aen uwe Eerwaerdigheyt; die ick met een Burgerlick ghemoedt, in ſijn Burgerlicke regeeringe, wenſche een langh geluckigh Burgerlick leven.

b *Caſus.*

a *Praxi Mathematica.*

KORT

KORT BEGRIIP.

Argumentum

ALso ons voornemen niet en is, deſe (a) ſtof des Burgherlijcken levens, in 't lange en breede te beſchrijven, noch de ſake voorvoets op (b) van geſlacht tot afkomſten te vervolgen, waer toe ons tijt en wille gebreeckt, ſullen alleenlijck roeren de voornaemſte en nootelijckſte twijfelachtige puncten, van welcke tuſſchen de menſchen dagelijcks de heftigſte (c) verſchillen vallen: Te weten, eerſt (d) bepaelende het Burgerlijck leven, ſullen daer na ſeggen welcke eens (e) Burgerlijcken perſoons rechte Overheidt zy: Voorts hoemen hem

(a) Materiam vitæ politicæ.

(b) A genere ad ſpecies.

(c) Queſtiones.

(d) Definiendo

(e) Politice.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

[f] Politice.

(f) *Burgerlijck dragen ſal in de*

[g] Inteſtinis bellis.

(g) *binnelandtſche twiſten: In de regeeringe: In de wetten die wy achten ons niet te verbinden, die twijfelachtigh zijn, en teghen malkander ſtrijden: In de Religie: En ten laetſten van het Burgerlijck leven in't gemeen, alles vervattende onder acht*

[h] Capitibus.

(h) *hooftſtucken.*

Het

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Het BURGERLYK LEVEN,

Beſchreven door

Mr. SIMON STEVIN.

I. HOOFTSTUCK.

Van de bepalinge des Burgerlijcken levens.

Primum caput de definitione.

DEgemeenten om bevrijt te zijn voor allen aenſtoot haeider nabueren, en der vremde volken, hebben hun ſterke plaetſen gemaeckt, dieſe in 't gemeen Burgen heeten, gelijcker noch veel van dien den naem behouden, als Middelburgh, Oudenburgh, Straets-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

burg, en meer andere. De ingesetens dier Burgen noemden sy Burgers, gelijckmen de ingeboornen van Haerlem, Haerlemmers heet. Dese Burgers, om vreedsamelijck met malkander te konnen leven, hebben seeckere rechten, wetten, insettingen, keuren, oude gebruyken, en in't gemeen geseit, regelen, daer sy nae leven. De selve zijn driederhande, te weten (a) Steetsche, Natuerlijcke, en Goddelijcke. Steetsche (b) bepaeltmen die tot onderhout van Steden, of menschelijcke versamelingen, nae den eysch der plaetsen, persoonen, en tijden verordent worden. Natuerlijcke noemtmen, die over al eeuwelijck blyven, een yeder door gemene wetenschap, en ingeboo-ren genegentheit bekent zijn. Goddelijcke regelen heetmen die de Goddelijcke saken aengaen, als ordeningen der Godts-dienssten, en dies aenklevende, welck men anders gemeenlijck, door een uytheems woordt, Religie noemt. De bovenschreven wetten en ghemeene regelen, also de staet der Burgerye daer uyt haer form krijgt, worden (c) Burgerlijckheit geheten. En die hem in de selve soo draegt,

(a) *Civiles.*

(b) *Definiuntur.*

(c) *Politia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

draegt, datter in dit leven, de gemeentens grootſte ruſte en welvaren uyt volgt, een (*d*) burgerlijck perſoon. En ſulcke rechte oeffeninge, een (*e*) burgerlijck leven, van 't welcke wy voor-genomen hebben de volgende beſchrijvinge te doen.

(d) *Politicus.*
(e) *Vita politica.*

II. HOOFTSTUCK.

Welcke eens burgherlijcken perſoons rechte Overheit zy.

Wanneer eenige der voornoemde wetten of regelen, met yemants gevoelen ganſch over een komen, ſonder dat d'een (*a*) afkomſt tegen d'ander ſtrijdt, ſoo is hem de (*b*) Burgerlijckheit, in dien gevalle licht om treffen, jae ſoo openbaer, datter geen onderwijs en behoeft: want volgende ſlechts ſijn eygen gemoedt, hy doet daer in (*c*) Burgerlick; in dier voegen dat daer af hier niet te ſeggen en valt. Maer wetten en coſtuymen, die nae ſijn oordeel onrecht zijn, of datſe tegen malkander ſtrijden, alſoo datter volbrengen van d'een, over re-

(a) *Species.*
(b) *Politia.*
(c) *Politice.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

dinge van d'ander is, die hebben meerder ſwarigheit, en dieper aendacht noodig, om hem altijt Burgerlijck daer in te konnen dragen. Dit is de (*d*) ſtof, die wy door ſommige voorbeelden breder verklaren moeten, en eerſt van de rechte Overheit eens (*e*) Burgerlijcks perſoons, als volgt.

(d) *Materia.*

(e) *Politici.*

'tIs wel openbaer genoeg, dat yegelijck alle getrouwheit en onderdanigheit aen ſijn Overheydt ſchuldigh is, als door de (*f*) Stadts wetten daer aen verplichtet zijnde, maer wie datmen daer voor bekennen moet, ſtaet tuſſchen de onderſaten dickwils in twijffel: En overmits veel eenvoudige menſchen, onervaren inde (*g*) Burgerlijkheyt, henliên door miſverſtant hier in ſeer miſgaen, laſterende haer rechte wettelijcke Overheit, en verheffende een die't niet en is, alſo dat der landen groote benautheden en ongevallen daer dickmael uyt ſpruyten, 'ten ſal hier niet buyten wegen ziin, daer af deſe ſeeckere gemeene regel te beſchriiven: *Yegelijck moet voor ſijn rechte Overheyt altijt houden, degene die tegenwoordelijck metter daet regeeren, over de plaetſe daer hy ſijn wooninge verkieſt, ſonder hem te bekomme-*

(f) *Leges civiles.*

(g) *Politia.*

Burgerlijcke regel.

kommeren, of sy of haer voorgangers, met recht of onrecht daer aen gekomen zyn: De reden is dese: Soo de onderſaten op de voorgaende tiiden moeſten letten, men ſoude, om de onrechte veranderingen die de landen tot verſcheiden maelgebeurt ziin, nauwelick enige ſeekere Overheit in de weerelt konnen ſetten, overmits datſe d'een uyt de laetſte veranderinge ſoude begeeren, d'ander uyt de voorgaende, de derde uyt noch een ouder, yeder nae de genegentheden die hem beweegden: en dit elck met even veel geliickx; want mach yemant de tegenwoordige verwerpen, en in die plaetſe de voorgaende ſtellen, met deſelve reden ſal een ander die voorgaende mogen weeren, en in haer plaetſe noch een ouder brengen, waer uyt openbaerlijck oneindelijcke twiſten ſouden volgen, en een onſeeckerheit voor de gemeente, aen wien ſy haer ſal moeten houden. Want ſo men hem niet en moeſte voegen nae den tegenwoordigen ſtaet, wat voordeel kan by naetuerlijcke redenen, d'een der voorgaende onrechte veranderingen boven d'ander hebben; om hier af by voorbeelt noch klaerder te ſpre-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ken, genomen dat u voornemen ſy in Vranckrijck te gaen woonen, eyſcht niet de reden dattet geſchiede, met meininge en wille, van u te voegen onder de regeeringe die gy daer vinden ſult? ſy eyſchet ſonder twijfel: Sult gy u daer bekommeren, met de onrechte veranderinge van PHILIPS de VALOIS, willende in de plaetſe van ſijn nakomelingen, geſtelt hebben de afkomſte van EDUART den derden, Coning van Engelant, wiens erfgenamen uyt die oorſake (alſoo dat oudt bloedig verſchil noch ongeſliſt ſtaet) de Franſche wapen voeren, en ſich Koningen van Vranckrijck noemen en ſchrijven! Geenſins, want, ſegdy, een ander ſoude met deſelve reden EDUART mogen verwerpen, om het misbruyck van ſijn voorganger HUYGE CAPET, en daerom in diens plaetſe verkieſen de nakomelingen van PEPIN, aen dewelcke de Croone doen toequam: En om diergelijcke redenen ſal een derde den ſchalcken PEPIN afwyſen, en in ſijn plaetſe begeeren de afkomſte van MEROVEE, door hem liſtelijck af-geſtelt: Een vierde ſal den geweldigen MEROVEE verſte-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ſteken, en voor hem de Romeynen willen invoeren, die van MEROVEE onwettelijck verdruckt wierden: Een vyfde ſal de Romeinen ontſeggen, en voor haer verkieſen de gene die van henlieden t'onrecht verſteken was, als ARIOVISTUS; en ſoo in't oneyndelijk voort, 't welck men ſoude konnen vertellen, waer ſlechts den oneyndelijcken voorleden tiidt bekent. Gy antwoordt ſeer wel: maer 'tgene van dies aen u betaemt, die daer in Vranckrijck als vreemdeling komt, ſonder verbitterde verblindende genegentheden, om 'tgene datter voorleden is; 'tſelve betaemt oock voor al de gene die daer woonen, en vervolgens aen yeder in ſijn lantſchap waer het zy, in dier voegen dat de regel ſeker en over al gemeen is.

Yemant mochte nu ſeggen; Sal dan een onderſaet, ziin verdreven ofte verongelijckte Vorſt, ofte Overheit, die hy in ſijn (*h*) gewiſſen gevoelt alle eere, getrouwheit en dienſt ſchuldig te ziin, niet mogen helpen aen de landen, plaetſen, of ſaken, die hy verſtaet hem gerechtelijck toe te komen? Iae hy: maer het moet door behoorlicke mid-

[h] *Conſcientia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

middelen geſchiên, treckende voor al uyt de heerſchappye, van de geene die hy wil tegenſtaen, tot den genen, die hy voor hem neemt te helpen, of tot ſulcke plaetſe, daer de tegenwoordige regeeringe hem ſijn voornemen toe laet, alſoo van buyten inkomende als verklaert vyandt, want anderſins hem onderſaet der tegenwoordige regeeringe te veynſen, en die achter rugge met woorden te laſteren, of metter daet heymelick te beſchadigen, het is verraet. IULIUS CÆSAR hadde van de gene die hem door ſulke middel profijtelicken dienſt deden, dit gemeen ſpreeckwoort: *Ick beminne het verraet, maer niet de verraders.* Het ſelve verſtont ſijn navolger den (*i*) Burgerlijcken Keyſer AUGUSTUS oock grondelick wel, in wiens tegenwoordigheit de ſmeeckende STRABO eens willende CATO verachten, om dat hy den Senaet tegen IULIUS CÆSAR ſeer voorgeſtaen hadde, antwoorde hem: *Die des Stadts tegenwoordigen ſtaet niet en wil verandert hebben, dat is een Burger en man met eeren:* 't Selve ziin oock al de gene die diergelijcke doen, haer wooninge nergens verkieſende noch

Iulius Cæſars ſpreekwoort.

(i) *Politicus.*

Macrob. Satur. lib. 2. cap. 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

noch houdende, dan daerſe de tegenwoordige regeeringe in weſen laten, die ſulcke eere en onderdanigheit bewiiſende als haer rechte Overheit toe ſtaet, 't welck wy in dit (k) hooftſtuck voor-genomen hadden te bethoonen.

(k) *Capite.*

III. HOOFTSTUCK.

Hoe men in de (a) binnelantſe twiſten de eerlijckſte zijde ſal kennen en kieſen.

(a) *Inteſtinis bellis.*

HOe wel de binnelandtſche oorlogen verſcheiden oorſaecken hebben, doch ſoo is de voornaemſte, daer de gemeene regel door mach verſtaen worden, twiſt tuſſchen de regeerders, ſpruytende gemenelijk daer uyt, dat yemant van henlieden ſijn (b) bepaelde macht ſocht te vermeerderen, en eens anders te verminderen. Maer want men om in ſulcke beroerten hem (c) Burgerlik te dragen, en de eerlickſte ſijde te aenveerden, de kennis behoeft van de form der regeeringe daer hem yeder nae voegen moet, ſoo ſullen wy eerſt in't kor-

(b) *Limitatam.*

[c] *Politice.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

[d] *Definiemus.* korte de vierde beſonderſte (*d*) bepalen, te weten van (*e*) Eenigvorſtheit, (*f*) Gemeenheit, Staetvorſtheit, en (*g*) Voornamelickheit. Eenigvorſtheit is wanneer de ganſche regeeringe t' eenemael ſtaet in handen van een Vorſt alleen, diemen daerom oock (*h*) Eenigvorſt noemt, alſins beveelende en doende wat hy wil, ſonder dat yemant anders daar yet tegenmach, gelijk nu ter tijdt den Turk, den Grootvorſt van Moſcovia, en voormael MOYSES, TAMERLAEN, en diergelijcke. (*i*) Gemeenheit is die onder de gemeente ſtaet, na wiens ordeninge verſcheiden perſoonen, die men Staten noemt, tot de regeeringe gekoren zijn, doch ſonder in regeeringe erfachtig te weſen, maer mogen dikwils verandert worden: Als voormael de Gemeenheit van Athenen, van Rome, nu ter tijdt van Switſerlant, en meer ander. De Vorſten die niet alleen en regeeren als Eenigvorſten, maer met Staten benevens haer, noemen wy Staetvorſten; doch ſulcke form van regeeringe Staetvorſtheit, en ſoodanig zijn nu ter tijdt de meeſtendeel der regeeringen van Europa,

[e] *Monarchia.*

[f] *Democratia.*

[g] *Ariſtocratia.*

[h] *Monarcha.*

[i] *Democratia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

pa, als Brabant heeft een Hertog met Staten, Vranckrijck een Coningh met een Parlement, Venegie een Hertog met een Senaet, Spagnie een Koning met Inquisitie; alwaer Parlement, Senaet, Inquisitie, het geene beteeckenen dat wy op Duytsch in 't gemeen, Staten noemen, oft immers zijn 'tvoornaemste deel van dien: Merckt oock dat de Griecken met haer navolghers soodanigen Staetvorsten den naem van (*k*) Eenigvorst geven, 't welck wy om de gewoonte wel soo mede souden gedaen hebben, gebruykende (*l*) lijkspreuck voor eigen, maar laten't om't vervolgh, welck is, dat die oneyghen naem, oock mede gebracht heeft oneyghen verstandt des saecks, te weten der (*m*) Burgerlickheyt, gelijck wy met redenen breeder souden mogen verklaren, 'ten waar ons voornemen niet en is de Burgerlickheyt selfs, maer alleen het Burgerlick leven te beschrijven. Ten laetsten, als de regeringe bestaet onder de gheschickste, achtbaerste, ofte voornaemste des landts; soo is't (*n*) Voornamelijckheydts form. Aengaende alle ander, alsoo sy (*o*) afkomsten

[k] *Monarcha.*

[l] *Metaphora.*

[m] *Politiæ.*

[n] *Aristocratia.*

[o] *Species.*

der

der boveſchreven zijn, of daer uyt verſaemt worden, en dat deſe tot ons voornemen ghenoegh doen, ſullen die laten. Dus dan bepaelt hebbende wat form van regeeringe zy ſoo is te weten, dattet yeder (*p*) Burgerlick perſoon betaemt, hem te voeghen nae de tegenwoordige form die de fortuyne over ſijn woonplaetſe gebracht heeft; Is't volkomen (*q*) Eenigvorſtheyt, ſoo iſſer alleenlick een Vorſt onderdanigh te weſen, en van geen Staten te roeren: Is't (*r*) Ghemeenheyt, ſo zijnder alleenelijk Staten te volghen, ſonder Vorſt: Inde Staetvorſtheyt, is de Vorſt in ſijn (*s*) bepaelde gerechtigheyt voor te ſtaen, en de Staten in de hare, alwaer te gedencken valt, dattet onrecht verſaken van d' een, ſoo ſchandelick is als van d'ander, en het recht voorſtaen van deſe, ſoo eerlick als van die: 't Is wel waar dat de Vorſt by veelen in meerder aenſien is dan de Staten, en daerom in't onrecht eer geholpen wort, ſpruytende daer uyt, dat de gemeente ſelden de form haerder eigen regeeringe kent, ten anderen, dat giften, gaven en ampten, van dien lichtelicker te bekomen ſijn dan van deſe, maer de (*t*) Bur-

[p] *Politico.*

[q] *Monarchia.*

[r] *Democratia.*

(s] *Limitata.*

[t] *Politici.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Burgerlike en worden door dit noch door dat beweeght.

Om dan tot de ſake te komen, wy ſullen daer af eerſt in't gemeen ſpreken: Weſende eenige binnelantſche twiſt voor handen, en datmen genoodtſaeckt wort d'een of d'ander ſijde te kieſen, ſoo valt'er voor al te aenſien hoedanigh de twiſtende parthyen zijn: by aldien d'een de gemeente waer, ſonder dat eenighe der wettelicke regeerende perſonen haar voorſtonde, als inden oproer te Munſter door IAN VAN LEYDEN, der Adamiſten tot Amſterdam, en diergelijcke, die ſijde te volghen is voor gemeene regel openbaer onburgerlick, want gelijck in't II. Hooftſtuck beweſen is, de onderſaet die hem tegen ſijn Overheyt ſtelt, en kan dat, onder ſijn gebiedt ſittende, niet (*u*) Burgherlick beginnen, dan moet van buyten inkomen. Maer by aldien beyde de twiſtende partyen wettelijke regeerders tot hoofden hadden, ſoo ſalmen de form der regeeringhe met yeders bepaelde macht aanmercken, daer beneven de ſake daar ſy om twiſten, van't welk goet beſcheyt wetende, ſoo ſalmen den genen tegen-ſtaen, die tegen ſijn eedt

[u] *Politici.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

eedt de goede wetten, vryheden, ampten (want sulcke (w) stof is gemeenelick de oorsake van soodanige beroerten) wil veranderen, oft geheel wech nemen, en die regeerders toevallen, die sulcx, volgende haer eedt, beschermen. Om van 'twelk by gelijkenis te spreken, genomen dat den Hertogh van Venegie de form der regeeringe wilde veranderen, voor hem nemende sijn Senaet af te setten, tegens haer wille, en in hunlieder plaetse geestelike regeeringe te brengen, die men Inquisitie noemt: Nu d'een willende aldus d'ander weeren, en d'ander van d'een niet willende geweert zijn, 't geraeckt, neem ick, tot een openbare binnelantsche twist tusschen den Hertogh en den Senaet: Vraghe hoe men sich (genoodsaeckt zijnde d'een of d'ander zijde te kiesen) hier in dragen sal? Voor al, men siet dat de form der regeeringe Staetvorstheyt is, alwaer het beleyt der (x) Gemeene sake, gestelt is in handen van een Hertogh, met een Senaet benevens hem, daar om welcke zijde van beyden de ondersaet teghen staet, hy staet sijn Overheyt tegen die hy ter contrarie alle eere en onder-

[w] *Materia.*

[x] *Reipublicæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

derdanigheit ſchuldig is, nochtans van ſulke twee quaden het minſte te volgen, is de (y) Burgerlike wech: Om welke te wandelen, men ſal de redenen van beyden zijden overwegen in deſer voegen: Genomen dat de Senaet aldus ſeght: Doenmen u inhulde, gy hebt geſwooren, onder anderen, de tegenwoordige form der regeeringe niet alleen onverandert te laten, maer die met alle vlijt voor veranderinge te beſchermen. Waer op den Hertog antwoort: Ick hebbe oock geſworen en gylieder met my, de Roomſche kercke onderdanigh te weſen, deſelve beveelt ons nu ſoodanige veranderinge te maken, daerom het waar tegen onſen eedt dat ſulcx niet en geſchiede. d'Ander ſegghen hier op, datmen in't ſweeren niet ſoo ſeer en moet letten op de bloote woorden (diemen ghemeenlijck tot verſcheyden beteeckeninghen draeyen kan) als op den eenvoudigen ſin van dien, welcke tot ſulcke onderdanigheit niet en ſtrekte, want dat wy ons ſouden moeten voegen na hun bevel, inhoudende te ſcheyden uyt onſen ſtaat, vryheyt, eere ende goedt, en henlieden 'tſelve al te mael over te ge-

[y] *Politica.*

yen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ven, het ſtrijt tegen 't gemene gevoelen. Want hoe wel de Staten van Spagnien ſulcx toegelaten hebben, 'tis nu met groot berou van de onvoorſigtige afgeſtelde, die in't begin ſoodanigh eynde niet en verwachten, waer mede ſy oock aen allen regeerders ſulcken ſpiegel geworden zijn, dat geen Staten van landen nergens tot ſodanige veranderinge en verſtaen; daerom ſoo wy geſeyt hebben, den ſin van den eedt onſer onderdanigheit en was niet tot ſulcks: Den Hertogh wil ter contrarie. Nu genomen dit de (z) ſtrijt-redens van wederzyden te weſen, 'tis openbaer dat de onderſaet, om (a) Burgerlick te doen, hem by den Senaet ſoude moeten voeghen.

[z] *Argumenta.*

[a] *Politice.*

Neemt ander voorbeelt aen de binnenlantſche twiſt tuſſchen den Staetvorſt NERO, en ſijn mederegeerders de Staten of Senaet van Roome, alwaer den handel ſoo verre quam, dat de Senaet NERO voor vyant verklaerde, en hem veroordeelde, ſoo hy ghekregen wierde, totter doodt toe gegeeſſelt te worden: Nu alſoo de regeeringhe onder deſe twee geraeckt was, het betaemde de onderſaten, die ge-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

genoodight waren een zijde te kiesen, de sake van d'een en d'ander te overwegen, welcke was, dat NERO buyten sijn palen tredende, den Senaet sijn mede-regeerders verdrukte, alles doende na sijn quaat gevallen, sonder op wetten te schaffen, die d'ander als rechte voorstanders beschermden; Daerom de ondersaten die haer by den Senaat voegden, en teghen NERO stelden, worden van de ervaren (b) Burgherlijcke geacht de rechte zijde gekooren te hebben.

(b) Politicis.

IV. HOOFT-STUCK.

Hoe men hem in de regeeringhe Burgherlijck dragen sal.

DE geleerde ervaren (a) Burgerlicke, houden't daer voor, dat een die hem tot de regeeringhe begeest, of laet gebruycken, behoort, om hem Burgerlick te konnen dragen, voor al te weten, en geduerelick te ghedencken, dat de gemeente bestaet uyt menschen soo wel regeerende, als geregeerde,

(a) Politici.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

van verſcheyden ſinnen en genegentheden, d'een contrarie d'ander, welcke al t' ſamen te behagen, en alle van paſſe te doen, onmoogeliick is: Want in't ſtuck van de Religie, 't ghene den eenen voor heylighdom eert, en als Godt vreeſt, daer drijft den anderen ſijn ſchimpelikſte ſpot mede; In [b] Steetſche ſaken, d'een verſtaet oorloge, d'ander tot pays, die acht nodig ſchattingen en gemeene onkoſten te doen, deſe iſſer tegen: Indier voeghen dat met wien het de regeerder houdt, hy behaelt den ondanck en haet van een groote menighte; Ia niet tegenſtaende hy Godvreſende, ghetrou, en rechtveerdig waer, ſullen hem nochtans ſchelden voor een Godslaſteraar, lantverrader, en dief der ghemeene middelen, welcke ongevallen t' eenemael ontvliedelijck zijnde, ſoo moet hyſe van te voren verwachten, op darſe ſoo dickwils ſy komen, hem in de bedieninge ſijns ampts niet en beroeren, noch ſijn tijt en doen verlieſen met kijven, kermen, en hem te beklagen over de onbillickheyt des gemeene volcks, maer dat hy in die plaetſe, wetende ſulks ſijns ſtaets [c] on-

(b) *Civilibus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

(c) onscheydelicke aenklevinghe te wesen, met een geruste gheest overdencken magh alle onghevallen te voorkomen, en sijn ampt, soo veel hem moogelick is, recht te bedienen. Dit's in't ghemeen geseyt; maer om van dies bysonderlicker te spreken, soo is te weten, dat de regeerders sijn Vorsten, of Staten, of leden van dien. De Vorsten regeren met Staten, als in de Staetvorstheyt; ofte alleen, als inde [d] Eenigvorstheyt; en geraken daer toe, of door verkiesinge met voorgaende verdragh, of door erfachtigheyt, of door gewelt. Nu om van d'eerste soorte eerst te seggen, yemant tot Staetvorst ghekoren zijnde, sal, eer hy hem laet bevestigen, goede kennis vereyschen van den tegenwoordigen staat des lants, en in't verdrag geen ander puncten toelaten dan die hy niet alleen mette monde, maer oock van gantscher herten voor hem neemt te onderhouden: Iae liever den staet der regeeringhe te laten dan in't minste daer tegen dencken te doen, want hoe wel geveynstheyt somtijts haer plaetse heeft, doch isse in desen ghevalle gantsch onnut en niet alleen openbaer onburgerlijk, maer

(c) *Inseparabile accidens.*

[d] *Monarchia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

oock onbequame middel, om te geraken tottet gheene daer hy nae tracht; te weten, tot vermeerderinge ſijns goets en gebiedts. De reden is deſe: Al kan hy de gemeente door bedriegelijck gelaet, een ander vermoeden van hem doen hebben, dan ſijn inwendige meyninge is: doch ſoo zijnder onder de Staten altijt eenige welcke met hem dagelijcx verkeerende, en letende op al ziin woorden en wercken, zien terſtont ziin innerliick gemoed. 't welck ſy bekennende, en merckende dattet ſtrect tot eygenbaate, en vermeerderinge ziins [e] bevaalden machts, 'twelck ſonder verminderinge vande hare niet gheſchiên en kan, het iſſer mede ghedaan; ſy en ontſeggen hem niet alleeneliick ziin begeerten, maer verhinderen ſiin voornemen waar ſy konnen, vermaken hem na hun uyterſte vermoghen, by d' ander regeerders, en voor de gantſche gemeente, indier voegen dat alle ziin aanſlagen daar na onordentliik toe-gaan, kriigt hy yet met liſt ofte ghewelt, hy bezittet onverſekert met vreeſe en onruſte. Maar een die ter contrarie met een onbeweghelick voornemen, altijdt tracht

(e) *Limitatæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

tracht in ziin [f] palen te bliiven, die niet kintschelik latende verkorten, noch met gewel willende verbreeden, achtende sonder sulcks gheen rechte gemeene welvaart te konnen beneerstight worden, daar vinden hun de Staten aan een versekert Vorst geraakt te wesen, sy vermeerderen dickwils ziin macht en gebiedt uyt haar eygen wille, betrouwen en gheven hem sonder ziin verzoek, zonder ziin moeyte, 't ghene ander door begeerten, en grooten arbeyt niet kriighen en konnen; gheliickmen dat door veel oude voorbeelden mochte bewysen, ten waar de nieuwe en heel versche, zelf in deze Landen sulcks ghenoegh betuyght hadden. Het gaat hier mede ghelijck met onse schaduwe, welcke haar naavolgende lichamen ontvliedt, en haar ontvliedende naavolght. Maar om dat der Vorsten schadelijcke pluymstriickers dese saacke anders verstaan, soo laat ons mercken wat henlieden tot haar oorblaserye gemeeneliick beweeght: Sy zien des Vorsts groote staat, ziin groot naaghevolgh, en de uyterliicke eere diemen hem aan doet: maar weder ter contrarie, dat hy onderdanig

[f) *Limitibus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

moet ziin het besluyt sijnder Staten, 't welck somtijdts persoonen ziin van klevnder [*i*] gedaante, als kooplieden, ambachtslieden, of sulcke alsser door de Fortuyne tot regeerders des landts gheraackt zijn: Dit vergeleken by het ander, dunckt hun gantsch onbillijck te zijn, dit en konnen sy niet lijden, en even al oft sy niet en wisten, sulcks de eygenschap van Staatvorstheyts form te wesen, en al oft hun onbekent waar, dattet onderhoudt sijns staats van de gemeente quame, segghen tot hem: U Ghenade laat haar selven te groote kleynigheyt aandoen, wat is sy anders dan een dienaar van dese slechte lieden? 'tgene door (*k*) verfoeck-brieven aan U genade self dickwils begeerdt wordt, daar laat ghy henlieden op raatslaghen, besluyten, en handelen, na hun gelieven: Soo sy tot U Ghenade seggen reyst hier, treckt daar, doet dit, laat dat, sy ghevoeghter haar toe als henlieden knecht; Seecker ick waar liever een slecht vry edelman, met bevel over mijn pagie, dan een Vorst, in sulck schijnsel van vryheydt, eygentlijcker slavernye zijnde; GYRUS, ALEXANDER,

(i) *Qualitate.*

(k) *Libellos supplices of Requesten.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ANDER, CÆSAR, en haars gelijcke, hebben't al anders gedaan, niet sonder groote lof, voorspoedt, en welvaren, sulcke soude u Genade navolgen.

Siet doch hoe dese menschen sich selfs behagen, in haar onburgerlijck misverstant, en dat beklagelijcker is, hoe de Vorsten daar door dickwils verleydt worden, niet alleen tot haar groot achterdeel, maar oock tot onrust en ellende der gantsche gemeente. Met sulcke redenen segtmen den HERTOGH VAN ALENSON, door sijn quaden raat beweegt geweest te zijn, tot de onburgerlijcke overvallinge der Stadt van ANTWERPEN: Insgelijks den GRAAF VAN LEYCESTER, tot de overtredinge sijnder [i] palen in HOLLANDT; maar wat vervolg daar uyt d'een en d'ander wedervoer, is voor yeder openbaar genoeg, en al haddet ter contrarie tot haren grooten voordeele beter geluckt ([k] 't welk by gevalle soude zijn, het ander is door sich selfs) soo is't openbaer, onburgerlijck en oneerlijck te wesen. Maar wat soude een ervaren Vorst aan sulcke oorblasers mogen antwoorden; Dit: Gy verheughdet u met my,

(i) *Limitum.*

(k) *Hoc per accidens, illud per se.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

doen ick eerſt gheraakte aan deſe ſtaat, welcke ghy nu ſlavernye noemt, ghy hebt u dan verbliidt in miin ongeval. Ten anderen, de form der regeeringe deſes landts, en de puncten by ons onderteyckent en beſworen, ziin u bekent of onbekent; Soo zy u bekent ziin, ghy ſondight teghen Godt en de menſchen, willende en radende dat ick de ſelve overtrede teghen recht, reden en trouwe: Maar zijnſe u onbekent, ſo is't van u dwaſe vermetenheyt, een Vorſt te raden in dingen die ghy niet en verſtaat. Met deſe en dierghelijcke redenen den pluymſtriickers beſcheydende, en beſchamende, en ſal ſich ſelf niet alleen ontlaſten en bevryden van haar verdrietighe vleyinghen, maar oock een goede wech bereyden. om te geraken ter faam en [l] daat, die een gekoren Staatvorſt betaamt.

Dilemma, op duits ſtrickreden.

(l) *Effectum.*

't Gheene tot hier toe gheſeydt is van den ghekooren Staatvorſt, ſal hem oock alſoo verſtaan van den erfachtighen: Want gheliick hem die moet ghevoeghen naa de beſwooren puncten des verdraghs uyt verkieſinghe komende, alſoo deſe naa de beſworen puncten

uyt

uit zijn erfachtigheit uitſpruitende.

Aangaande regeeringhen door gewelt verkregen, alſoo ſy geraken tot eenige ſorm der [m] afkomſten daar hier af gehandelt wordt, wy verſtaan de regelen der ſelve voor ſoodanige te verſtrecken.

(m) *Speciérum.*

Nu om van den [n] Eenigvorſt te ſeggen, ſoo is te weten, dat hoe wel uytbrekende gramſchap, voor yegeliik een ſeer ſchadeliik ghebreck is, doch iſſe inden Eenighvorſt alder-ſchadelickſt, overmidts des gramſchaps [o] daden, uyt deſen lichtelicker volghen konnen dan uyt die; de oorſake is, dat al d'ander yemandt vreeſen, als den Staatvorſt zijn Staten, en elck der Staten 't geheel lichaam, 'twelck henlieden belet, de daden haarder gramſchap in t werck te durven ſtellen; maar ſulcke verhinderinge in den Eenigvorſt niet weſende, om dat hy boven al is, daar beneven alſoo de gramſchap te recht [p] bepaalt wort, een korte uitſinnigheyt, ſoo volgender uytſinnighens en dulle lieden wercken uyt, welcke ſomwylen op een ure tijdts zoo ſchrickelik zijn, dat men met al de weldaden zijns levens die niet boeten en kan, maar inder

(n) *Monarcha.*

(o) *Effecta.*

(p) *Definitur.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

eeuwigheyt voor een wreet tyran vermaart blijft: Daarom moet hy met een beſloten voornemen, door ſijn eygen kragt en deught, ſijn gramſchap bedwingen, anderſins 't is onmooghelijck, jaa oock de vroomſte (om de onredelijckheyt veler menſchen daar hy geduerlijck mede handelen moet, als vooren geſeyt is) hem in ſoodanighen ſtaat altijdt (q) Burgerlijck te konnen dragen: 't Welk Keiſer AUGUSTUS door de ervaringe wel geweten heeft, want alſo ATHENODORUS oorlof nemende van hem ſcheyden ſoude, hy begeerde van ATHENODORO een gedenckenis; welcke hem deſe ſpreuke ſchonck: Als ghy u gramſchap ghevoelt te rijſen, verhaalt inwendig al de letteren van het A. B. C. eer ghy antwoort ofte yet doet, 't welck AUGUSTUS ſo wel beviel, en in ſulcken danck nam, dat hy ANTHENODORUM noch een jaar by hem dede blyven: Siet hy kende ſijn eygen gebreck, en de ongevallen die hem door onbedwonghen gramſchap gebeurt waren: 't welck yeder Eenigvorſt tot voorbeeldt ſoude moghen dienen, om hem te konnen wachten voor

[q] *Politice.*

de

de [r] Eenigvorſtheydts quade eygenſchap, te weten wreede tyrannye, welcke niet alleen onburgerlijck en is, en tot verdriet der gemeente ſtreckt, maar hem ſelven een droevigh ellendigh leven doet leyden, door dien dat de gene die van veelen gevreeſt wort, moeter oock veel vreeſen. Voort alſoo de wetten om de gemeente zijn, van de welcke hy een Lidtmaat is, ſoo ſal hy (ja al waar hy ſchoon boven de wetten) die onderdanigh weſen ghelijck de gheringhſte: Want hoe ſouden de onderſaten de wetten recht onderhouden, als den beſchermer en voorganger die ſelf overtreedt? Aangaande de ſaacken der regeeringhe die onder gheen wetten en ſtaan, dat hy d ar in beneerſtighe des landts welvaart, gedenckende, en als voor eeuwige wet houdende, dat de ghemeente niet om ſijnent wille, maar dat hy om de gemeentens wille is. Voort ſoo hy beneven ſijn ſtaet van Eenighvorſtheyt, noch eenige ander formen van regeeringe onder hem hadde, ghelijck ſoodanige Vorſten gemeenelijck gebeurt, als van eenighe plaetſen beſchermheer, ofte Staatvorſt te weſen, daar ſal hy

(r) *Monarchiæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

regeeren als Beſchermheer, als Staatvorſt, en alleenelijck als [s] Eenigvorſt, ter plaatſe daar hy wetteliick Eenighvorſt is: want hoewel dickwiils ter contrarie gheheurt, ſoo gheſchiedet meer door onburgerlijck gewelt, dan met reden, wantet even ſoo veel is, als oft yemant, om dat hy eenige ſlaven heeft, alle vrye menſchen voor ſlaven wilde houden.

[s] *Monarcha.*

Aangaande Staten of leden van dien, als regeerders van Steden ofte plaatſen, 't is een ghemeen gebreck, dat ſommighe welwetens ongerechtight ziinde, de vryheden van hun naburen onredelijck verdrucken, 't welck als't ſlechts geſchiet tot vermeerderinge des gebiedts en machts, der Stede ofte plaatſe dieſe dienen ofte regeeren, ſy achten't al voor eerliick, voor Burgerliick, haar eed wel ghequeten te ziin, en kloecke bedienders haars Ampts te weſen: maar de ſaacke wel ingeſien, het iſſer anders mede geſtelt, want geliick een vooght, die ziin weeſen riick maackt met geroofde goeden, de ſelve weeſen niet voor en ſtaat, noch ziin eedt te recht en betracht, maar heel ter contrarie doet, overmidts

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

midts hy henlieden bereydt een quade oneerliicke name, als te weſen bezitters van geroofde goeden; ten anderen vyanden, welcge haar ſlagh wachten om gheweldt met gheweldt, of bedrogh met bedrogh te vergelden; Alſoo oock ſulcke regeerders, ſy vergaderen haar Steden ſchandelijcke hoogheyt, en vyandeliicke nabueren, dieſe verhinderen daarſe konnen, jaa dickwils tot onderganck brengen: Indier voegen dat ſodanige (ick ſpreke van de ghene die wel-weten s ongerechtight ziin) haar eedt niet en quyten, noch haar Steden voor en ſtaan, maar ziin onburgherliicke meyn-eedige verdervers van dien, en dickwils ſchadeliicke oorſaken, van meerder ongevallen die daar uyt ſpruyten: en door de gantſche ghemeente ſtrecken. 't Selve is oock ſoo te verſtaan met de regeerders, die hun Stadt bevryden, van op te brengen haar behoorliick deel der gemeene middelen, daar ſy nochtans na hun eyghen gevoelen in gehouden ziin, alles affettende met woorden ſonder reden; denckende; het mach mettet geheel gaan hoe het wil, ick ſal miin

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

beſonder Stadt dit profijt doen: maar ſulcks is quade [t] bepalinge des profijts, tegen de leere en ſin der oude [v] wijſen, die het van't eerlijck onſcheydelijck ſtelden.

(t) *Definitio.*

(v) *Philoſophorum.*

V. HOOFTSTUCK.

Hoe men hem Burgerlijck draghen ſal in de wetten die wy achten ons niet te verbinden, die twijffelachtig zijn, en tegen malkander ſtrijden.

't IS een [a] gemeene Burgerlijke regel, dat hem yeder voegen moet na de wetten, die ter plaatſe daar hy hem onderhout, geraackt zijn. Maar om datter veel wetten ſelfs onſeecker en twijfelachtigh bevonden worden, ja datſe ſomtijts tegen malkander ſtrijden, in ſulcker voeghen dattet onderhouden van d'een, overtredinge van d'ander is. Soo ſullen wy eenighe verſeydenheden en oorſaacken van

(a) *Axioma politicum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

van dien verklaren, daar naa de gemeene regel, hoe men hem in allen [b] Burgherlijck dragen ſal.

(b) *Politice.*

Ten eerſten, ſoo is te weten, dat ſomtijts eenige wetten geſtelt worden door ſoodanighe, die gheen macht en hadden die te ſetten, welcke tot geen genoeghſaam gebruyck ghercght zijnde, niemant en verbinden.

Ten anderen, ſoo ghebeurt het datſe ſtrijden tegen haar opperwetten van een hooger [c] trap, aen de welcke de onderſaten niet gehouden en zijn. Trappen der wetten worden aldus verſtaan: Laat ons tot voorbeeldt nemen de *Vereenighde Nederlanden*, wiens ingeſetens, als een ghemeente, overkomen zijn tot ſekere wetten en gemeene regelen, daar ſy hun alle na gevoegen en aan verbinden. Benevens deſe, ſoo heeft elck beſonder Landtſchap, als *Hollandt*, *Zeelandt*, *Vrieſland*, *&c.* noch ſijn eygen regelen, die elck hem voorſtelt na dat ſijn gelegentheyt vereyſcht, doch ſy moeten ſulcks weſen, datſe niet en ſtrijden tegen haar hoogher reghelen, der voornoemde *Vereenighde Nederlanden*: Inſghelijcks ſtelde haar yeder

(c) *Gradu.*

Stadt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Stadt dier Landtſchappen, als *Delf* onder *Hollandt*, haar eygen keuren en reghelen, na de nooteliickheden die haar ontmoeten, maar ſy en mogen haar opper-regelen, als die van *Hollandt*, en der *Vereenighde Nederlanden*, niet contrarie ziin: Wyder (op dat wy tottet [d] leeghſte komen) ſoo ſtelt yeder Burger van *Delf*, ziin regelen over de gene die onder hem ſtaan, als Knapen, Meyden, en ſiin huysgeſin, haar bevelende, en ſulcke reghelen verordenende, als hem tot ziin huyſhoudinge bequaamſt duncken; doch moetenſe ſulcks weſen, datſe tegen haar bovenreghelen, te weten die van ziin ſtadt *Delf*, die van *Hollandt*, noch tegen die der *Vereenighde Nederlanden*, niet en ſtriiden. Dit ziin dan de hooger en leeger [e] trappen der wetten daar vooren af geſeyt is, uyt welcke door natuerliicke reden, het bovenſchreven klaarliick te verſtaan is, te weten, dat de onderſaten niet ghehouden en ziin, aan de gene die tegen haar opperwetten ſtriiden. Want dat een Burgher zijn dienaars voor regel ſtelt 'smorgens twee uuren te arbeyden eer ſy imbiiten, dit en ſtriit

[d] *Individuum.*

[e] *gradus.*

teghen

teghen geen opperregelen; maar ſoo hy henlieden beval de Schout te ſmyten, ſy ſouden hem met goede reden mogen ontkennen ſulcke onderdanigheyt ſchuldigh te weſen, om dattet teghen het gebodt van een hooger trap ſtriidt: Dit voorbeeldt uyt de leeghſte trap ghenomen, verſtaat hem oock alſoo in alle d'ander.

Ten derden, ſo geſchiet het wel, dat men door de gewoonte anders doet, dan inde beſchreven wetten bevolen is, 't welck ſulke wetten ſomwylen haar macht alſoo beneemt, datſe de onderſaten niet en verbinden. Om van 'twelcke by voorbeelt te ſpreken, laat ons nemen de ſake van 't gelt, 't welck de Overheyt op zeker prijs en gewichte ſtelt, en ernſtelijck gebiedt, op ſware ſtraffe, niet hooger noch lichter uyt te geven; nochtans gebeurt het dickwils, door onweerliicke oorſaacken, dattet onder de gemeente veel hooger gaat, oock niet ſoo naauwe gewegen en wort. Nu hoe wel dat hem yeder behoort te wachten, van ſulck gebodt eerſt te overtreden, nochtans de ſaacke ſo verre ingebroken ziinde, dat de Overheyt ſelf, benoodight wort door

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

door haar ontfangers teghen haar eygen inſettinge te doen, en gemerckt dat men niet ſoo ſeer en moet letten op de bloote woorden des gebodts, als op den rechten ſin des gebieders, welcke hy daatelijck, als geſeyt is, door ſijn ontfangers genoegh verklaart, ſoo is't in deſen gevalle, om veel ſwarigheyt te ſchuwen, toe-gelaten, en voor [f] burgerlijck geacht, de beſchreven inſettinge te verlaten, en hem aan de gewoonte te houden. Doch ſal hem dit alleenelijck verſtaan, op gewoonten die men ſiet aan yeghelijck ongheſtraft vry te ſtaan, want veel ander zijnder dickwils in de gebruyck, welcke nochtans naa te volghen, ſeer onburgerlijck waar, als heymelijck in ſijn huys, tegen de Stads keuren, onvry ambachts-volck, als kleermaackers, of timmerlien, en dierghelijcke, te wercke ſtellen, en dat om den beſten koop; wederom met liſtigheden Wijn of Bier te krijghen, ſonder excyſe, goeden te doen door-leyden onvertolt, en ſoo voorts; welcke dinghen hoe wel ſy ſoo ghemeen zijn, dat veel menſchen anders vroom en eerlijck, hun van dies al te met noch dur-

(f) *Politicum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

durven roemen, als een fijn liſtig ſtuck bedreven te hebben, dat afwaſſchende, ſoo ſy meynen, mettet gemeene woort, *Alle boeten en zijn geen ſonden*; Doch en ſal't den [g] burgerlijcken perſoon niet beſtaan, noch dencken te doen, wetende dattet recht onderhout van dien, totten welſtant der [h] ghemeene ſake hooghnoodigh is.

(g) *Politicus.*

(h) *Reipublicæ.*

Ten vierden; ſoo iſſer ſomwylen ſulcke twijfelinge inde beteyckeninge der woorden van de beſchreven rechten, datſe de onderſaten tot niet ſeeckers verbinden en konnen; als onder anderen, de wet welke inhout, dat hy die in een koop meer als den helft bedrogen is, den koop afgaan mach; 'Is by de Rechtgeleerden in [i] verſchil, ofmen verſtaan ſal den helft van het ghekochte, of den helft van't gene dat daar voor ghegheven wordt, welcker helften d'een noch eens ſoo veel is als d'ander; By ghelijkenis, als een ſtuck landts weerdigh is twee duyſent guldens, en dat yemandt daar voor drie duyſent guldens geeft, hy betaalt den helft van de weerde des landts te veel; maar geeft hy daar voor vier duyſent guldens, hy betaalt den helft

L. Rem majoris G. Dereſcind.

(i) *Quæſtione.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

helft van 't ghene hy geeft te veel.

Ten viifden, ſoo is te weten, dat in alle ghemeenten, benevens de beſchreven rechten, oock eenighe onbeſchreven ziin, ons aankomende door de gewoonte, en dat niet ſonder natuerliike redenen: want aangezien de wetten ons verbinden, overmidts ſy door het oordeel van de gemeente ontfangen worden, ſoo ſal yegheliick met goede reden die onderhouden, welcke de gemeente metter daat voor aangenaam verklaart, al ziinſe ſchoon onbeſchreven, want ſoo wel verklaartſe haar meyninghe metter daat, als met beſchreven woorden: Ia zulke wet is van grooter achtbaarheyt, om datze ſoo zeer gebruyckt wort, dattet niet noodigh en is de ſelve te beſchriiven. Nu in hoe groote reden dit beſtaat, ſoo en is nochtans de regel ſoo gemeene niet, of ſy en heeft haar uytneminghen; want quade gewoonten, tegen de nature, tot verderffenis der [k] Gemeene ſake ſtreckende, en ziin billighliick voor gheen wetten te ontfangen. Hier benevens vallender veel onſekerheden; Ten eerſten door dien dickwils den eenen voor goet en eer-

(k) *Reipublicæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

eerliik houdt, 'tghene den anderen voor quaat en ſchandeliick acht; Ten anderen dattet in twiiffel ſtaat, of die ghewoonte lange genoegh geduert heeft, ofter oock ghenoegh dadeliicke voorbeelden af ziin, en diergeliicke.

Yemant mochte nu zeggen, ghy verhaalt veel ſwarigheden en onſekerheden, maar niet nae't eerſte voornemen, de gewiſſe ghemeene middel, hoemen hem daar in [l] burgerliick dragen ſal: Siet daar iſſe voor al de bovenſchreven met al de onbeſchreven in 't ghemeen, en voor elck in't beſonder: Hy die ſekerheyt van eenige twiifelachtige wetten behoeft, ſal de [m] uitlegginghe daar af verzoeken, van de Overheyt by de welcke de uytlegginghe der ſelver gherechteliik beſta t, en hem voorts voegen na het inhoudt van dien, al dochtet hem oock onbilliick: Want die anders dede, verworpende haar oordeel, en maackende ziin zelven [n] uitlegger der wetten, ſoude het ampt der Overheit ghebruycken daar hy niet toe beroepen en is, 't welck gheen [o] burgerlijck perſoon en betaemt.

[l] *Politice.*

(m) *Interpretationem legum.*

(n) *Interpretem legum.*

(o) *Politice.*

VI. HOOFT-

VI. HOOFTSTUCK.

Of de Religie noodigh is.

WY hebben hier vooren in 't eerſte hooftſtuck, onder de ghemeene reghelen daar een [a] Burgherlijck perſoon hem naa rechten moet, oock [b] bepaalt de Godts-wetten, ofte Religie; maar alſoo der menſchen gevoelen daar af ſeer verſcheyden is, onder welke ſommighe die voor onnutte quellinghe houden, daar de lieden van oudts malkander altijdt mede gheplaaght hebben, ſullen, eer wy tot de ſaacke komen, ons goetduncken daar af ſegghen, in deſer voeghen:

(a) *Politicus.*
(b) *Definivimus.*

Naa dien't alle menſchen ghemeen is, ſoo wel den quaden als den goeden, dat ſy haar kinderen geern ſien opwaſſen in deughd en vromigheyt, ſoo is 't billick daar toe het beſte middel te ghebruycken datſe konnen. 'tSelve is, in't gemeen geſeyt, dat ſyſe vermanen en dwingen tottet goet, oock ſtraffen van't quaat: Om van't welcke in't

n 't beſonder breeder te ſpreken,
oo laat ons ſien of de Philoſooph-
che leeringe hier in genoegh doet,
ls datmen haar ſeght; *Ghy moet wel*
doen, niet door hope van gepreſen te
worden, en dat u wederom wel ge-
chiede; Inſgelijcks het quaat ſchu-
ven, niet uyt vreeſe van veracht en
geſtraft te weſen, maar overmidts dat
n ſijn ſelven goet is, dit in ſijn ſel-
ven boos. De gemeene man latet quaat
m dattet de Wet ſtraft, maar de
wyſen hebben de reden voor haar wet.
De wetten en begrijpen 't niet al,
naar de deughds regel is gemeene,
ver al leerende wat eerlijck wat
chandelijck is. Bedwongen deughd,
n is geen deughd. &c. Maar eyla-
y! 't is voor een doofmans deu-
e gheklopt, deſe redenen en va-
en in haar ghemoedt, noch de tee-
e verſtandekens en begrijpen 't
iet: Iae onder veel Philoſophen
ie ſulcks vlytig leerden, wiert'er
eynigh bevonden die het neer-
igh volghden. 't En is oock
iet genoegh dat ghyſe alleenelijck
raft van haar miſdaat die u ken-
elijck is (hoewel het een en 't
nder ſeet goet en vordelijck valt)
ant ghyſe van de miſdaat u on-
ekent, en van haar booſe ge-

Uyt Antiſthenes en Ariſtoteles

dachten

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

dachten niet ſtraffen en kont. Wat raat dan? Sulcke, als wy gevoelen de menſcheliicke natuyre inghebeeldt te zijn: Hoedanigh? Datmen hun van joncks indruckt, en aldus leert: *In't gene daar ghy dwaalt, daar wyſe ick u te recht, dijn ghebreken die my kennelijck zyn, ſtraffe ick naa de verdienſte; Aengaande het quaat dat ghy buyten mijn weten doet, al en wordt ghy daar af van my niet beriſpt noch ghekaſtijdt, en denckt niet dat ghyder vry af ſult gaan, want daar is een Godt die't al ſiet wat de menſchen maacken, ſoo wel in't verborghen als in't openbaar, jae de gepeinſen zijn hem bekent, deſen en kan niemant ontvliên, hy ſtraft de ongerechtigheit met eeuwige helſche onverdragelijcke pijnen; In deſe gheduirige quellingen, die geen einde en nemen, ſuldy ghedreven worden by dijns ghelijcke; daar en ſal dan geen bidden meer zijn, maar ſult daar altijdt moeten in eeuwig ſchrickelijck verdriet blijven: En ter contrarie, die wel en vromelijck doen, voor haar is bereydt een eeuwighe vreughd, daarom ſiet toe, &c.* Dit den kinderen gheduriglijck voor ooghen ghehouden, en van joncks

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

joncks vaſt ingeplant, daar wortelt in haar een heftige vreeſe ter eender, en hope ter ander ziide, die als een ſwepe hun met gewelt van de boosheyt jaagt, en tot de deughd ſtuwt, welcke ſy alſoo van den beginne al doende leerende, en om de geduerige vreeſe en hoope, die ghedueriegh oeffenende, werden eindelijck vrome Burgers, uyt welcke oock vroome Regeerders gekoren worden, die de onderſaten met behoorliicke onderdanigheyt gehoorſaam ziin, eeren en beminnen, zy ziin haar kinderen een goet voorbeelt, in haar handel getrouwe, en met hun nabueren peyſeliick; In ſomma, het wort een welvarende ghemeente. De vreeſe Godts dan, is de alderbequaamſte wech om te komen tottet opperſte goet, en de contrarie, een opentliicke toegang tottet alderverderveliickſte quaat. Want de menſchen opgevoedt ſonder deſe vreeſe Godts, by aldien 't geen openbaar bedriegers, ſchelmen, en boswichten en ziin, maar eenigh ſchiinſel van deugd hebben, 't is ſelden anders dan gheveynſtheyt, ſonder grondeliicke lieſde, trouwe noch rechtveerdigheyt, achtende

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

al haar eygen, 't gene sy bedeckteliick konnen kriigen, en ongestraft weten te bliiven: Daarom soo u herte seght, daar en is geen Godt (dat schrickeliick is) doet het de mont swiigen om u kinders wille, die ghy geerne saaght in deughd en eere opwassen, om de gemeentens wille, diens welvaart oock de uwe is. Want wat isser sotter, dan moetwillighliick te verstooren en verhinderen, het gene dat men self hefteliick begeert? So men boven dien noch let op de nooteliickheyt des sweerens, ofte des eedts, om beloften, verbanden en handelingen te bevestighen, welcken eedt op Godt gegrondt staat, men moet bekennen, datter nootsakeliick een vreese Godts moet wesen. Maar dese vreese Godts, en oeffeninge in de selve, noemen wy door een gemeen uytheems woort Religie, daar moet dan nootsakeliick een Religie ziin, en sonder Religie gaat het al verloren. Dit is tot hier toe ons wit geweest: dit houden wy voor een vaste stercke eeuwige regel, en die't soo niet en verstaat, voor h m en dient het volgende niet, want hy daar toe onbequaam is, als meer onderdanig wesende

ziin

zijn verkeerde eyghenzinneliickheyt, dan de reden, beveſtigt met de [c] daat, in alle gemeenten die oyt wel geregeert waren. (c) *Effectu.*

VII. HOOFT-STUCK.

Hoe men hem in de Religie Burgherlijck dragen ſal.

SOoder eenighe Landtſchappen waren, met gantſche volkomen vryheit van alle Religien, alſo dat yegeliick daar in mocht doen al wat hy wil, ſoo wel in't openbaar, als in't heymeliick: Voor ſulcke plaatſen en behoeftmen in die ſaacke, gheen [a] Burgerliike onderwiizinge, want elck in de Religie doende wat hem belieft, gevoegt zich daar, in dat ſtuck, naa 's landts teghenwoordighen ſtaat. Maar plaatſen die dwanck hebben, daar is meerder voorzichtigheyt noodigh: In't aanſien van zulcke alleen is ons voornemen hier te handelen, als volgt. (a) *Politica.*

Die de goddeliicke regelen ofte de Religie gantſcheliick altemaal en ſonder twiiffelen, verſtaan naa de ordeninghe des landts daar ſy

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

woonen, oock de ghene die geen Religie en willen, van deſe twee ſoorten en valt hier niet te ſeggen: want die, volghende ſlechts haar ghemoedt, doen [b] burgerliick: Deſe, zo lange zy zulck gevoelen hebben, ziin onbequaam om de leeringe der [e] Burgerliickheyt te begriipen, ſooder in't ſeſte Hooftſtuck breeder af geſeyt is: Van de reſte dan die de Religie voor noodigh houden, valt hier te handelen, welcke ons op tweederley wyſe ontmoeten: d'Eene, ſonder geloof van Godt noch Duyvel, ofte twiiffelende, niet ſeeckers daar af beſloten hebbende, maar achten de Religien alleeneliick voor verſierde [d] reetſchap, bequaam om de gemeenten daar door in dwanck te houden. d'Ander, die wel eenige Religie met een vaſt betrouwen voor ſeecker en heyligh houden, maar ſoodanige, datze in't landt daar ſy woonen niet toe-ghelaten en wordt. En wat deſe twee (hoewel op d'een plaatſe en tiidt meer als op d'ander) der ghemeenten [e] onſcheydeliicke aanklevingen ſchiinen, ſullen de ſaacke nemen, niet ſoo zy wel te wenſchen ware, maar voor't gene ſy is, verklarende

(b) *Politice.*

(a) *Politia.*

(d) *Inſtrumentum.*

(c) *Inſeparabile accidentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

de hoe hem yeder van dien behoort te dragen, om weerdigh te ziin onder het getal der [f] Burgerliicke geacht te worden.

(f) *Politicorum.*

Aengezien d'eerſte ſoorte een Religie noodigh verſtaat, en dat henlieden het [g] gewiſſen door deſe of die form niet en beſwaart, zoo eyſcht de reden dat zy hun gevoeghen, na de tegenwoordighe ordeninge der plaatze daar zy haar wooninghe verkieſen, latende alles ziin loop nemen zonder henlieden te beroeren. Haarder yemant zal hier op zeggen, dat de form beſt met de nature overkomende, en tot de meeſte gheruſtheyt en welvaren des menſcheliicken geſlachts ſtreckende, na te trachten en te verkiezen is voor d'ander: Seecker het waar toe te laten, als die verkiezinghe ordentliick geſchiede, door de gheene des wetteliicke macht hebbende, maar zulcks aan yeder van zoodanige ſpeelders met Religie, vry te ſtellen, d'een dit, d'ander dat, voor beſt oordeelende, 't zoude zoo openbaren oorſpronck van ongheſchicktheden ziin, dattet niet noodig en is daar af wyder te ſpreken. Dit dan gelaten, zullen wat ſeggen van een

(g) *Conſcientia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ander haar ghemeen gebreck, te weten datze voor beſonder ervaren perſoonen meenen gheacht te weſen, als ſy door't verklaren haars gevoelens, de Religie met liſtige [h] ſtriitredens bevechten, en vinnighliick beſpotten; maar de ſaacke wel in-gezien, 'ten is niet dan een merckeliicke ghetuyghe haers miſverſtants: Want naadien ſy zelve de Religie voor noodigh en nut achten, ſoo is't immers onnoodige onnutte klap, die tegen haar eyghen oordeel en begheerte ſtriidt: En of ſy ſchoon met zulcke redenen malkander behagen, ſoo is doch haar geopenbaart gemoedt hun ſelven ſchadeliick, in handel daar getrouwheyt gelt: want geliick ſulck een, hoe wel hy zelf ongoddeliick is, hem veel liever en vaſter betrouwt op een Godtvreeſende [i] gewiſſigh menſche, dan op een ziins geliicke, alſo is't met anderen oock geſtelt. Ick late noch varen dat zy hun zonder noo , een walge, jaa tot een ſchrick maken, van veel vrome Burgers anders geſint als zy, 'twelck niet dan onmenſcheliicke menſchen niet en ſchuwen. Ander ziinder onder dit volck die hun verwonderen, en niet

(h) *Argumentis.*

[i] *Religioſo.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

niet liiden en konnen, dat eenige gheleerden (voornameliick diens eygenſte [k] vliit in de Godtheyt niet en is, als [l] Rechtsgeleerden, [m] Geneſers, [n] Wiiſen, &c.) uit goeder meninge de Religie gantſch en opentliick toe-gedaan ziin, achtende dat zulks alleen den [o] Godgeleerden, en de onervaren leecken toeſtaat; maar het waar beter datze ſwegen, en dochten dat zulcke, op welcke de ghemeente de ooghe heeft, bequaam ziin om de Religie die zy noodig bekennen, in ſtant en eere te houden.

(k) *Studium*
(l) *Iurisconſulti.*
(m) *Medici.*
(n) *Philoſophi.*
(o) *Theologis.*

Tot hier toe is van de eerſte ſoorte geſeyt. De perſoonen der tweede (te weten die een leecker Religie hebben, maar ſodanige die in haar landt niet toe-gelaten en wort) ontmoeten ons op driederley wiiſe: d'Eerſte, diens [p] gewiſſen door ſwiigen en haar ſtille te houden, hun niet en beſwaart, maar dienen haar God heymeliick na hun verſtant, ſonder beroeringe der gemeente. d Ander, die haar gevoelen bedeckteliick voorderen, ſo veel tegen 'ſlandts Religie heymeliick doende als ſy konnen, doch en begeeren daarom niet te liiden, maar voor het gerechte beſchul-

(p) *Conſcientia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

dight ziinde, ontkennen al dat hun teghen gaat. De laatſte, die met een onbewegeliick gemoedt, haar goet-duncken teghen Overheydt, en des landts ordeninge voort-driiven, en dat met zulcken vyerige genegentheyt, datze verlies van goet en leven, noch ſchrickeliicke piininge des lichaams en ontzien, maar in't grootſte liiden hun alder-gheluckighſt achten. d'Eerſte van deze ziin voor [q] burgherliicke te ontfangen; Maar de tweede niet alzoo: want die voor 'tgerechte derf liegen, en de hielen gekeert ziinde, wederom den ouden ganck treden, ten ſchiint de Religie niet die ziin [r] gewiſſen driift, maar een onburgherliicke dwalende genegentheyt, daar de meeſte menigte gemeeneliick gebreck af heeft. De derde partye geeft door haar Godtvreezenheyt, wel een groot vermoeden van ſtantvaſtighe eenvoudighe rechtveerdigheyt, nochtans dwalinge en miſverſtant, 'twelck alle menſchen gemeen is, belet henlieden in haar ſtaat de (s) burgerliickheyt te treffen: Maar op dat wy hun (tot ſulcke voorſchreven plaatſen daar dwanck is) na ons goetduncken,

(q) *Politicus.*

(r) *Conſcientiam.*

(s) *Politiam.*

en

en kleyn vermoghen te weghe helpen, en ten beſten raden, ſoo laat ons onderſoecken haar gemeene [t] ſtriit-reden. welcke deze is: *Men moet Godt meer onderdanig zijn dan de menſchen.* 'tIs ſeer wel gezeyt: maar wat is de wille Gods? dat men hem, antwoorden zy, ongheveynſdeliick en vrymoedigh diene: Oock goet, daarom treckt metter woninghe ter plaatze daar ghy hem ongeveynſdeliick en vrymoedig dienen mooght, niet met beroerte en verwarringe der gemeente, maar tot haar vrede en ſtichtinge. Ick en vinde, ſeghdy, Steden noch Dorpen daar miin gevoelen vryheyt heeft: Soo treckt in Boſſchen of Wilderniſſen, ſeer verre van de handt, daar nimmermeer menſchen en komen, en doet het daar zonder van yemant verhindert te ziin. Ick gevoel my, antwoordy, in 't [u] gewiſſen bedwonghen, tot heyliginghe des Goddeliicken naams, te moeten na miin vermogen zielen winnen, 't welck daar niet en zoude konnen geſchieden. Soo't u hierom te doen waar, noch iſſer goet raat, men ſluyter gheen Poorten, men graafter geen weghen op, men

(t) *Argumentum.*

(u) *Conſcientia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ſtopter rivieren noch zeen, treckt na Parias, Sipango, Callenſuan, ofte eenighe diergeliike plaatſen, daar wilde lieden ſonder Religie woonen, 't welck oock menſchen ziinde, ſoo doet daar in haar zielen, ofte ſaligheyt te winnen, dijn uyterſte beſte, 'twelck geſchieden zal ſonder overtredinge der [w] Godswetten dier Landen, overmidts datter geen en ziin: Maar dit u geſeyt weſende, en dat boven dien ander onghehoorſame wiiſe u beter geviele, gemengt met moort, brand verkrachtinge van vrouwen, ſchoffieringhe van maaghden, en ſchrickeliick verdriet des landts ('twelck ghemeeneliick de vruchten ziin daar uytſpruytende, ſoo de ervaringe al te beklageliick betuyght) 'tis den verſtandigen kenneliick, dat ghy onder't getal der (x) Burgerliicke niet gerekent en mooght worden.

(w) *Divinarum legum.*

(x) *Politicorum.*

De gemeene regel dan, om te beſluyten, is deſe: Sy die hun ter voorſeyde plaatſen daar dwanck is, in een ander Religie begeeren te oeffenen dan die des Lants, mogen zien daar af oorlof te verkriighen, van de gheene, by de welcke de macht van ſulck oorlof te

te geven wetteliick beſtaat: konnen ſy daar toe geraken, geliick men tot verſcheyden plaatſen wel doet, ſy komen tot haar begheeren, ſonder van onburgerliickheyt te mogen beriſpt worden, want ſoodanige oeffeninge in een ander Religie, is't gebruyck der vryheyt, die wetteliick vergunt is. Maar ſulck oorlof niet konnende krygen, men zal zich na's landts Religie gevoegen, is't niet in allen puncten, doch ten minſten in ſoo veel, als daar men door de Overheydt en Wetten toe gedrongen wort: dies niet, een van tween, of daar niet bliiven, of d'uyterſte alghemeene eerliicke middel gebruycken, die by't eynde des volgenden laatſten [y] Hooſtſtuk zal verklaart worden, (y) *Capitis.*

VIII. HOOFT-STUCK.

Van het Burgerliick leven in't ghemeen.

WAnt de verſcheyden leeringhen tottet [a] Burgerliick leven dienende, in't [b] oneyndeliick ſouden konnen ſtrecken, ſoo hebben wy uyt velen allee- (a) *Vitam politicam.* (b) *Infinitum.*

leeneliik de voornaamſte beſchreven: Doch om voor al de gebrekende yet in't gemeen te roeren, wy ſegghen het gene inde bovenſchreven (c) hooftſtucken over al ons wit heeft geweeſt, te weten, dat men hem ghevoegen moet na des landts wetten en reghelen die daar teghenwoordeliik ziin; of noch eyghentliicker (want daar ſomwiilen wetten geraken, diens onderhoudt ons [d] gewiſſen ſoude beſwaren) *Tegelijck moet uyt de verſcheiden gemeenten des aartbodems, een ſoodanig verkieſen, dat hy hem na den tegenwoordigen ſtaat van dien, kan en wil gevoegen:* 'tWelck wy met natuerliicke redenen aldus breeder bewiiſen: Soo't u, gy die de contrarie driift, vry ſtonde, na u gevallen daar tegen te doen: het zelve zal aan yegeliick moeten vry ſtaan, want noch nature noch reden, u zulck voordeel boven ander gegeven en heeft; Maar dit toe-gelaten weſende, en elck ziin eygen zin volgende, zoo zal dit een gemeente contrarie en ongheliick haar name ziin, zonder gemeenheyt, zonder gemeene regelen; welcke wy betoonen zouden in geen geduerige ſtant te konnen blyven, ten waar zulck

(c) *Capitibus.*

(d) *Conſcientiam.*

Gemeene burgerlijke regel.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

zulck bewiis voor de menſchen noodigh is, aangezien dattet de onvernuftige dieren verſtaan, als Byen, Mieren, Oyevaars, en ontelliicke ander, welcke, om in een verſaamt weſen te bliven, haar tot eenige gemeene regelen begeven, elck na ſiin aert: Daarom hem by een gemeente te willen voegen, ſonder zich te ſchicken na den ſtaat die het landt gekregen heeft, 'tis grover dan beeſteliik miſverſtant.

Om 'tzelve noch opentliicker te bethoonen, ghenomen dat een Burger die koſtgangers houdt, henlieden verklaart, eer hyze aanneemt, de regelen en manier van doen, die men in ziin huys onderhoudt; als, neem ick, dat men 's avonts na thien uren niet en mach buyten-bliiven, dat men des Sondaags te Kercke moet gaan, en dierghelliicke; zegt daar beneven dat die het zoo niet en gevalt, mach van daar bliiven, en na een ander zien: Dit verſtaat yeder door gemeen gevoelen betameliick en billiick te wezen, ja al onderhielt hy quade en oneerliicke regelen, yegeliick weet dat geen koſtganger daarom gerechtight en is, teghen ziin danck by hem te komen, om

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

die na ziin goetduncken te verbeteren. Maar alsulcken gerechtigheyt als een Burger over ziin huys heeft, sodanige heeft oock een gemeente over het landtschap datze bewoont; daarom als zy tot u segt ('t welck oock aan yeder ingeseten door de wetten als geseyt gehouden wort) Siet, dit ziin de ghemeene reghelen daar wy al na leven, zoo gy in ons landtschap by ons begeert te woonen, ghy moet u na de selve gevoegen, dies niet, soekt een ander plaatze; men is gehouden, of hem daar na te schicken, of te vertrecken. En genomen dat eenighe van hun regelen onbilliick waren (gheliick 't oock in alle landen gebeurt, overmits de goede zelve, door onweerliicke inbraacke somtiidts quaat worden; Ick late noch varen dat ons dickwils des eensdaags quaat dunckt, 't gheene wy des anderdaags voor goedt achten) sulcks en gerechtight niemant, om tegen henlieden danck by haar te blyven, om die quade regelen na ziin gevallen te verbeteren.

Salmen dan, mochte yemandt segghen, nimmermeer quade wetten of ghebruycken veranderen, maar

maar die in haar afgrijſeliickheyt altiit laten voortwaſſen? Ick antwoorde in't gemeen op alle wetten, regelen, of ſaacken des ſtaats van de lande, 't gheene door verſcheyden voorgaande [e] hooftſtucken van ſommighe in beſonder gheſeyt is: Te weten, dattet ordentliick moet geſchieden, door de gene dieder wetteliicke macht toe hebben; Is de macht tot uwen deele niet gevallen, ghy moogt u beſte doen, om henlieden by de welcke zy beſtaat, daar toe te bewegen, door zulke middel, als de gelegentheyt der ſaacke vereyſcht: Ten eerſten met henlieden tot u voornemen te raden, vertoonende (doch met zulcke eerbiedinge, als voor een eerbaar onderſaat tot ziin Overheyt betaamt) uwe redenen, waar uyt gy acht, dat zulcks tot 's landts welvaart ſtrecken ſoude: Ten anderen met begeeren, bidden en ſmeecken: Ten derden door uytkoopinge met gelt of goet, en dierghelijcke. Doch kondy hier mede noch tot u voornemen niet gheraaken, de laatſte middel die yeder vry ſtaat, ſoo wel om wreede Tyrannen te ſtraffen, en raſende gemeenten te ſtillen, als om quade wet-

(e) *Capita.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

d' Uyterſte algemeene eerlijcke middel.

wetten te veranderen, is eerliike gewelt; 't welck hier in beſtaat; Men ſal voor al trecken uyt de heerſchappye, van de gheene daar men hem tegen ſtellen wil, en komen tot ſulcke plaatſe, daar de tegenwoordighe regeeringe u diin voornemen toe-laat; daar ziinde zult (na de gebruyck van [*f*] waarſchouwinge voor rechte kriig) u partye vermanen, of bevelen, te doen het gheene ghy verſtaat behoorliick te ziin: Soo zy haar dan daar na voeght, ghy komt tot u voornemen: Gebeurt de contrarie, moogt henlieden openbaar kriigh verklaren, tot de wapen komen, en hun alſoo met gewelt daar toe dwingen, of u fortuyne verwachten. Maar hy die hem onmogeliik acht, ſoo wichtighen ſaacke tot goeden eynde te brengen, ſal alles ziin loop laten hebben, kan hy dat niet liiden, hy mach na een ander woonplaatze zien: want hem als onderſaat te veynſen, en daar-en-tuſſchen heymeliicke onghehoorzaamheyt in't werck te ſtellen: 'tis ontrouwe en onburgerliick miſverſtant, daar der gemeenten groote ellenden uyt ſpruyten.

(f) *Clarigationis ante juſtum bellum,*

BE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

*BESLUYT. *Conclusio.

Men ſoude van deſe [g] Burgerliicke ſtof noch ſeer veel nutteliicks mogen ſeggen, maar van 'tgene daar in gebreeckt, ſal't eerſte voornemen ons ontſchuldigen, 't welck was, daar af met korte woorden yet in't plat Duytſch te vervaten: Het zelve hebben wy na de... eyſch van zulcken [h] gront, en nae ons vermogen, ghebracht tot duſdanigh

(g) *Materia politica.*

(h) *Subjecto.*

EYNDE.

De trouwe is het grondſtuck van't BURGERLYCK LEVEN: *maar het bedrog loont eindelijck zijn meeſter.* Plato.

De deugd maakt den vreemdeling tot een BURGER: *en de booſheyt den landzaat tot een Buytenlander.* Marcus Aurelius.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

CICERO:

In zijn 13. Filippisch verhaal, cap. 3.

BEwaart alzo uw' leven en lichaam, uwe middelen en huiszaken; dat gy dit alles beneden de VRYHEID *acht: en derhalven, gebruikt de zelve, indien gy kont, met een* VRYEN STAAT: *En werpt hier om niet de* VRYHEID, *maar om de* VRYHEID *alle deze dingen weg, als zijnde anderzins maar panden van laſtering en ongelijk.*

Dezelve, van de Wetten.

In zijn verhaal voor Kluëntius, cap. 53.

DIt is de band dezer Waardigheid die wy in den Staat genieten, de grondſteun van de VRYHEID, *de ſpringbron van de Billikheid: want ziel, en zin, en raad, en oordeel, en gevoelen van van den Staet, is in de wetten gelegen. Geliik dan onze lichamen zonder ziel, zo kan ook der Staat zonder Wet, zijne deelen, zenuën, bloed, en Ledematen niet gebruiken. De Bedienaers der Wetten zijn d' Overheden; de Verklaerders der Wetten zijn de Rechters:* EN DAAROM EINDELIIK ZIJN WY ALLE DIENSTKNECHTEN VA DE WETTEN OP DAT WY VRYE MOGEN WEZEN.

HET

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

HET VERSTANDIG LEVEN,

DOOR

I. A. KOMENIUS.

Te HARLINGEN,

Gedrukt by *HERO GALAMA.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

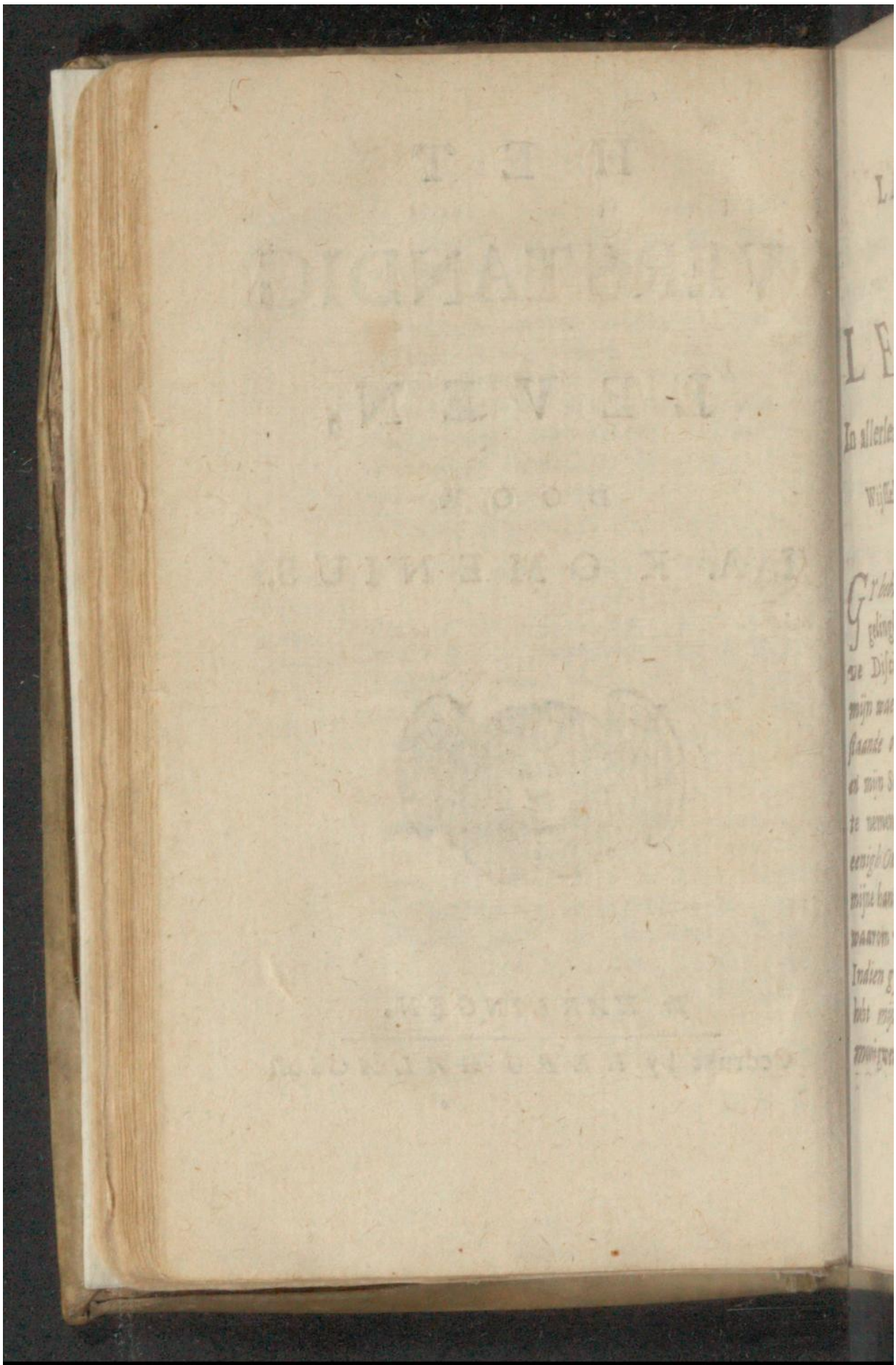

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

LESSEN
om het
LEVEN,
In allerlei ſtand en ſtaet,
Wijſſelijck te beſtieren.

GY hebt, Edelmoedige Iongelingh, N. N. mijn lieve Diſcipel, dogh naderhand mijn waerde Vriend, nu gereed ſtaande om van mijnen Diſch en mijn Schooltucht uw affſcheid te nemen, my aangeſocht om eenigh Onderpant van liefde van mijne hant te genieten. Maar waarom verzoekt gy alzulcks? Indien gy in uw hert gegraveert hebt mijne vermaningen, zoo meenigwerf herhaalt, en de hemel-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

melſche genade en zegening o-
ver u uitgeſproken (oock beze-
gele de goddelijcke waarheid,
hoe oprechtelijck gy van voor-
nemen zijt, u in de wegen Gods
te bewaren) wat zal dit papie-
re Ghedenckcedel u noodig zijn?
Om echter u niet te begeven,
zie daar van mijne handt en
minnelijck herte een kort Tafe-
reeltje, dat zoo langh in uw
bedrijven (tot das gy zelfs va-
ſter ghewordon zijnde, dees
leunſtocken niet noodig hebt) een
richtſnoer zal dienen.

LES-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

I. LESSE.

Van een Wijs Leven.

Igen is't aan den menſch wiis te ziin, die eene Beeltenis des wiizen Gods is. Gy dan indien gy wiis ziit, ja op dat gy wiis ziit, zoo leer;

I. In al wat gy ter hand ſlaet, en 'teeniger tiidt zult ter hand ſlaan, daar van het einde te bedencken: en verziet u van de middelen tot het einde: en de middelen voor de hand ziinde, zoo leert de fixe wiizen om die te gebruiken, op dat gy niet te geliick met u middelen komt te veriidelen; geliik meeſtendeel geſchied, dat de middelen genoegſamelick van Gods goedertieтenheit toegedeelt ziinde, deur de dwaasheidt der menſchen verlooren gaan: en zonder voordeel ziin. En in wat zaak gy deze drie dingen weet, zoo weet gy alles wat daar in noodig zy.

Noch-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

II. Nochtans zoo bedenck dat gy der dingen eynden, middelen, en wijzen, niet weten moet tot ledige beschouwingen, maar tot gebruyck. Anders is het ydel iets te hebben, te besitten, en te verstaan, indien ghy't niet en ghebruyckt. Zoo dan, Al wat gy verstaat goed te zijn, mickt daar na, als na uw doelwit. Al wat gy ziet dienstig te zijn om uw doelwit te treffen, grijpt het zelve, houd het, en dringt 'er op aan. In al waar gy op aandringt, zult gy met de hoogste omzichtigheyd toezien, dat gy daar niet te vergheefs op aandringht. Aldus zult ghy tot uwen wensch raken: ten ware het ergens God mogelijck niet en wilde, en u ondeurbrekelijcke hinderniffen voorwierp. Maar dan is'er troost by de hand, te weten, dat gy met uwe schuld dit goet niet en ontbeert, maar om dat het God beliefde aldus uw gedult te oeffenen, om oorsaken, die indien niet by u, aan hem bekent zijn.

III. En terwijl uw leven van al uw doen en laten een algemeene behelzing is, zoo schick voor u, eer gy al d'andere byzonderheden gade slaat, het zelve aldus, dat gy

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

gy deſſelfs eynde gheduerig voor
oogen houd, en tot het zelve deur
lle wegen onophoudelıik uw' gan-
gen zet. Maar welck het einde van
ons leven zy, na het welcke te
doelen verſtand en wiisheid is, dat
eert ons God zelve, *O dat zy wijs waren! zy zouden dit vernemen; zy zouden op haar eynde mercken:* Deut. 51: 29.
Zie daar d'uytterſte wiisheid, dat
is, de hoogſte wiisheid is't, dat
nen ziin uiterſte einde voorzie!
Maar wat is het uytterſte anders
an d'eeuwigheid? Want 't uitter-
te is, na het welcke niets meer
olgt. Maar na alle dingen, die
ier in de wereld ziin, is altiit iet
ytterliikers, van de geboorte komt
nen tot het leven, van daar gaat
nen na de dood; van hier tot de
erriiſenis: ten leſte begint het
nbepaalde leven, dat zonder uit-
angh zal ziin, en gevolgheliick,
oven't welcke niets meer en is.
oo dan is zelfs d'eeuwigheyt dit
ns uytterſte: boven't welcke niets
verig is. Zoo dan het zelve van
anvangh terſtont te voorzien: en
a het zelve alle tuſſchenmiddelen
e ſtieren, is de waarachtige Wiis-
eidt. De ghenen derhalve, die
lleen over de tuſſchenmiddelen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

zorgh dragen, en het uytterſte in den wint ſlaan, ziin zinneloos, en zeker ſchadeliick zinneloos, aangeſien zy de middelen ſonder het eynde griipen: waar deur't gheſchiedt datſe van d'eeuwige geluckzaligheydt afgeſondert, en in d'oneyndige rampzaligheyt verſtooten worden.

Gedenck derhalve,

I. Uws levens doelwit te ziin, u tot d'eeuwigheyt te bereyden. En zoo gy dit niet en voorziet, zult gy het leven moeten miſſen. Maar dan zou het beter ziin niet geboren te weſen.

II. Nadien men echter tot d'onverganckeliickheyt niet kan geraken, dan deur de dood: zo zult gy, ſoo lang gy leeft, u tot de dood bereyden. (Op datſe u ten goede diene, u niet en verſlinde, maar alleenliick tot d'onverganckeliickheyd geleyde.)

III. Maar terwiil men tot een goede dood niet dan deur een goed leven geraackt; zult gy deur uw gantſche leven hier op uyt ziin, dat gy wel leeft, dat is heyligliick, na den wille des genen, die een Rechter van leven en dood ziinde, den vro-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

vromen het leven, den onvromen de dood heeft toegeschickt.

IV. En terwiil men tot een goed leven niet geraackt dan deur een goede gewoonte, (*die tot quaat gewent is, kan zoo weinig zyn zeden, als een Moriaan zijn huyt, veranderen*, nadien de gewoonte zich in een natuer verwisselt;) zoo zult gy deur uw geheele leven hier op uyt ziin, dat gy alles, wat quaat is, of een gheſtalte van 't quaat heeft, wederſtaat: Maar in tegendeel: *Al wat eerlijck, al wat rechtvaardig, al wat heylig, al wat lieflijck is, al wat wel luyd, zoo daar eenigen lof is, dat ſelve bedenckt.* *Ier. 13. 23.* *Phil. 4. 8.*

V. En terwiil niemant het goede volgen, nochte het quade vlieden kan, of hy moet weten wat waarachteliick goet of quaat zy, (want van onbekent goet heeft men geen begeerte, van onbewuſt quaat geen vrees) zoo zult gy, zoo lang gy leeft, moeten toeſien, dat gy u *deſer werelt niet gelijckvormig maakt, maar verandert wort deur de vernieuwinge uwes gemoets: op dat gy moogt beproeven welcke de goede en welbehaghende en volmaackte wille Gods zy.* *Rom. 12. 2.*

VI. En terwiil *de bedenckingen*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Sap. 14. 9. *der Menſchen vreesachtigh, en onſe beleydingen onſeker zijn:* zo zult gy deurgaans hier op uyt ziin, dat gy

Phil. 12. 2. *met vreeſen en beven uw zaligheyd nytwerckt.* En dat gy niet alleen geen ſonden bedrijft en daar een ſchrick voor hebt; maar oock toeziet, dat ſelfs uw goede wercken niet alleen in waan maar goedt ziin, met geveynſtheyd vermengt ziinde, of datze u tot een Farizeeſch eygen behagen verrucken. Gy zult derhalven bedencken geen ancker te hechten, dan in Gods mededoogen, en de verdienſte van Kriſtus, onder welcken beuckelaar gy ten leſte veyligh zult ſchuylen, indien gy, afleggende alle eygen begeerlijckheên, en ter zyde ſtellende al't betrouwen op u ſelve, en alle ſchepſelen, u enckelijk aan Gods wil alleen, om hier, en in der eeuwigheyt over u orde te ſtellen, beveelt.

Korteliick. Leeft, terwiil ghy leeft, als een die ſterven ſal; op dat gy ſterft, wanneer gy komt te ſterven, als een die leven zal. Want wee de ghenen, die tot de doodt zullen verriiſen. Gy, indien gy wilt opſtaan ten leven, moet toezien dat gy in't ſterven niet en

ſterft

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

sterft. *Indien gy in't sterven niet sterven wilt, moet gy voor u doodt de prickelen der doodt verstompen: welcke de zonden zijn.* Maar *de zonden zullen eer sterven dan gy, indien gy daar na poogt, dat* KRISTUS *in u mach leven.* Want KRISTUS, nadien Hy een Fonteyn des levens is, zal in u tot het eeuwige leven invloeyen: En de Doot en zal u geen doodt zijn, geliickze ook Hem niet geweest is, maar slechts een overgangh tot het onsterffeliick leven. 2. Cor. 15. 16. Galat. 2. v. 20.

Dit is de ware Wijsheyt, een trapswijse schicking der middelen en eynden, van d'eerste tot op de leste dingen: en een fixe waarneminghe der selver, op dat gy van de graden niet afwiickt, en tot de zorgeliicke steylten geraackt. God bestiere u.

II. LESSE.

Van een eenstemmig Leven.

GOd, een Bron van alle eenstemmigheyd, heeft alles eenstemmigliick geschapen; en boven

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

al den Menſch. Siine Beeltenis; indien wy ſlechts ſelfs deur onſe onredeliicke bedriiven dees eenſtemmigheyd niet beroeren, en dat in d'ooren en oogen Gods, der Engelen, en der Menſchen, die wiiſſeliick ons aanſchouwen. Op dat gy derhalve geen beroeringh maakt, zoo zult gy dees dingen waarnemen.

I. Waardeert, bewerckt, en handelt altiit de voorſte dingen eerder, de lieſſte dingen lieſſt; de ernſtige ernſtigliik; dat aanvallig is, aanvalligliick; dat vriendeliick is, vriendeliick; het goddeliicke goddeliick; het menſcheliicke menſcheliick, en ſoo voorts. Anders zult gy u, en de dingen te ſchande maken.

II. Dat uw beſpiegeling en doening onaffcheydeliike gezellinnen bliiven. Al wat gy goets weet, dat doet; en wat gy goets doet, bedenckt, of gy ſulx wel doet, en waarom. Op dat ghy niet geliick en word *de Farizeen, die wel zeggen maar niet en doen.* Of *de Zamaritanen, die aanbidden datſe niet en weten.*

Matt.23. 3.

Ioh.4.22.

III. Uw innerliike zy met het uitterliike geliikformig. Te weten, op dat gy oock in der daat ziit, dat gy

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

gy wilt schiinen, anders zult ghy God tot eenen vloeck ziin. *Wiens werken, nadienze waarheyd ziin, zoo heeft Hy oock in ons de waarheid lief.* Hy haat de gheveynstheyd. *Wee u, gy geveynsde, want gy zijt de witgeplaesterde graven geliik, die van buyten voor de menschen schoon schiinen, maar van binnen ziinze vol doods-beenderen.* *Psal* 111. 6. *Matt.* 23.

IV. Eyndeliik, dat oock voor de menschen uw' bedenckingen, woorden, en bedriiven zich even-wiidigh gedragen. Het hart verschille nimmer met den mondt, nochte den mond met de handt; een dubbelhertig Man is een monster, en zo voort.

III. LESSE.

Van een geruste Leven.

HEt hoogste goet in dit leven is een geruste en bezadigde Ziel, die van angsten, en benaauwtheden ontslagen is. Op dat gy in dees geluckzalige haven bliift, zo neemt acht op de volgende dingen.

I. Al wat uw verstant of geweten zou kunnen beroeren, zoek

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

het zelve voor te komen, op dat gy niet van dusdanige dingen iets deelachtig wordt. Maar het verstant kan beroert worden deur veelvoudige of ongemeene handelingen; in de welke zoo yemandt sich inwickeldt, sal hy sekerliik doornen vinden, schoon dat het somwiil rosen schiinen. Op dat gy derhalve gerust ziit, so hoed u voor een πολυπράγμων, een' Albeschick te ziin: Handelt gerusteliik de dingen die u eigen ziin, laat vreemden handel varen; weest oock in uw' dingen niet al te bekommerliik naauwkeurig, en over de kleinigheden beangst. Doet die dingen, die voornamentliik tot heil van u, en d'uwen dienen; beveelt het overige aan Gode, die over ons sorge draagt.

Maar het geweten word deur bedrevene zonden beroert: aangezien de Ziel zich schuldig kennende, zich voor d'oogen van God en de Menschen schaamt, en voor de verdiende straffe schrickt. Derhalve indien gy een gerust geweten begeert: soo maakt dat het zelve vry bliive van alles, dat u aanstooteliik is, dat is, bedriift nimmer wetens en willens eenige zonden. En wilt gy de zonden miiden, soo miid de gele-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

gelegentheden: Hoedanige ziin quade geſelſchappen, verdachte plaatſen, enz. Onwiis is de gene, die, als hy een ander ziet vallen, zich echter ter zelver plaatze begeeft. Maar wy zien dageliicks dat by de gelegentheden de menſchen ſtruyckelen en omkomen, en zullen wy die echter niet vermiiden.

II. Indien u t'eeniger tiid de gelegentheden (van wat ſonde dezelve ziin) bejegenen, ſoo beveſtig uw gemoet, op dat gy niet nederſtort, maar de verwinning daar van draagt. Hier is dan ſtriidt van noode: en tot den ſtriidt, om het geweten ongeſchendt te bewaren, de wapenen van de deugt. Berg u derhalve, of met de vlucht (niet achtende wat het znood geſelſchap van u ſal oordeelen) of houd onbewegeliik ſtant, bedenckende het zeggen des Apoſtels. *Ik ben der werelt, en de werelt is miiner gekruiſt.* En terwiil men niet te vergheefs ſeght, de gelegentheden maken niemandt quaadt, maar betoonen hoedanigh yemant zy (te weten, zand aan't vier ghehouden ziinde, brandt niet, maar de ſtoppelen branden;) ſoo bedenck in beproeving vervoert: Indien ick het qua- *Galat. 6. 14.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

de inwillige, zoo zal ick toonen dat ick quaat ben, en dat ick een gheveynſde ben geweeſt; ick wil derhalve in 't opſet van de deugt te handhaven volherden, noch zal niet toelaten, dat men my verrucke. Maar ghedenck dat in de beproeving des vleeſchs de vlucht altiit veyliger is dan de ſtriidt: en dat Jozef wiiſſeliick ghedaan heeſt, die, toen de Rede om het eerliick opſet te beſchermen, te zwak viel, liever met de vlucht wilde bergen, dan redentwiſten. De vyand niet ingelaten, ſal met minder ſchande en gevaar weghgedreven worden, dan als hy binnen gedrongen is.

III. Indien gy t' eeniger tiid ſtrijden moet tegen de zonden, en niet geheliick de quetzueren van 't geweten ontvlied, ſoo neem terſtond een' nieuwen moet, en ruck het neſt des Zatans, die in u begint te neſtelen, om verre. Dat is, doe terſtont boete in den aanvang der ſonde, voor dat de ſchrik voor de ſonde den geeſt geve, het doodeliick vergif beginne te ſmaken, en het geweten ſiin gevoe-
2. *Tim.* 2. len verlieze. *Die wetens en wil-*
25. 26. *lens ſich der ſonde gewoon maackt,*

bied

bied aan den Duyvel handen en voeten, om die met de banden der quade gewoonte te binden, op dat hy naderhand, ſchoon dat hy oock wilde, ſich daar niet uit ſou konnen redden. Dat derhalven deſe regulen u voor een eeuwige wet dienen:

Het onheil moet in zijn geboort
En opgang tidigh ziin geſmoort:
De Medecijn en baat u nict
Indien het quaat ſijn wortel ſchiet;
Gy roept te ſpaad om laeffenis,
Wanneer de tijd verloopen is.

Daar is uyt het onweder van een geweten, dat deur de zonde beroert is, geen wegwijck, dan tot de haven van boete: en ſulcks valt lichter, indien gy niet wijt verſeilt en zijt, maar moeielijcker, en met gevaar van ſchipbreuk te lijden, indien gy verder zijt weghgeruckt. Zie toe dan, dat gy nimmer, uit hope van boete te doen, en ſondigt: als die niet ſeker zijt, of gy deſelve zult kunnen doen. Want *die moetwilligh zondigen, worden gewoonelijck van Gods Geeſt verlaten: van welcken Leitsman tot boete, indien zy verlaten worden, zoo zullen zy geen boe-* Hebr. 12. 17.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Heb. 12 *te vinden.* Maar bedenck oock dit:
v. 17. dat het in der daat beter is, dat een vat niet vuil en worde, dan dat men 't afwaſſche; dat het beter niet gequetſt, dan genezen te worden, beter den vyandt buiten de palen des Riicks te houden, dan binnen gelaten ziinde, en alles verwoeſtende, te willen verdriiven; en zoo voorts. Aangezien het lichter en veyliger is.

IV. Kortcliick, terwiil deze Werelt een zee van beroerliickheden is, en wy hier in verwarring der dingen leven, zoo begeef u, op dat gy, zoo veel doenliick is, gheruſt ziit (indien niet gheheeliick in ſtilte) tot deze dingen.

I. Gaat meer met God om, dan met de Menſchen. (Dezelve zy uw hoogſte vermaak en welluſt.)

II. Let meer op u zelve, dan op anderen. Zulcks dat gy het uwe, en geen vreemde dingen bezorght. Bezorgt oock liever u zelve, dan dat gy u aan anderen beveelt; en eyndeliick dat gy liever op u zelve ſteunt, dan op yemandt anders. Maackt u, zeg ick, (neemt hier ſcherpeliick acht op) niet gewoon van op anderen te ſteunen. Laat uw vliit in u-

we

we handelingen; uw bewuſtheyd van een goet voornemen; uw betrouwen op God, u tot heylige ruſtankers dienen.

III. Ontledigh u altiid meer voor de Ziel, dan voor't Lichaam. Te recht Epicktetus: *De dingen die den lichame raken, moeten ter loops gedaan zijn:*

Ten leſte, de dingen des ghemoeds ziin een beſtendige zorge waardig. Want het lichaam hebben wy van d'aarde, als ziinde niet hoogher te waarderen, dan ſliickvaten verdienen. De Ziel is uyt God, derhalve voortreffeliicker dan de Werelt, hoogh te achten, ſuyverliick te bewaren, en ongeſchendt Gode weder te geven. Zoo gy uw ziele verlieſt, zal voor deſſelfs verloſſing de geheele werelt niet ghenoegh ziin. HET LICHAAM DIENE DAN, EN DE ZIEL REGEERE: aan dewelcke indien ghy't ghebied geeft, en te weegh brenght datze vryhertig het lichaam gebruicke, zoo zult gy een Koningh van uw bedriiven ziin, en d'oneindeliicke moeyeliickheden, ghewoonliick van d'overtollighe zorge des lichaams ont-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ſtaande, zullen by u verminderen.

Deze ziin de ware wegen van geruſtheyd! en indien gy die inſlaat, zal u niet lichteliick yets met uwe ſchult ontſtellen. Maar zoo u yets van eens anders boosheyt overkomt: of van de hand Gods (die de ziinen zonder beproeving, hoedanig die oock zy, zelden gedoogt te leven, nadien Hy weet datze deur oeffening van deugden en gedult tot volmaacktheyt ſtygen) zulcks zal de vreugt doen aanwaſſen; en des te grooter opklaring in de ziel veroorzaken. O gheluckige, indien ghy u binnen dees afſchutſels kunt houden!

IV. LESSE.

Van een werckelijck Leven.

WY ziin tot wercken geboren. Het werckeliick leven dan is een waarachtig Leven: de ledigheyt een graf van een levendig Menſch. Yder Schepzel, hoe edelder, hoe arbeitzamer: geliick bliickt uyt het voorbeeldt van d'Engelen, de Zon, en de Heme-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

melen, die in oneyndige beweging ziin. Geliick oock de fonteynen, die gedurig hun' wateraderen uytſchieten; en de Revieren, die tot ghebruyck der Menſchen het water herwaart en derwaart leyden. In tegendeel, yder ding, hoe het logger is, hoe onnutter: geliick ſteen, ſliik, en zoo voorts, Gy zult dan, op dat gy geen ſteen en ziit, een onnutte ballaſt der aarde, maar een werckeliicke zon, altiit ſchiinende; of een Engel, altiid in Gods ſtede de Menſchen bedienende; en zoo voorts, u bevliitighen. Maar wat opmerckingh is hier te nemen?

I. Al wat ghy ziet dat van u gedaan moet worden, en daar toe van de middelen, en het rechtzinnig gebruyk der middelen bewuſt ziit, weeſt toegeruſt om het zelve aan te griipen. Beter is't in't beſtaan van goede dingen te ſtruickelen (dat ſomwiil gebeurt) dan de ghelegentheden, die tot aanwas van goeden dienen, te verwaarloozen.

II. Toeſt noit op anderen, in al wat ghy zelfs kunt uytvoeren. Te weten, verlaat u meer op uw ey-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

eygen, dan op eens anders vliit. Het kan oock dickwils ghebeuren, dat ghy zelfs een zaack, eer ghy die een ander ontleed, en hy dezelve begrepen, overwogen, en ſich daar op toegeruſt hebbe, zult ten eynde brengen. Ga derhalve reghelrecht, zonder omwegen.

III. Al wat gy heden voltrecken kunt, ſtelt dat niet uyt op morgen. Want het uytſtel heeft altiidt aan de genen, die bereidt ſtaan, tot ſchade gedient: De Ravenſtem, (*Cras*, *cras*, Morgen, morgen) is een gewiſſe vernietiging uwer bedriiven.

IV. Zoo wie ghy vorderliick kunt ziin, weeſt die vorderliick met genoegen, alwaar het oock de geheele Wereldt. Want het is alreede geſegt dat dienen en vorderliick ziin een eigenſchap is van voortreffeliicke Natueren. Derhalve, indien gy kunt, zoo volgt God na, die een yder bedient: of een Engel, die zeer velen bedient. Slaperig te ziin, en geen nut te veroorzaken, ſtelt het zelve onder de vloecken.

V. Geenen dagh, zonder een treck te doen. Gy ziet hoe gezwin-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

zwindeliick zich het gebouw van't Heelal beweegt, terwiil wy flaauwmoedig onſe dingen doen. Weeſt gy dan niet traagh in uw dingen te bevliitighen: edoch met omſichtigheid, niet onbeſuisdeliik. Overweeg wat u noodigh te doen ſt: Maar de ſaack overwogen ziinde, griiptſe vliiteliik aan, op dat u nimmer de Son te vergeefs en ſchiine. Van alle tijd aen ons te koſt gehangen, ſal rekening geeiſcht worden, hoeſe van ons beſteet zy.

V. LESSE.

Van een Leven, dat dicht van Beſigheden belemmert is.

ZOmtiits gebeurt het dat de genen, die werkeliik ziin, van handelingen overſtulpt worcen: Echter moetmen hierom de werckeliickheid des levens niet achterlaten, Want daar ſiin bekortingen by de hand, waar deur de moeijeliikheden kunnen verlicht worden.

En,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

En, op dat gy zulks weten moogt, zoo neem dees dingen waar.

I. Zet een waardy op de tiid, zulcks dat gy niet toelaat, dat'er iets van dezelve onnutteliick verloren ga. Aldus sal aan u veel ruimer tiid tot uw' bezigheden open staan dan aan een ander; die geen kennis heeft vande gelegentheden uit te kippen.

II. De gene, die veel te doen heeft, moet weinigh spreken. Versta hier doenliick en lijdend: dat is, spreeckt self weinig, wanneer gy moet spreecken, en versoeck dat een ander, als hy spreecken wil, sijn redenen kort belegge. De reden der wijsen is kort, te beusselen daar het niet te pas komt, is aan d' onwiisheid eigen.

III. In al wat deur hulp van anderen spoediger kan voltrocken worden, sult gy niet nalaten die aen te wenden: aldus sal het werk spoediger voortgaan. Veel handen maken licht werk: indien men slechts de geschiktheit waarneme, op dat de mede-arbeiders niet u, of sich selven onderling verhinderen, of beroeren.

IV. Op dat gy nochtans rustiger tot het werk moogt ziin, zoo geef zom-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

zomwiil u Geeſten bot, of maak verandering van bezigheên. Al wat de beurtige ruſt ontbeert, en is niet duirſaam. Een ſtiif geſpannen boge berſt aan ſtucken.

VI. LESSE.

Van een Adelijck ledigh Leven.

INdien het u toevalt van arbeid vry te ziin, zal het onvoegheliik wezen niets te verrichten, te weten, ſlaperigh te ziin, en den tiid ſonder nut te verſpillen. Ook paſt het niet te verſlingeren op onnutte tiidkortingen van Kaarten Verkeerſpelen, en zoo voort. Men moet yets ter hand trecken, dat zoo wel de geeſt als het lichaam verquicke. Dit zal geſchieden, met wandelen, met Vrienden om te gaan, met goede Hiſtorien, en aardige Poëzy te lezen, en eenige huyſsaken te bezorgen, en zoo voort.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

VII. LESSE.

Voor een Reyziger waar te nemen.

ICk zie dat gy genegen ziit, om buytens lands te reyzen, en zulks met goetvinden van uw vrienden is. Wat gy derhalve oock by die gelegentheyd moet waarnemen, zal ick in weynigh woorden daar by doen.

I. Voor al zult gy bedencken, waar toe gy de moeyte van't reizen aanneemt? Te weten, niet om nooit gheziene berghen, velden, boſchen, Rivieren, Zeën, Menſchen of beeſten, en zoo voort, te zien. Want dusdanige dingen kunt gy t'huys zien. Op welcken zin eener te recht zeyde: *De gene, die een menſch ziet, een Os, een Berg, een Boſch, een Stad, en zoo voort, die ziet de werelt: want uyt zoodanigen beſtaat de weerelt.* Maar om wiiſe en geleerde Mannen te zien, te hooren, en aan te ſpreken, uyt welcker ommegangh gy vermeerdering van kennis en deugden moogt ontfangen.

II. Gaan-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

II. Gaande dan naar d'uitheemſche volcken, zult gy niet gaan, als na een ander Werelt (de geheele Werelt is by een verſtandig Man ziin vaderlant) maar als tot eene Schole, die God gewilt heeft dat gemeen zou ziin, op dat wy elckanderen voor een Toneel zouden dienen, en, deur onderlinge beſchouwing en ontmoeting, ons onderling zouden oeffenen en opſcherpen.

III. Gy zult bedencken, aangezien gy buyten de Werelt niet gaan en kunt, dat gy over al de Werelt zult vinden, te weten, ydele en Godlooze Menſchen, en een vermengeling van goed en quaar. Gy zult derhalve tegens de vergiftige pilen van ſchantvlecken en beſmettingen uw ghemoed bebolwercken, aangriipende den beuckelaar van een onverſetteliik voornemen, om niets aan te mercken, yverig te beſchouwen, lief te hebben, en t'huys te dragen, dan het gene, waar deur gy by u, en de uwen, en het Vaderlandt, of de Kercke, eenigen aanwas van deugdt en gheluck ſoudt kunnen veroorzaken.

IV. Ghy zult van't gezicht uwer

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

wer Ouderen, Geboortenhaart, en Vaderlandt ſcheyden, niet geliick Kaïn, een vluchteling voor het aanſchiin Godts, om een ruym veldt voor godtloosheyt en ongebondenheyt te zoecken: want waar gy komen zult, daar zullen u Godts Oogen vergeſelſchappen, en met dezelve den zegen of vloeck over u uytgeſtort worden;) maar geliik de jonghe Tobias, om de begeerte der Ouderen te voldoen, en by d'Uytheemſchen de verhole ſchatten van wiisheydt en goede voorbeelden te zoecken. Weeſt derhalve aangedaan met een zuyver oogmerck, gemoedt, hert, en alle kuiſſche genegentheên. Aldus zal u eyndeliick d'Engel des Heeren, om gezelſchap te houden, te leyden en te herleyden, niet ontbreecken.

In't kort: Waar dat gy oock komen zult,

Leef Gode, die u't Leven gaf:
Leef het gewiſſe, dat u Leven
Siin ruſtigheid en vreugt zal geven:
Leef het gerucht, dat zal zweven
Wanneer uw Lichaam leyt in't graf.

De geeſt van Kriſtus ſta u derhalve by, op dat gy dit alles even

zoo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

oo wel begriipen en waar moogt emen. geliick ick de behoudenis wer Ziele, en alle voorſpoet in w' zaken, en den oneyndigen uiſter van uw Huys (die oock deur tot de Nakomelingen moet overgevoert worden) in de Kercke en't Vaderland, hertgrondeliik wenſche.

Uw toegeneigſte

KOMENIUS.

TOEGIFT:

DAar is ſeer veel aan gelegen, dat men voorſichtigliik de gegentheden waarneme: want alles heeft ſijn tiid, waar in het geroegeliik, ſonder arbeid, en, als eigenwillig, geſchiedt: *Terwijl het ijſer gloeit, kan men't lichelick ſmeden:* wanneer het kout s, ſit gy'er te vergeefs met hamers achter, *Het vat kan aan de rijde, daar het een handvat heeft, ichtelijck aangetaſt worden.* Zonder dat ſult gy'er mogeliik te vergeefs na griipen. Hierom ſegt Cato:

't Is de Gelegentheid, die locken heeft van vooren,
Maar achter in den neck is op de kam geſchoren.

VIIE

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Heylzame

LEERINGEN.

1. *Wilt gy gezond en welvarend zijn?* Onderhoud de wet van Matigheyd.

2. *Wilt ghy gheruſt van gemoed zijn?* Belemmert het ſelve niet met vele ſaken, beſlaat het met geen onnutte dingen, nochte gedoogh niet, dat het tot ſnoodheden vervalle.

3. *Wilt ghy wijs zijn?* Haackt niet na alles wat gy ſiet; gelooft niet al wat gy hoort; ſegt niet al wat gy weet; doet niet al wat gy kunt: maar alleen het gene dat voordeel geven kan.

4. *Wilt gy onverwinnelijck zijn?* Gy ſult het ſijn, ſo gy niets aangriipt, of het is in uw vermogen het ſelve te volbrengen.

5. *Wilt gy rijck worden?* Zie toe, dat het eerliick ſy, waar deur gy riickdommen verkriigt: Dat gy matigliick de verkregene gebruickt: De Spaarſaamheyd is een groote rent. En dus in alle gelegentheên.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ISOCRATIS VERMANINGE aan DEUMONICUS:

Vol verſtandige Leeringen, en kortbondige Spreuken.

IN vele dingen bevinden wy, ô *Demonice*, dat de zinnen der goeder, en de gedachten der quader menſchen, veel verſcheelen: maar aldermeeſt in d' onderlinge gemeynſchap des Levens. Want de quade eeren alleen tegenwoordighe vrienden, maar de goede beminnen oock die verre uyt de oogen ziin: ende een korte tiidt ontbint de vrientſchap der quader; maar der goeder vrientſchap kan geen langheyt des tiits te niet maken. Alzo ick dan meyne, dat die gene, die naar eere trachten, ende alzins pogen na geleertheit, de goede behooren te volgen ende geenzins de quade: zoo heb ick u dezen tot een geſchenck gezonden, om een bewiis te ziin van miin goetgunſtigheyt jegens u, waar in ik u in't korte voor oogen ſtelle dat gene, door het welcke ick

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

meyne gy aldermeeſt in deugden zult mogen toenemen, en lof en eere by alle menſchen verkriigen.

Voor eerſt dan zult gy de Godſdienſt in eeren houden, niet alleen met offerande te doen, maar oock met uwen Eed te houden, want het eerſte is een teeken van overvloedt der goederen, het tweede een kenteeken van eerliicke deugden.

Draagt u zoo tegen u Ouders, als gy wenſchen zoud dat u kinderen haar tegen u zouden dragen.

Oeffent u met zulcke hanteringen, die niet tot ſterkte, maar tot geſontheit des lichaams dienen: Dit zult gy verkriigen, zoo ghy aflaat van den arbeyt eer ghy te zeer vermoeyt ziit.

Hebt geen behagen in onmatigh lachen, noch en priiſt u zelven niet te vermeteliick: Want het eerſte is zotheyt, ende het ander onzinnigheyt.

Wat ſchandt is te doen, acht dat oock niet eerliick te zeggen.

Ziit niet ſtuirs van wezen, maar wel bedacht: want om't eerſte ſoudmen u achten hartneckig, om het tweede voorzichtigh.

Nim-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Nimmermeer zult gy eenig quaat doen, op hope dattet zal verborgen bliiven: want of gy't schoon voor anderen verbergt; zo weet gy nochtans u zelven schuldig.

Vreest Godt.

Eert uwe Ouders.

Ontziet de vrienden.

Ziit de wetten gehoorzaam.

Iaagt na geneugten die met eerliickheyt vereenight ziin: Want daar is niet beters dan eerliicke ghenuchte, maar oneerliicke is zeer quaat.

Vermiidt de lasteringen al ziinze gelogen: want veel menschen en weten de waarheit der zaken niet, en zien slechts op de meyning of 't goetduncken.

Doet alle ding, als of gy't voor niemant wildet verbergen: want al is't dat gy 't een weynig tiits verbergt, zo zal't namaals noch ontdeckt werden.

Ghy zult u in zeer grootachtinghe brengen, zo gy dat zelve niet en doet, 't welck gy in anderen bestraft.

Weest van natueren spraakzaam en minliick in't spreken: Het behoort nu tot de spraackzaamheyt te groeten of aan te spreken die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

u gemoeten, en tot de minliickheit gemeynzaamliik met haar te ſpreken.

Ziit geneugliick tegen een yegeliick, maar gaat alleen om met de goeden, zo zult gy van d' eerſte niet gehaat, en van d'andere bemint werden.

En komt niet dickwils noch lang by de zelve luyden, want alle dingen hebben hare verzadinge.

Oeffent u met vrywilligen arbeyt, op dat ghy oock verdraghen meugt die tegen uwen wille ziin.

Bewaart zorgvuldiger 't zecreet dat u geſeyt is, dan't geldt dat u betrouwt is: Want goede luyden behooren zo van manieren te ziin, datmen dien meer geloofs geve, dan ander luyden eeden.

Acht het even betameliick den quaden te miſtrouwen, als den goeden te betrouwen.

Zegt niemant van't geen gy niet en wilt geſproken hebben, 'ten zy dattet even veel gelt dat die zelve zaken geſwegen werden, zo voor u dieze zeydt, als voor d'anderen dieze hebben gehoort.

Maackt u niemandt te vriendt, eer ghy vernomen hebt, hoe hy met de voorgaande vrienden gheleeft

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

leeft heeft want ghy moogt hopen dat hy zoodanig tegen u zal wezen, als hy teghens haar gheweeft is

Wort overlang yemants vrient, maar als gy't geworden ziit, zoo doet u beſt dat gy het bliift: want 'tis even zoo groote ſchandt, geen vriendt te hebben, als dickwils de vrienden te veranderen.

Wilt u vrienden t'uwen ſchade niet beproeven, noch onbewuſt ziin, hoedanig datze van manieren ziin: 't welck ghy aldus weten zult, zoo gy u veynſt gebreck te hebben, als gy geen en hebt: en haar beveelt te ſwiigen, daar niet aan ghelegen is, als oft geenzins mocht voortgeſeydt werden, want zoo't u in u meyningh miſt, zoo en kant u geen ſchaade doen, en ghy zult haar manieren te beter kennen.

Beproeft de vrienden uyt de tegenſpoedt des Levens, ende uyt de gemeynſchap der periculen: want wy beproeven't gout door 'tvyer, en leeren de vrienden kennen in tegenſpoedt.

Aldus zult ghy alderbeſt goedtgunſtighe vrienden maacken, iſt dat ghy zoo langh niet en wacht

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

dat ghy van haar gebeden werdt, maar hun van zelfs ter bequaamer tiidt u hulp bewiift: Acht het even groote ſchandt door de quade daden der vyanden verwonnen te werden, als van de vrienden door weldaden.

Neemt tot u vrienden niet alleenſiick die medeliiden hebben in u ongeval, maar veel meer die u welvaart niet en beniiden: want vele worden wel bewogen tot medeliiden over der vrienden tegenſpoet, die nochtans het beniiden alſt hun wel gaat.

Ghedenckt de vrienden die uyt de oogen ziin by de gene die tegenwoordig ziin, op dat ghyze niet en ſchiint kleyn te achten die niet tegenwoordig ziin.

Weeſt in u kledinge net ende reyn, maar niet al te koſteliick: want reinigheit ſtaat zeer wel, maar te koſteliicken cieraadt gaat de mate te buyten.

Begheert gheen overmatig bezit van goederen, maar een matig gebruyck der zelver.

Acht die gene niet veel die haar bekommeren om riick te werden, ende die 'tgoet datze hebben niet en kunnen gebruyken: want 'tgaat hun

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

lun even als of yemandt een ſchoon peerdt hadde, en niet en konde riiden.

Poogt u riickdom te bereyden, welck in gelt en bezittingen beſtaat: maar 't geldt is dien alleen nut, die 't wel weet te beſteden, en de bezittingen dieze wel konnen gebruyken.

Bemindt u goed dat gy hebt om twee oorzaken: 1. Op dat ghy eenigh groot verlies of ſchaade meugt vergoeden, 2. Of een goet vrient die in laſt is te hulpe komen: voorts zoo veel het tot ander ghebruyk des levens behoort, zoo bemindt het niet te zeer maar mateliick.

Houdt wel te rade dat gy tegenwoordig hebt, maar zoeckt het gene dat beter is.

Niemandt zult gy ziin armoede of ellendt verwiiten? want 't geluck en ongeluck is gemeen, en het toekomende kan niet te voren gezien werden.

Doet wel den goeden: want 'tis een goede ſchat dat een goet man u danck weet.

Is 't dat ghy den quaden goedt doet, zoo zal't u gaan als die ander lieden honden de koſt geven:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

want die blaffen zoo wel aan die hun wat geeft, als een ander die haar schieliick ontmoet: alzo doen oock de quade zo wel ongeliick die haar baten als die haar schaden.

Hebt een afkeer van de pluimstriickers als van bedriegers, want, alsmen hun gelooft, doen zy beyde ongeliik die hun gelooft hebben.

Soo gy die voor u vrienden aanneemt, die u tot het quade vorderen, zoo zult ghy nimmermeer hebben die u zullen bystaan om het beste te volgen.

Weest niet haastig om te beschuldigen, want dat is hateliick; of te berispen, want dat verweckt gramschap.

Voor al wacht u van't gezelschap van droncken-drinckers, doch zo't de tiidt mede brengt dat gy daar by komt, zo staat op eer gy dronken wordt; want alst verstandt van de Wiin overvallen is, so gaat het daar mede als met de wagens, die haar voermane verlooren hebben. Want sy worden herwaarts en derwaarts sonder ordre geworpen, mits datse van de voerluyden berooft siin: also begaat het verstant menigen faute alst vernuft door de dronckenschap bedorven is.

Die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Die gy u te vriende wilt maken, daar van zult gy wat goets spreken by den genen die't hun sullen weder seggen: want 't beginsel van vriendtschap is yemant te priisen, maar van vyantschap te laken.

Als gy raat-slaagt, so neemt exempel uyt het voorledene van het toekomende: Want het verborgen kont gy seer lichteliick uyt het geen openbaar is, erkennen.

Beraadt u langsaam, maar volbrengt hasteliik dat gy hebt besloten.

Acht het voor't beste dat ons van Godt voorspoet ghebeurt: en van ons selven goeden raat.

Als gy selve in regiering gestelt ziit, soo gebruykt geen boose menschen om uwen dienst uyt te voeren: want wat gy misdoen, sal u geweten werden.

Scheyt uit de regiering des volcx niet riicker, maar eerliicker van naame en same: want de lof van't volck is beter dan veele riickdommen.

Al wat gy seggen wilt, dat overlegt eerst in u herte, want de tonghe van veel menschen gaat voor hare gedachten.

Poogt aldermeest een veylig en gerust leven te leven: doch so het

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

nochtans u gebeurt in periickel te komen, ſoo ſoekt uyt de oorloge u behoudinghe met goeder eere, maar niet een ſchandeliick gerucht-te: Want de voorſienigheyt (Gods) heeft beſloten dat alle menſchen moeten ſterven. maar de nature heeft den vromen alleenliick als eygen gegunt eerliick uyt dit leven te ſcheyden.

Die nu deſe exempelen wil gebruyken, die behoort na deugt en een goet leven te ſtaan, en niet alleen te bliiven in't geen wy nu geſeydt hebben, maar oock het beſte uyt de Poëten te leeren, en neerſteliick onderſoecken dat van andere wiiſen nutteliick is geſproken. Want gheliick wy ſien dat een bye op alle bloemkens gaat ſitten, en van elck het beſte neemt: alſo moet oock die gene, die begeert een goet onderwiis ſijns levens te hebben, van geen dingh onwetende ziin, maar van alle kanten dat nut is by een te ſamelen. Want met alle deſe neerſtigheyt ſal yemant naulicx de gebreecken der nature konnen verwinnen.

FINIS,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

GERAARD VOSSIUS

VAN DE

KENNISSE

ZIIN ZELFS.

Te HARLINGEN,

Gedrukt by *HERO GALAMA*,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

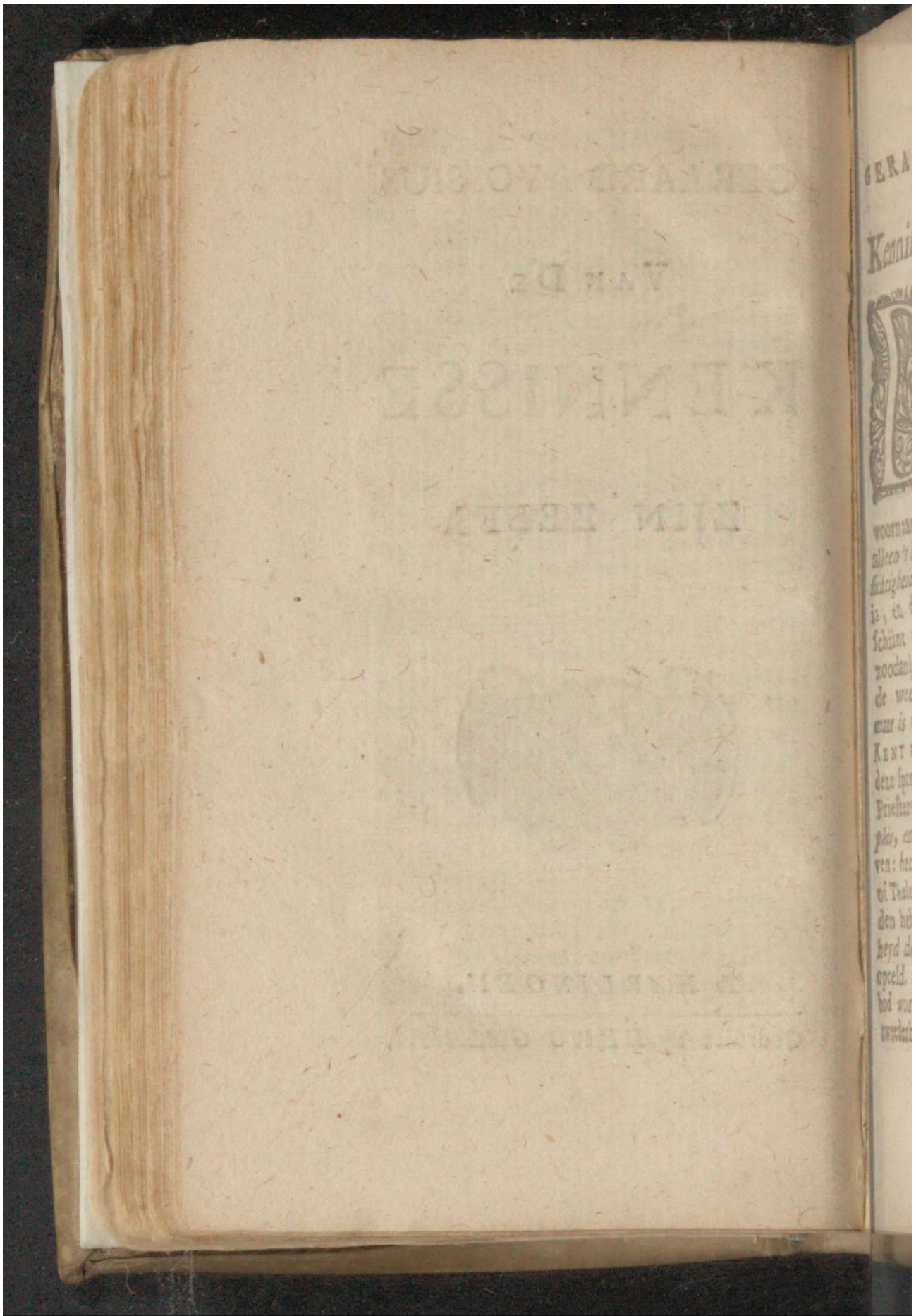

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

GERAARD VOSSIUS VAN DE Kenniſſe zijns zelfs.

DAar veel bequame middelen tot beſtiering des levens ghevonden worden: ſo is nochtans een onder alle deſe het voornaamſte: als het welcke niet alleen 't beginſel der ganſcher voorſichtigheid, maar ook het einde is, en dieshalven het overighe ſchiint te begriipen. En dit is zoodanig niet, dat het ſwaar zoude weezen om t' onthouden: maar is vervat in twee woorden, KENT U SELVEN; het zy dat deze ſpreucke is afgevloeit van de Prieſters der Gods-ſpraak tot *Delphis*, en daarom *Apollo* togeſchreven: het zy dat *Pythagoras*, *Bias*, of *Thales* de zelve eerſt uytgevonden hebben welcke verſcheydentheyd der gevoelens *Porphyrius* ons opteld. De nuttigheid van dit gebod word aldermeeſt beſpeurt in tweederhande zoort der menſchen:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

van de welcke ſommige haar eigen goed niet kennen; andere, en deze vry de meeſte, weten haar gebrek niet. De eerſte, terwijlze, door haar miſvertrouwen, die zaaken by de hand niet durven vatten, tot welcker uytvoering ſy bequaam zijn: komen niet alleen haar zelf, huiſgeſin, en vrienden weinig te ſtade, maar zijn oock ſchadelijk voor't gemeenebeſt en den nakomelingen. Onder deſe mag die *Charmides* geſteld worden, den welcken by *Plato Socrates* aanra d, dat hy de regeering van 't Gemeene-beſt ſoude aanvaarden: als die de Burgery door zijn welſprekendheid en wijſe raad, tot behulp en eer konde ſtrekken. In duſdanige heeft het plaats, dat by *Tlinius* in zijn Brieven te leſen is. *Braave Geeſten*, ſeid hy, *verſwackt de ſchaamte.* En terſtond voegd hy daar op: *De ſtoutigheid ſterkt de lompſte verſtanden.* 't Is geen gering gebrek van wantrouwen, dat voort komt uit d'onkundigheid zijns zelfs. Doch echter de meeſte miſlagen worden begaan door onmatigheid: om dat vry het meerendeel gants gelijk is den Iongeling *Glauco*, ſeer begeerig,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

geerig, gelik gemeenliick die jaaren ziin, om onder de Hoofden des volks te weſen: en tot dien einde ſich bereidende tot de vergadering der Athenienſers. Maar gy kond het profi eliiker en aangenaamer uit de zuivere fonteine van *Xenophon* putten: hoe de ſelve *Socrates* met hem gehandelt, en te wege gebragt heeft, dat hy naderhand vry geſchikter van ſich gevoelde, dan dat ik het uit hem alhier flauw en maager afleide. De zeedigheid dan hout de middelweg tuſſchen deſe twee ſchadeliike ſteenklippen, namentliik de nederigheid, dat is, een klein gevoelend gemoed, als yemant niet durft beſtaan, tot de welke hy met de hulpe Godes bequaam is, en de waatdunkendheid, door welke wy ons ſchiinen wiiſe Propheeten, daar wy weetnieten ziin. Maar om die maat te kennen, van welke de zeedigheid in 't Latijn haar naam ontfangt, zoo is van nooden een geduerig onderſoek onſes zelfs. Want dat brengt ons tot de kennis onſes ſelfs; en die kennis zoo tot de zuivere Gods-dienſt, als liefde van ons even naaſten; van welke beide dit leven noch iets

heer-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

heerliiker noch grooter heeft: doch daar is niet ſwaarder, voornaamentliik in deſe verduiſtering der verſtanden, en al te groote liefde onſes zelfs Aangezien het eerſte nauwliicx ontgaat de noodſaakeliikheid van te dwalen: het ander baart oock een liefde tot de dwaalingen.

In deze onderzoeking van ons zelf moetmen letten op twee dingen: op die wy van God ontfangen, en die wy zelf ghedaan hebben.

De eerſte ziin van tweederhande ſlag: want eenſdeels rakenze het wezen, anderdeels de genegendheden. Die't wezen betreffen betoonen wie wy ziin; de andere, hoedanig wy ziin.

Soo ghevraagt word, wie wy ziin, een yegeliik zal hem zelven zeggen EEN MENSCH te wezen. Welck woord, op dat het niet op d'uyterſte tipjens des lippen hangen bliif, zoo moetmen aanmerken hoe veel hy uytdrukt, die hem zelven een *menſch* beliid te ziin. De ziel dan moet omgevoerd worden, volgens de voet der Wereldwiizen, over de vier onderſcheiden oorzaaken, de twee inwen-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

vendige, namentliick de ſtoffe en forme; als oock de twee uiterliike; de werkende en het einde.

In de ſtoffe ziin twee dingen aan te merken. Het eerſte is, dat wy gheſchaapen ziin uyt *aarde en ſlijck*: en daar zal een tiid wezen, wanneer wy wederom tot *aarde* zullen keeren, en voor *voedzel der wormen* leggen. En miſſchien geſchied zulx eerder als by ons inghebeeld word. Derhalven laat ons altiid bedenken, waar van my gekoomen ziin, en wat wy worden zullen. *Gen.* 2.7. *Gen.* 3. 19.

Het tweede is, dat *Mozes* handelende van onze ſtoffe met een menſcheliike manier van ſpreken, ghewagh maackt van de handen Gods, door welke het menſcheliike lichaam gemaackt is. Dit is die goddeliike hand, de welke zo konſtig dit lichaam uytghewerckt heeft, dat het de verwondering der menſchen verre te boven gaat: het welcke aldermeeſt bliiken zal aan yemand die een keurig oog ſlaat op de geſtalte en't gebruyk van yeder lid. Niet weynige uyt de Natuerkenners, die onder d' Artzen Znymeeſters ghenoemt worden, hebben dit ſchoone t'zaamen voegzel

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

zel treffeliik beſchreven: en 'tis de piine waard by de zelve onderzoek te doen; eenſdeels op dat alzoo te helderer uytblinck de goddeliike wiisheid, anderſdeels oock de liefde van ons zelt, welke ons opwekken moet om God weder lief te hebben.

De wezentliike forme der menſchen leert ons *Mozes*, als hy zeyd dat Godt in de *gheſtalte des lichaams*, door *inblaazen*, de *ziel* gegeven heeft. Door deze ziel verſcheelen wy alderminſt van d'Engelen, en zouden nader komen, indien wy de zelve oefenden, als betaameliik is: ondertuſſchen nochtans ſtappen wy de ſtomme beeſten verre voor by; en veel meer de ziellooze ſchepzelen. Bedenkt derhalven, of gy, om den Engelen dichter te naderen, uwe ziele liever meer en meer vercierd met deze vier, Geleerdheid, Wiisheid, Voorzichticheid en Godzaligheid: of in't tegendeel g.liick een wild dier den gramſchap de volle toom geeft, of als een beeſt u zelven overgeeft aan welluſt en overdaad; op welke voet de reden verloren, en gy zelf minder als een beeſt gemaakt word. Daar deze niet beriſpt konnen

Gen. 2.7.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

nen worden. als die geen reden ontfangen hebben: gy, ô menſch, zult te recht beſchuldiging onderworpen ziin, om dat gy, daar u een ziel gegeven is, nochtans met de redeliikheid den luſten, met de luſten u buyk dient. Wat ſpreek ik van ſtomme beeſten? Zoo gy de ziel verſuymt, ghy word beeſtachtigh als een ſteen. En hoe weynigh ſcheelt het of gy word een ſteen, indien u gemoed geſtaadig bezig is in't vergaderen van koſteliike geſteenten: en gy ziit niet beter, zo gy vermaack vind in dat blinckende ſliik, het welk men zilver en goud noemt! is zulx waardig om acht op te ſlaan voor yemand die een ziel heeft? Ten welcken inzigt *Manilius* ons een voorbeeld Gods noemt; doch de Schrift leert ons *geſchaapen te zijn na't beeld Gods*: zoo nochtans dat oock een ghedeelte van dit beeld uitmaakt de *heerſchappy* ons verleend over d'andere ſchepſelen. Hoe ſchandeliik is het dan dat gy die *dingen* dient, die God geſchaapen heeft, om u te dienen? De waarheyd van dit zeggen word een yeder afgedongen door ziin gewiſſe: welcke een yeder ziel als tot een houweliix goed

Gen. 1. 26.

Gen. 1. 28.

Rom. 1. 25.

toe-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

toegevoegd is: gelick ook den zelven door de Natuur by gezet ziin de zaaden der deuchden, op dat een iegeliick ziin lof en gebreeken verſtaan mag. Daar van, zeyd *Tullius*, kennen wy in de kinderen zelf de vonkjens der deuchden: en ook onderſcheid het onbezuiſde volk de deuchden, hoewel niet onderſcheidentliick. Wat wonder by al dien dit niet verder wiis is? want alleen de wiize, ſpreekt *Epictetus*, ſchikken een iegeliick ding na ziin byzondere werking. Doe u beſt, om onder dit getal der wiizen ook te komen. En zulx zal geſchieden, indien ghy geduurig overlegt hoe ſchandeliick het is voor yemand die een ziel heeft ziin welluſt te willen ſcheppen uyt het licchaam: voor die geſchaapen is na't beeld Gods, ziin leven aan te ſtellen niet na het voorbeeld Gods, maar der ſtomme beeſten.

Rom. 1. 23.

Laat ons nu beſien de werkende oorſaak, welke is *God*. Deſe, ô Menſch, is u Schepper, gy het ſchepſel, en daarom te meer verbonden, hoe hy u eedeler gemaakt heeft, dan andere ſchepſelen. Dit alleen vermaant u, om den Heer van alles gehoorſaamheid te ver-

Deut. 32. 6.

gel-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

gelden. En te meer, om dat hy niet alleen u ſoodanig na lichaam en ziel geſchapen: maar ook de zorg van ziin werck niet afgeleyd heeft: want de zelve bewaard u alſo, dat gy op het duiſendſte deel niet kond betalen.

En dies te duydeliiker ſal ook bliiken, voor een die naauwe opmerking heeft, de eindeliike oorſaak des menſches, ofte wat ſiin oogmerck behoord te weſen. Want waarom heeft u God geſchaapen? Is't niet op dat gy hem op aarde kennen, eeren, dienen, en hem namaals in den Hemel met een eeuwige en onuitſprekeliike vreugde genieten ſoud'. Wat iſſer billiiker dan dit verſoek Gods? Wat iſſer heerliiker als deſe belooning, die hy toeſeid? Soo gy alſo bedorven ziit, dat deſe gedagten niet geduurig voor u ſwerven, wat plagen verdiend gy niet? want God houd rekenſchap van een iegeliix verdienſten in't byſonder niet alleen een rechter van werken, maar oock gedachten. Waarom wilt gy dan, om de vreugd van een oogenblik, liever dienen den Duivel, een vyand van u Schepper? Daarſe deſelve ſtraffen des eeuwigen viers

Math 12. 36.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

even als zy ontfangen zullen, alle die hen aanhangen. Ia dat meer is, zy kriigen hier oock niet anders als een ſchaduwe van welluſt. Want die zich aan God overgegeven hebben, bekomen op een dag meer bliidſchap, uyt de geruſtheid van haar gewiſſe, en verſekerdheyd van een beter leven, als de Godloozen in haar gantſche leven, al iſt dat haar bliidſchap zich noch zo wiid uytſtreckt.

Wy hebben gezien wie wy ziin. Nu ſtaat te verhandelen het tweede, hoedanig een yegeliik is. Alwaar in aanmerkingh komen de hoedanigheden des menſchen: te weten eenſdeels ziin goede en quade zoo uiterliike, als des lichaams, en des ziels. De uyterliike ziin't geſlagt, magt, riickdom, geluck, en 'twelck hier tegen geſteld word, omtrend welcke dingen op verſcheyde manieren veelerhande miſſlaagen begaan worden. En dieſhalven heeft een iegeliik een byzonder onderzoek van noden in die deelen, in welke hy of een ander overtreft, of van een ander overtroffen word.

Snorkt gy op u afkomſt en geſlagt? maar de gemeene oorſprong

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

s een yegeliik van *Adam*, en noch
nader oock van *Noach*, tot den
welken indien u ſtam gebragt kan
werden, ik vrees dat geliik gy daar
veel riiken, alzoo ook arme zoud'
vinden, miſſchien koningen, maar
e geliick oock ſlaven. Het miſ-
raagt ons niet dat *Plato* ſchriift in
iin *Theëtetus*, en uyt hem *Seneca* *Epiſt. 44.*
ldus: Te weten: *Dat geen koning niet*
fkomſtig is uyt ſlaaven, en geen ſlaaf
niet uyt koningen. Maar laat het
iin met de oude eeuwen zoo het
vil, gy ziit ten minſte berucht in
e laater tiiden: en alzo priiſt hy
neer dat in andere is, dan u zelf:
n ziit heerliiker door de luyſter
an u grootvaaders en over-groot-
aaders als door u eyghen. En
niſſchien hebben haar deuchden
oo veel niet te beduiden gehad, als
vel gemeenliick van de zelve ge-
raat word. Want het ghebeurt
niet weinig, dat geliik de niidig-
heid den voorouderen in haar leven
olgde, dat in het tegendeel de na-
komeling zich te buyten gaat, de
niidighyed verſtervende met de
lood; en te groote verwondering
len overledene volgt, niet alleen
uit ziin geſlagt, maar ook by ande-
re. Indien u dat niet wiis kan

ge-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

gemaakt worden: laat in der waarheyd de eer der voorouderen zoo groot ziin. Gy hebt dan een voorbeeld in uwen huize, welke lof veele duur zouden koopen. Maar zoo gy 't niet navolgt, 'twas beter het zelve niet te hebben. Want de vermaardheyd der ſtamme is als de Son. Sy verlicht het goede met het quade: zoo dat geliick de deuchden der Eedelen zich verder en wiider uitbreiden, alzo inſcheliix haar ondeuchden. Wilt dan u zelven niet overgeven aan de gebreeken: op dat niet geliik u voorouders de eer van haar deuchden heerliik op u voortgeteelt hebben; gy in't tegendeel de ſchandvlek van u naam tot u kinderen, en die uyt haar gebooren zullen worden, overzend: en zoo zeer als gy verheven ziit met u voorzaaten, dat zoo zeer uwer ſchaamen de Naazaaten.

Indien of het hof of't volk u magtig gemaakt heeft: onderzoek of die gunſt, door welcke gy zodaanig geworden ziit, ergens anders af komt, dan van u verdienſten. Bedenk daar en boven of gy u al waardig na u bediening draagt. Het welk niet geſchied, ſo gy het gemeene afmeet na u eigen profiit.

Want

Want *Pelopidas* is na te volgen, dewelke als ziin huisvrouw hem, ten oorlog optrekkende, de sorge van ziin behoudenis belaste: *Dat sprak hy, moet gy seggen tegen een enkel persoon: doch aan een Veld-Heer der burgery moet de behoudenis der Burgery aan bevoolen ziin.* Bespeur ook eens of gy niet dies te opgeblaasener ziit: daar zoo veel onderzaaten en dienaars u vreezen en eeren. Misschien vreesen zy u geliik men't vergif vreest: zy eeren u misschien, geliik de Romainen de koorts, op dat zy haar niet schaadeliik soude ziin: of ten minsten, als *Epictetus* zeide, dat hy voor soo veel ziin eesel eerde, om dat die ziin voeten wiesch: te weten om de nuttigheid die hy te verwachten had. En wat dan, wanneer u magt zoo groot is, als gy u inbeeld? *Veele Prinsen* geliick te zien is by *Seneca*, *hebben haar eygen magt niet gekend, en terwijlze haar selven geloven soo groot te wesen, alsze de naam voeren, hebben sich onnoodige dingen en oorloogen, die 't niterste verderf konnen toebrengen, aangetrokken.* En veel andere dingen op de selven zin voegd' hy hier by. *Lib. 6. Van de weldaden, cap. 30.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Soo gy tot geen magt of ſtaat ziit gekomen, ziet of gy zulx niet zeer doet. Indien 't zulx is, acht u dwaas te weſen, dat gy daar na verlangt. Dit is haaſt te merken, zoo gy daar op acht ſlaat, hoe bekommerliick het is tot groote ſtaat te komen, en met wat ſwarigheden de zelve bekleed word. Van't eerſte ſpreeckt *Cyprianus* aldus: *Siet gy hem wel, die uytſtekende in een koſtelijk gewaad hem zelven ſchijnt te blinken in purpur? Met wat vuiligheden heeft hy gekogt, om alzoo te blinken? wat al wrewel van laatdunkende heeft hy moeten uytſtaan? hoe heeft hy met ootmoedig groeten in den uchtenſtond voor hoovaardige deuren gehengeld? hoe veel ſmaadige voet-ſtappen van opgheblazene heeft hy met een hoop van onderzaaten te vooren betreeden, op dat voor hem ook naderhand de ſtaatſie voor uit zoude ſtappen, niet onderworpen den menſch, maar den magt?* En wanneer nu de ſtaat is verkreegen, *dan*, zeyd op de zelve plaats *Cyprianus*, *word de gewiſſe geraakt door de ſlag des huys, dan worden bekend de ſchaden van't uytgeputte huiſgeſin, met welke de gunſt des volx is gekocht.* En al gebeuren niet duſdani-

2. *Epiſt.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

lige ongemakken. Wat ziin groo-
e ſtaten anders als goude boejens?
Hoe vryer is een burgerliik leven
rande zorgen! hoe geruſter is de ſlaap
elf! Merkt eens dat *Epictetus* zeid
an *Cezars* Vrienden, ter maaltiid
enoodigt. *Sy ſchijnen haar zelven* 3. *lib.* 26
elukkig, die alzoo een Cezar of Ko- *act.*
ing dienen: om dat gelijk als zy,
ie boven haar zijn, alzoo moeten
aar dienen die onder haar zijn.
Al even eens of zy daarom geluk-
iger waren, om dat zy ook ande-
e tot ſlaven maken.

Indien gy riik ziit, onderzoek, of
riickdom ook by een geſchraapt is
it eens anders armoede, en of gy
elf die onrechtvaardig verkreegen
ebt, of een erfgenaam ziit van een
nrechtvaardige. Maar laat het ou-
e ſchatten ziin en eerliik verga-
ert: 'tis zo veel niet ſchatten te be-
itten, als wel te gebruiken: daar-
m ook de Grieken de goederen
n haar taal van gebruiken alzoo
enoemt hebben. Overlegt dan,
f zy u ziin voor werktuigen om
ziel te oeffenen, of om in't ge-
neen of byzonderliik aan andere,
oornamentliik den *nood-druftigen,* *Rom.* 12.
oeldadigheid te bewijzen. In't te- 13.
endeel, of zy u ziin ſteunzels

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

tot hoerery, dronkenſchap en alderhande overdaad: waar door zy de gezondheid, de goede naam, en de kragt des levens in de grond helpen: ja de ziele in 't eeuwig verderf. Soo dat het duiſendmaal nutter was dezelve nooit bezeten te hebben.

1. Cor. 6. 13.

Genoomen ghy ghebruikte de ſchatten eerliik verkregen, op een eerliike manier, daar is doch een onderſoeking overich, of gy niet te lichtvaardig vertrouwen ſettet op ydele en vergankeliike dingen: geliik dageliix door verſcheide ervarendheden betoond word: dat de goederen niet anders ziin. Inſchelix of gy niet, om deſelve opgeblaaſen, andere veracht, die arm ziin, of ten minſten die minder in vermoogen, hoewel ſy u in geleerdheid, deuchd en godſaligheſd verre te boven gaan. Hoe kond gy iet ſotter of onrechtvaardiger doen? want die de ziel van God ontfangen hebben, ziin te ſchatten uit de goederen der ziel, en niet uit die uyterliike, geliik wy een ſoldaat niet wardeeren uit ziin vergulde kriigſriem, of verzilverde ſchild, maar kragt, kloekmoedigheid en kenniſſe in den oorlog. En ſeker in't ko-

pen

pen van een paard letten wy zoo zeer niet op de toom, zaadel of behangſels, als op ſijn kracht en rapheid. En oordeelen een ſchip niet van ziin geſchilderde ſpiegel of vergulde ſteven, maar vaſte ribben, ſnelligheid en ſteevigheid op't roer.

Ziit gy arm? de voordeelen der armoede ziin niet weinig, hoe veele vervallen tot overdaad, waar door ſy, met alles dat zy hebben, te grond raken! hoe veele ziin om de zelve opgeblaaſen door hoogmoed: ja hebben gelegendheid gegeven tot laagen aan andere, door de vertooning van riikdom. Verlang niet na 't gene, dat gy niet van nooden hebt. Staat na de *goederen der ziel*, die niet alleen tegen de *rijkdommen* geſet konnen worden, maar ook verre overtreffen. En geliik *Martialis* ſeide: *Dat gy zijt, wild dat zijn, en wild niet liever.* Ziit derhalven niet bekommerd over de armoede: maar beforgd aldernauwſt, dat gy niet alzo dwaaſliik wiis ziit? dat de armoede u ontweldigt al de eedelheid uws gemoeds: waar door gy ingewenteld word in verachte ſorgen, en u onwaardig: ook u overgevende tot ſchandeliike dienſtbaar- *Mat.* 16. 26.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

heid en pluymſtriikeryen, of vuil gewin zoekende.

Doch miſſchien bezit gy niet zeer groote riikdommen, noch klaagt ook over de armoede: als die in een middelmatige ſtaat ziit. Ziit daar over verbliid, want geliik *Plato* leert, deze gelegentheid van leven is de voedſter van een beſaadigde ziel. Bekend is ook 't gebed van *Agur*, door *Salomo* aangenomen, oft van *Ezra* aan de Spreuken *Salomons* aangehecht. Hoe veel ziinder ondertuſſen, die geen geruſt gemoed daarom hebben. Derhalven overlegt ernſteliik, of niet u middelmaatige gelegendheid, by minder vergeleeken, u groot ſchiint; en dieſhalven gy u, geliik de riiken, verheft en hoogmoedig draagd: of, terwiil gy u ſtelt by meerder, in 't tegendeel weder klein ziit by u zelven, en even als de armen u zelven nederwerpt, en anderen ſchandeliik pluimſtriikt.

Prov.29. 8.

Wy hebben overloopen het onderzoek ziins eygen ſelf, of omtrend groote, of middelmatige, of geen middelen. Laat ons nu ook bezien hoe wy dragen moeten de gelukkige of ongelukkige uitvallen van die ſaken, die wy by de hand nemen.

Ziit

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Ziit gy voorſpoedig? ſoo dat in houweliiken of kinderen, of toeleg of raad, het werk altiid na wenſch uitgevallen is. Let ernſtig of gy niet dit alles meer uwe voorſigtigheid, dan de godliike voorſienigheid toeſchriift. Of gy ook God voor ſulke *weldaaden* ſo veel *dankbaarheid* bewiift, als gy ſchuldig ziit. Daarenboven of deſe welvaard u ziele met hoogmoed opvuld, en u herte dwaas maakt. Inſgheliix ook of gy niet droncken van't toelacchende geluk, alzoo begind te ſteunen op't geluk, dat gy nu weinig naarſtigheid en overſlag in voorſlaagen maakt, het welke gemeenliik een oorzaak en voorboode der val is. Dat iſt daar *Cato* gewach van maakt by *Agellius*: *De voorſpoed pleeg altijd de menſch door blijdſchap over dwars te ſmijten van goede beraadſlaaging en verſtand.* En *Publius Syrus*; *Die't geval te dartel opqueekt, maakt het zot.* 1. *Theſ.* 5. 18.

In't tegendeel ſchiint gy u ſelven ongelukkig, het zy om eenig zwaar ongheluck, het zy om minderer ſlaagen, doch dikwils hervat? voor de laaſte heeft *Symmachus* een heylzaame geneezing: *Alzoo*, zeyt hy, *zijn wy geboren*,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

dat ons dikwils de ſwarigheden aantreffen. *De welluſten vlieden van ons weg, en't gebruijk van een goede zaak is immers zoo kort, als 't gevoelen klein.* Tot het eerſte behoord dit van *Plinius.* *Waar hebt gy grote blijdſchap ten zy uyt ongemeene ſwaarigheden? of waar zijn overgroote ſwaarigheden, ten zy uit overgroote vreughden.* Godt heeft het alzoo geſchikt. Dat de welluſt tot een metgeſel hebben ſoude de droefheid. Siet dan wel toe, of gy al liidſaam draagt, dat God of toelaat of u toeſend. Op welke dies te meer acht moet geſlagen weſen, om dat hy 't beide tot uwen beſte deed. Want de voorſpoed is ſeecker een onſeeker bewiis der liefde Gods: als die vaak *meeſt kaſtijd boven andere, dewelke hy bemind boven andere.* Het welke van hem eenſdeels geſchied, om door die kaſtiiding, even als een goedertieren Vader, te verbeteren de ziine, die op ſoo een voet leeren haar gebreeken meer en meer te haten, en zediger van haar zelven te gevoelen: anderſdeels ook, op dat zy, terwiil hy haar geduirig oeſend, dageliix toenemen in de Schoole der liidſaamheid: in welke

Lib. 1. epiſt. 48.

Lib. 7. cap. 42.

Heb. 12. 6.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ke *Chriſtus* met ſijn eigen voorbeeld ons voorgegaan is. Steld u dan alzoo aan, dat gy inder waarheid ſeggen moogt, het welke eertiids *Tertullianus*: *Al gaat een geheele eeuw verlooren, by aldien ick ſlechts de lijdſaamheyd gewinne.*

Van de dingen, die 't geval beſtierd, koom ik nu tot de hoedaanigheden des licchaams. Van welke een is, des ſelve ſwakheid. Want als *Seneca* ſeyd: *Wat is een menſch? een gheſcheurd en breekelijck vat.* Wat is een menſch? volgens *Epictetus*, *een kaarze in de wind geſet.* En geliick *Plinius* met recht van't menſcheliike licchaam: *Als't al ſijn uiterſte beſt gedaan heeft, is't voedſel en ſpijs voor een yeder dier, t' zaamen geſteld uit ſwakke en nietige ſtoffen, net in de buitenſte omtrekken, onvermoogende tegen koude, hette en moeite; gedreigt van de verrotting door't ſtil leggen en leedigheid ſelf.* 't Is ook gevoegliik geſeid van d' Oude, geliik het yſer afgeſleeten word door ſchuyren en niet gebruikt, door roeſt: alſo wort een menſch door arbeid afgeſlooft, en noch meer door ſchandeliike luyigheit uitgeteerd. Siet dan, daar ons lichaam ſoodanig is, of die zaak

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ons niet behoort ten hoogſten op te wekken tot zeedigheid: en of het billiik is zulke zorge voor het zelve te draagen, dat wy de ziel vergeeten, die eeuwig is.

Ondertuſſen aan het licchaam ziin ook haar goederen mede gedeelt: gezondheid ſterkte raſſigheid en ſchoonheid: op welke de menſchen, doch aldermeeſt op de drie laaſten, gewend ziin haar roem te draagen. Het veerſjen der Dichter is bekend: *En de hoogmoed volght de ſchoonheyd.* Maar niet van allen of het kan u benomen worden. Daar en boven zoo veel ſtomme beeſten overtreffen u in kragt en ſnelheid. Hoe groot ook de ſchoonheid is, zy word van verſcheyde beelden overwonnen. En zeker die ſchoonheid in de beelden is vry duurzaamer. Waarom ſtaat gy dan niet liever na de ſchoonheid der ziel, welke gy u ſelven met God geven kond, en die niemand u berooven kan? En hoe ſchandeliik is't dat hy, die een ziel heeft, lof ſal zoecken te behaalen met het licchaam! voornamentliik een man: want in het minder geſlagt, het welke teerder en weeker, priizen wy wel niet, doch ſtaan echter eenig-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

nigzins toe, indien't zig zelven behaagd door ſchoonheid.

Laat ons nu van hier opklimmen tot de goederen der ziel: van welke eenige natuurliik, andere door arbeid en moeyte verkregen ziin. De ziel heeft van natuure een kracht om te zien het tegenwoordige, te herdenken 't voorledene, te voorzien voor het toekomende: zy heeft inſgheliix een ſnelheid om te denken, ſcherpſinnigheyd om te onderzoeken: zy heeft ook een kloekheid om uit te vinden, een oordeel om te onderſcheiden. Welke alle ten volle getuygen, dat onze ziel haar afkomſt uit den Hemel heeft. In een ogenblik wandelt zy den geheelen aardboodem over: tot een vaſt bewiis dat gy hem niet moet aan deze of gene landſtreek vaſt hechten, daar hy een inwoonder der gantſche aarde is. Waarom ziit gy dan zoo moeyeliik over vreemdelingſchappen en ballingſchappen? O, zoo gy't toelaat, in een oogenblik zal zy vliegen in den Hemel, uyt welke haar oorſprong is. Siet dan wel toe, dat gy niet die zelve onwaardig overſtelpt met aardſche zaaken, dewelke een hemelſche afkomſt heeft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Indien gy een goed verſtand en vaſt onthout hebt, gaat in u ſelven en onderſoekt, of gy daar door u ſelven niet zoo zeer behaagd, dat dieſhalven andere by u veracht ziin, die een botter verſtand en kleinder onthoud ontfangen hebben. Maar 't is veel een goed onthout te hebben, meer een goed verſtand, alderheerliikſt een geſwind oordeel. Wat dan, indien gy, die voor andere niet wiikt in verſtand, nochtans van andere overwonnen word door oordeel? En wat helpt een treffeliik onthoud, indien gy niet aan deſe ſchat-kiſt alle goede dingen geduurig vertrouwt? Wat nuttigheid trekt gy van een braaf verſtand, indien gy't miſbruikt, even als die, van welke *Petronius* ſeid, *dat haar keel verſtandig is*; of geliik die *Curio*, dewelke van *Vellejus* genoemt word *een verſtandige boef?*

Van de natuurliike gaven der ziel zal ik my keeren tot die met arbeyd verkregen worden. Onder welke de voornaamſte ziin deſe drie. Eerſt de geleerdheid, voornamentliik een ongemeene en diepe; daar na de voorſichtigheid met deuchd; ten laaſten een godſaaligheid met zeedigheid. En eerſteliik laat ons on-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

onderzoecken, hoe zy haar zelven draagen moeten, die dieſhalven haar ſelven behaagen, om dat zy de ziel door geleerdheid geoefend hebben. Onder dit getal ſult gy ook Iongelinghen vinden, die nauwliix uyt den dop gekroopen ziin, en de kenniſſen qualiik van verre gegroet hebben. Welke zich den weg tot rechte geleertheid door ſotte eigen waan toe ſluiten. Soo ſeer is het waarachtig, dat die Wiiſe man ſeide: *Te groote inbeelding is een affnijdingh der voortgangh.* Doch laat ons liever onderzoek doen na die gene, dewelke niet aangeblaaſen ziin met dit ſchadeliik vergif: ſoo ſlechts ergens gevonden worden vry van dien eeuvel der inbeelding: want ook ſy, dewelke niet alleen haar ſelven, maar ook by andere iet ſchiinen te ziin, ſien als van een hooge tooren andere over 't hooft, min gelukkig als ſy. Voorwaar, u ſpreek ik aan, al wie onder't getal der geleerden een plaats bekleed, en wil u ernſteliik afvorderen, of gy ſulk een arbeid bevliitigt hebt, welke na de wiiſheid doelt: of ſoodanige alleenliik, die een weg baant na de wiiſheid. Want wy ſien veele een weinig

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

voortgegaan in de vrye konſten, andere in ernſtiger wetenſchappen onderwezen echter voor zich verachten : ik geloof om dat zy gemeenliik van rouwer ſpraak ziin, afkeerig van die aardigheden der vrye wetenſchappen al even al eens of niet de vruchten der kunſten meer ziin dan de bloemen In't tegendeel zult gy bevinden hoe andere deze zoetigheden beſpotten, zich ten hoogſten roemende, dat zy haar leven in een manneliiker en achtbaarder wetenſchap verſleeten hebben. Als of ook niet der zelve geleerdheid mank ging, om d'onwetendheid van die dingen, door welke 't gemoed behoorde toebereid te worden tot grooter zaaken. Aanſchouwt nu of gy onder d'eerſte of tweede hoop ziit. Voorwaar de laaſte zoude by my de boven zang hebben : echter men moet niet twiifelen, of de eene wetenſchap is tot onderlinge hulp voor d'andere, en dieſhalven ziin de kunſten mank en onvolmaakt, ten zy de zelve met malkander de rey der kunſten uitmaaken. Niet als of ik gevoelen zoude, dat yemand in alle ſoorten van wetenſchappen zoude konnen uitmunten. Doch om dat, voor

hem

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

hem die de rechte weg inſlaat, een middelmatige kennis van alles niet ſchadeliik, maar ten hoogſte profiiteliik is, tot grondig en recht bericht van deze of gene wetenſchap. Daar en boven, ô weinig geleerde of geleerde bedenk by u zelven, niet hoe vele gy door geleerdheid ziit voor by geſtapt, maar hoe veele u laten achter na zien. Gedenk ook het gene *Hieronymus* aan *Vigilantius* ſchriift: *Het is geen kleine zaak te weten, wat gy niet weet.* En dieſhalven laat u niet voorkomen, hoe veel gy weet, maar hoe veel gy niet weet. Aangezien het geen gy weet niet het tiende ja honderſte deel is, van dat gy niet weet. Ten laarſten laat u nooit uit de gedagten ziin, hoewel 'theerliik is de naam te draagen van een geleerde: dat het heerliiker is gehouden te worden voor een voorzichtige, en alderheerliikſt voor een godvruchtige. Ia dat meer is, wat is de rechte geleerdheid anders als een werktuig van voorzichtigheid en godzaaligheid? Maar hoe groot is het getal der geleerde wel, van deweike den eenen de voorzichtigheid, den anderen de godzaaligheid, zommige en voorzichtigheyd

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

heyd en godzaaligheid ontbreekt? En miſſchien verheft gy u zelven arm van geleerdheid, boven haar, die of door voorſichtigheid of godzaaligheid of door beide te priiſen ziin. Doch het is veel beter onder't getal der ongeleerde gerekend te worden, dan buiten't getal der Wiiſen, dat is, die met voorſichtigheid en godzaaligheid vercierd ziin, uitgeſlooten te weſen.

't Geen geſeid is terſtond, raakt allerley ſlag der geleerden: doch hoe onſe orde my liever is, alzoo is de zelve my ook bekender. Dieſhalven kan ik van miin ghemoed niet verkriigen, dat ik hier de handen van de bank neem, en ſo ras tot een andere orde overvlieg. My ſwieren voor de oogen uit de rye der geleerden, en die de naam van Meeſters in eenige wetenſchap draagen; en die ampt van Leeraar in de hooge Schoolen bedienen; en die vermaard ziin door Schriften. Deſe hebben zo wel een onderſoek na haar eigen zelf van nooden, als d' ongeleerde. 't Zy my geoorloft haar alle aan te ſpreken. Miin reden zy met u aangevangen, die de waardigheid van Meeſter draagt. Overlegt of gy ſulke eer waardig

of

f onwaardig ziit. Die niet al-
een vaſt onthouden hebben al wat
n de Schoolen van de voorgeſtelde
onſt of wetenſchap geleerd is:
naar dewelke met zoodaanig oor-
eel begaaft ziin, datſe de leerſtuk-
en konnen bequaameliik te paſſe
rengen, die verdienen gerechte-
ik zulke eer-tiitels. Want, om
e waarheid te ſeggen, gy moogt
em de naam van *Artz* niet toe-
raagen, dien gy een kranke niet
oe-vertrouwt; noch van een
Rechts-geleerde, dien't vertrou-
ven ontbreekt van eenige zaak te
epleyten, Alleen mag hem die
er toegeſchreeven worden, wel-
er vliit in de wetenſchappen ſo riip
eworden is, dat hy uit de ſelve
e rechte vrucht kan raapen. En
it genot ſal een liefhebber der ge-
ees-konſt dan eerſt kriigen, wan-
eer hy een geruime tiid een met-
eſel geweeſt is van een ervaaren
Artz by zieken, en een *Rechts-ge-*
erde, ſoo hy ten Hoove lang ge-
oord heeft de rechts-zaeken be-
leyten. Maar laat de manier
er hooge Schoolen, door welke
e naam van Meeſters opgedraa-
en word, aan die de konſten ſlechs
eleerd hebben ſonder gebruik, ſoo

heen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

heen gaan. Maar wie kan dat verdraagen, dat die de wetenſchappen niet anders geproeft hebben, dan de hond den Niil, ja zomtiits niet eens geproeft hebben, echter door de gierigheid en ſotheid der Leer-meeſters, haar waardigheyd onwaardigliik verkriigen, dewelke nu opgedraagen liever benoomen moght worden. Daar uyt ſpruit die oude klagte van *Laurentius Valla, datter grooter getal der geleerdeid is, die door het geld voor geleerde gehouden worden, dan die geleerd zijn.* En wie kent het loopje niet, *laat ons 't geld ontfangen en den eeſel te rug ſenden na ſijn vaderlandt?* En onderſoek niet alleen of gy zulke eer al waardig ziit: maar ook ofgy de kruin niet opſteekt om die eer, en als met hoornen ſtoot tegen die r cht grondig geleerd ziin. Het welck gy voorwaar niet zoud doen, indien gy u zelven kende. Gy hebt van eenige weinige Leermeeſters der Hooge-ſchool de tiitel van meeſter door geld verkregen: en zult gy by u verachten, dewelke alle geleerden eer toe draagen en voor meeſters der weereld erkennen? dat gebrek heerſt ook in andere, hoewel voornamentliik in de jeugd,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

jeugd, dewelke t'huis gekeerd en met een eertiitel verriikt, lichteliik het ſotte volkje bedriegt: maar recht geleerden zien terſtond die uitſteekende eezels ooren. Duſdaanige ziin gantſcheliik den ſtruis-voogels geliik, die in den eerſten aanzien zulke toebereiding maken als of zy hoog zouden vliegen; en ondertuſſen konnen zy ſich nauwliix oplichten van de aarde.

Van hier treed ik over tot de Leermeeſters der hooge ſchoolen: dewelke niet onbequaameliik van geleerde mannen verdeelt worden in driederhande zoort; in byen, hommelen en horſſelen. De byen maaken een welriekende hooning: en zy voeden eenſdeels de toehoorders met deze ſpiis, anderſdeels lokkenze veele die de reuk des verſtands niet quiit ziin na de hooge School, voornamentliick indien zy door wiiſe gedenktekenen des vernufts en geleerdheid haar ſelve, en te geliik haar hooge ſchool, ja dat meer is haar vaderland, een heerliike naam maken. De hommelen, tot de orde der Profeſſooren onwaardigh gekooren door gunſt der Grooten, ziin niet ſeer bekommerd over de eer der hooge School; maar alleenliik

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

liik over de profiiten, die uit ſulke waardigheyd voortkoomen. De horſſelen ſchenden door wangunſt de naam van haar mergezellen in't ſelve ampt, op dat ſy mogen ſchiinen, dat zy niet ziin, en die eedele zielen niet ſchiinen dat zy ziin. Nu gy die in de heerliike orde der Proſeſſooren ziit aangenoomen, beſiet eens of gy de naam verdient onder de byen, hommelen, of horſſelen.

De derde plaats heb ik voor de Schriivers overgelaaten. En deſe verheffen ſich dikwils om de minſte vermaardheid, welke hoewel ſy niet hebben, nochtans haar ſelven inbeelden te hebben. Want nooit ontbreeken priiſers: en, hoewel juyſt geen pluymſtriikers ſich alhier vermengen, een ieder vleyt ſich ſelven, en lekt met de beeren ziin wanſchaapen miſdraghten. Derhalven iſt geraadſaam, eer yemand ſijn arbeid gemeen maakt, dat hy, niet te vreeden een ieder ſtuk ernſteliik overwoogen te hebben, na de manier van *Plinius*, de ſelve aan twee of drie geleerde, voorſichtige en goedgunſtige mannen ter hand ſtelt: haar oordeel verſoekt: ja, wanneer een naauwer

on-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

nderſoek noodig is, de oordeelen
ok aanteekend, om by gelegend-
eyd te keuriger op yeder acht te
aan. Ia dat meer is, by de Oude
as die priiſeliike gewoonte, ziin
hriſten voor een geheele vergaa-
ering te leſen, en uit een iegeliix
eſen, ſoo 't gene priiſeliik als be-
ſpeliik was, aan te tekenen. Die
eſe dingen niet achten, bedriegen,
iet de nakomelingen, die alles na
aardye oordeelen, maar haar ei-
en ſelf, en andere onervaarene van
aar tiid, welker getal gemeenliik
iet klein is. Laat hem ook be-
enken of hy de ſtof, die hy by de
and genoomen heeft, beter ver-
andelt, dan die voor hem over de
elve gearbeyd hebben: dat is, of
y by't haare nieuwe fraayigheden
an ſijn verſtand toevoegd: of hy
orter en bondiger met meerder
angenaamheid de zaak uitleid: en,
m met een woord te ſeggen, of
aar den geleerde weereld aan ge-
egen leid, dat ook ziin geſchrift het
icht aanſchout, na dien ſulk een
vervloed van boeken in de weereld
s, dat een geheele eeuw van veele
ergens na de ſelve kan overloo-
en. Dit ſeg ik met meerder ver-
eekerdheid, om dat veele ſich vry

wat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

wat ſchiinen te weſen, daar zy geen Schriivers, maar uyt-ſchriivers ziin, en ſoo uitſchriiven, dat het ten volle kenneliik is, dat die gene, die ſy uitſchriiven, veel grondiger de zaak verſtaan, als ſy ſelf, en den inhoud fatſoeneliiker verhandelt hebben. Het welke gemeenliik van ſommige geſchied, die 't huis moeten honger brokken: ten zyze door dit ellendig konſtje wat geld by een ſchraapen. Maar al iſt ſchoon dat wy miſſchien duſdaanigen lichteliik vergeeven, gedwongen ziinde door noodſakeliikheid; ſoo moet men echter het die gene te goede niet houden, die ſulk een verkeerd gevoelen hebben van de weereld, als of alle man ſoo bot voor't hooft was, dat hy niet de dieverven en belacchelijckheden van duſdaanig menſch ſoude konnen bemerken: en dewelke om die reden eerliike mannen, waar aan't gemeene-beſt niet weinig verplicht is, en hem gantſcheliik ongeliik, beniid en vuil ſoekt te maken. Hoewel't oock niet billiik is, dat die opgeblaaſen worden en andere by haar verachten, welker arbeid by ons in groote waarde ghehouden is. Want hoe weinig iſt andere wel te verplich-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

blichten, indien wy ons ſelven als qualiik ontplichten: geliik als geſchied, wanneer de wetenſchap een hoogmoed in ons verwekt, en geen zeedigheid; welke de voornaamſte deuchd der voorſichtigheid, en inſonderheid der chriſteliike is.

Van de geleerdheid treed ik over tot de voorzichtigheid en deugd. Nu de deugd is dat gene in de ziel, dat ghezondheyd in 't licchaam is. Want geliik deſe is van de getemperdheid der vochtigheden: alzoo d' ander van d' over-eenkomſt der genegendheden met de reden. Onderſoek dan of u ziele geſond is: dat is, of de voorſichticheid hem alſoo beſtierd, dat zy niet overwonnen word door de liſten en aanvallen der genegendheden. Doch deſe worden gebragt of tot gramſteurigheid, die anderſints een moedigheid of kitteloorigheid geheeten word: of tot de luſt, die anders ook de naam draagt van begeerte of begeerliickheyd. *Plato* vergeliickt de gramſteurigheid by een ſoldaat: de begeerte by't gemeene volk, om dat d' eerſte een hooge geeſt draagt, het ander een neederiger, voor het eerſte word eenig quaad voorgeworpen, als daar is on-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ongeliik, gevaar of ſwaarigheid: waar uit voortſpruit vreeſe, ſmerte, gramſchap. Dan iſt dat de voorſichtigheyd de grootheyd des gemoeds en ſterkte, als ook de liidſaamheyd daar tegenſteld, om de gramſchap in te toomen en ter neder te ſetten. Ten ſy deſe deuchd haar werkinge doet, de menſch verandert in een wild dier. Voor het andere komt de verlokking van eenige welluſt: het zy der gulſigheid, het zy der hoerery. Maar de reede ſet daar de maatigheid tegen. Ten ſy dit geſchied, *de menſch word verkeerd in een beeſt*: als ſeer wel *Epictetus* ſeide. Behalven deſe twee deuchden is daar noch een andere, die van verſcheide genegendheden beſtreden word, te weten de rechtvaardigheyd. Deſe word geſchonden ſoo van de gramſchap, geliik in een doodſlag en ongeliik: ſoo van de begeerliikheid, geliik als in ſteelen en rooven: ſo van de welluſt, als in hoererye en overſpel: als van de vrees, wanneer yemand om de zelve ziin ampt niet recht bekleed. Maar ſy word ook bevochten van d' onwetenheid: om dat een yegeliik niet ſien kan wat recht en billiick is. Derhalven

ſtaat

aat het een iegeliik te bedenken of
y niet ſijn gramſchap den vollen
oom geeft: of ook aan de droef-
eid: of hy niet te ſeer geneegen is
ot hoerery of tot den drank: of hy
iet uit vrees ſich te buiten gaat in
jn ampt: of hy niet andere veron-
eliikt door begeerliikheid van te
ebben: of hy niet in eenige deuchd
erſuymachtig is. Het welk ik
ier alſoo maager voorgeſteld heb,
al ik een weinig uitbreiden.

Voor eerſt dan onderſoek eens,
f gy de tegenſpoeden manneliik
raagt of verwiifdeliik: indien dit
aaſte by u gevonden word, zoekt
le geneeſmiddelen uit de weereld-
viiſheid. Te weten, vergeliik de
egenſpoeden die u overkoomen
net de voorſpoed. Indien gy an-
ers doet, ſoo ziit gy den kinderen
eliik, die iets uit veele verlieſende,
meer bedroeſd over 't verlies van
lat eene, als verbliid over 't veele
lat haar overig ghebleven is.
Maar een wiiſman ſal verheugd
veſen, dat hy eenig goed tot noch
oe beſeten heeft, en als hy nu niet
meer van 't zelve heer bliift, dat
iem noch veel overich bliift. En
le ſelve ſal ſich by andere vergelii-
ken; en het gebeurt gemeenliik

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

dat hy hier uit leeren ſal hoe hem vry beter lot te beurt is gevallen dan de gemeene meenichte der menſchen. *Seneca* ſeid, doch van de ſtaatſuchtige; *Niemand va. haar, dewelke de toomen des gemeene-beſt beſtieren heeft het oog op die hy te boven gaat, maar die hem te boven gaan: en het is ſoo aangenaam niet veele achter te ſien, als't wel ſwaar is yemand voor ſich te ſien. De ſtaatſucht heeft dat gebrek, dat zy niet te rugge ſiet.* Dit kondgy m tweinig verandering van woorden den onverduldigen toe-eygenen. Want niemand van die geen, die met ongeluk gedrukt worden, bedenkt hoe veel ongelukkiger, maar hoe veel gelukkiger ziin: en het is haar ſoo ſeer geen trooſt veele achter haar te ſien, als het wel ſwaar valt veele voor haar aan te ſchouwen. Behalven, geliik *Horatius* ſeid, *ſoo het nu ſlecht ſtaat, het ſal altiid alſoo niet weſen.* Laat dat van *Mora* in de herten ingeprent ziin: *Houd moed, en bewaard u ſelven voor de voorſpoed.* Als *Teleſphorus* door *Lyſimachus* geliik een wild beeſt in een kouwe geſlooten, een yder ten toon geſteld wierd, en alſoo ellendig en ſchandeliik leefde, indien

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

dien 't mogt leven genaamt worden: ſijn vrienden rieden hem hy ſoude door honger hem ſelven 't leven benemen. Maar wat antwoort hy? *Een menſch heeft alles te hoopen ſoo lang hy leeft* Met het welke 't ghedight van *Ovidius* over een komt. *Ik hebbe hem ſien leven door hoop, die ſterven ſoude*: De kracht der hoop beſchrijft *Tibellus* heerlijk in ſijn tweede boek en ſevende treurdigt. Ia 't is ook ſoo ongeriimt niet van die wereldwiiſen, die leerden dat het leven door de hoop voort geſet wierd, daarom zy de naam kreegen van *hoopelingen*, geliik te ſien is by *Plutarchus*, welke naam aldermeeſt den Chriſtenen toekomt, de gehe le hoop op *Chriſtus* ſettende, en op een beter leven door hem.

En daarom ſal ook een wiisman het oog hebben op de goddeliike voorſienigheid des hemelſchen Vaders, van de Stoiſche weereldwiiſen het nootlot geheeten. Deſe beſtierd alles na ſijn wil: ons is de gehoorſaamheyd opgeleyd: 't is wel, ſoo wy ſulcx doen: 't is qualiik, ſoo wy onwillig onderdaanig ziin. Niet onb ſindeljik ſeid *Cleanthes*, in deſen ſin, in het hand-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

boecxken by *Epictetus*, welkers veerſen *Seneca* uit het Griex in 't Latiin aldus uitgedrukt heeft:

Leyd my Vader en heerſcher der hooghe hemel, werwaards het u belieft: ick ſal niet uitſtellen te gehoorſaamen. Ick ben hier vaardig tegenwoordig. Maakt dat ick niet en wil; ick ſal u vergeſelſchappen al ſuchtende: en ick booſe ſal lijden, dat een goede met recht ſoude konnen lijden.

Dies te liever ſtaat het ons toe te beruſten in de goddeliike voorſienigheid, dat de ſelve, na haar liefde, tot onſen beſten, werkt of toelaat, daar wy ſoo ſeer over bedroeft ziin. Hoe moeyeliik viel dien man ziin banniſſement, van den welcken *Hyeronimus* ſpreekt in ſijn tweede boek tegens *Iovinianus*! Maar de ſelve nu tot armoede vervallen, ſtelde ſich tot deuchde; en daar hy te vooren met het podagra gequeld was, heeft ſoo veel door matigheid verkreegen, dat naderhand de vochtigheden niet meer in de zeenuwen nederdroopen. *Plato*, uit de vriend'chap der tyran *Dioniſius* geraakt, begon veel vryer en gelukkiger in de weteld-wiſ heid hem ſelven te oeffenen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

nen. *Zeno Cittieus* ſchipbreuk geleden hebbende, bedankte de Fortuin, dat hy nu gelegendheid had om te philoſopheeren. En dit is die *Zeno*, die naderhand de Stoiſche ſekte opgetecht heeft. *Diogenes* uit een Stad gebannen, begon de geheele weereld te onderſoeken. En van diergeliike exempelen is een groote overvloed.

Nu hoe veel iſſer het welke, indien't niet verbeterd word met een of twee plaagen, God niet ophoud te ſtraffen, totter tiid toe, dat wy de liidſaamheid leeren door de gewoonte der tegenſpoeden. Het zelve heeft *Seneca* ook gezien, als hy ſeid, *dat de Natuur met ons't niet beter maken kan, dan daar zy wiſt in wat ellenden wy ter weereld quaamen, dat zy de gewoonte uitgevonden heeft tot verſachting; terſtond het alder zwaarſte tot ghemeenzaamheyd brengende. Niemand zoude't konnen herden, indien de duurſaamheyd ſoo zwaar viel als de eerſte ſlag der ongelukken.* Te weten, al iſt ſchoon dat het eene quaad op't ander geſmeed word, nochtans het laatſte quaad, hoewel geliik met het eerſte, treft echter ſoo niet, om dat het gemoed door onheylen verhard is;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

voornamentlick voor die geen, dewelke ſijn oog ſlaat op de voorwaarden van ons gebooren worden, ja ook herbooren: om dat geliik het goud door 't vuur ſuiverder word, alſoo God ziin kinderen ſuiverd door ongelukken. En waar voor ſouden ſy vreeſen, den welke de dood ſelf geen ſchrik behoord aan te jaagen: als die weten, dat de wet van ſterven aan onſe eerſte ouders gegeven is; en dat zy niet anders uyt de zwaarigheden deſes levens verloſt konnen worden, en tot een beter leven over gaan. Ondertuſſen, ik beken, dat hen door de ghedagten ſelf des doods een ſchrik om 't hart geſlaagen word, die alſoo geleeft heeft, dat ſijn gewiſſe voor de ſtraffe van een ſtrenge Rechter vreeſt. Doch dat komt
Dan.5.6. van de *doodt* niet, maar van een *godloos leven.* Geheel anders is het met de vroome geleegen, hoewel de toegang na de dood dikwils zeer moeyeliik is door verſcheide ziekten. Seer wel ſeid derhalven *Auguſtinus* in ſijn dertiende Boek van de Stad Gods, op het ſeſte kapittel. *Al wat inde ſtervende is, dat met een zwaar gevoelen haar 't gevoelen weg neemt, vermeerdert de ver-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

verdienſten door een godzalige en volſtandige geduldigheid. Alwaar het woord verdienſte, na't gebruik der oude Kerk, moet genoomen ziin. Te weten, voor een loon, welke God, den geene, die hem vreeſen, belooft heeft.

Hier uit wil ik dat gy overlegt, of gy maatig ziit, en na dien deſe deuchd in weinige is: of gy niet verre van deze deuchd verbaſterd ziit. De welluſt is een liefliicke vyand; welckers verlokzelen wy niet licht tegenſtaan, ten zy wy geſtaadig denken, datter niet onzekerder is als de welluſt, nadien zy geheel aan't geval hangt: en hier komt het van daan, dat wy nu van de ſelve overvloed hebben, en nu wederom haar miſſen. Datter ook niet ſoo ſlaafachtig en verachtig is: als die wy met de ſtomme beeſten gemeen hebben. Ia datter niet zo tegenſtriidig is met de wiisheid, om dat het de ziel met een duiſterheid beneveld: ſoo voor de naarſtigheid, want het verwekt een ſlaapericheid voor't gemoed: als voor de dapperheid, want zy verzwakt de gezondheid des licchaams. Dies te naauwer zorge heeft de Natuure voor ons gedraagen, dat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

zy gewild heeft, dat de vleeſchelijke welluſt kort ſoude ziin, en zoodanig, om door de geduurigheid zelf een weerſin te baaren.

De naaſte hier aan is de gerechtigheid, bezig omtrend de manier om met menſchen te verkeeren. Doch wy ſpreken niet alleen van de burgerlijke gerechtigheid, vereiſchende, dat wy niemand bedriegen of ſchaade zullen aandoen, (want dat is een zeer naauw genoomen oprechtigheyd) maar van de natuurlijke gerechtigheid, welke vereiſcht, na dien wy alle van een bloede ziin, van een God, en even eens geſchapen, dat wy daarom malkander onderling lief hebben, *niet alleen voor ons zelven* le-
Phil.2.4. vende, maar ook het geen wy konnen *tot gebruik van andere* brengende. Het zelve raad ons eenſdeels de brooſheid des menſchelijken levens, een ſterke opwekking van ontferming: anderzints de noodſaakelijkheyd van onderlinge hulp. Op deſe gelegendheid ſpreekt *Seneca* zeer heerlijk op ſijn viif-en-negentigſte Brief. *Siet hier een andere zin-twiſting, op wat manier de menſchen gebruikt moeten zijn. Wat zullen wy doen? wat voorſchrif-*

ten

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

ten geven wy, op dat niet meer menſchen bloedt vergooten werd? Hoe weinig is het niet ſchadelijk te wezen aan die gene, den welcken gy vorderlijck moet zijn? Om de waarheyd te zeggen, 't is een groote eer, indien een menſch zachtzinnig tegen een menſch is. Sullen wy ghebieden, dat hy aan een die ſchipbreuck lijd ſijn hand uitſteek, aan een dwalende den wegh wijs, zijn brood met den hongerige verdeelt? Wanneer zal ik alles zeggen dat gedaan of ghelaaten moet zijn, daar ik kortelijk dit kort begrijp der menſchelijke beleefdtheyd kan geven? Al wat gy ziet, in 't welke alle goddelijke en menſchelijke dingen begrepen zijn, is een: wy zijn leden van een groot lichaam. De Natuur heeft ons alle bloedverwanten ter weereld gebragt, daar zy uit de zelve en tot de zelve baarde. Deze heeft ons een onderlinge liefde ingheſtord, en vriendſchap houdende gemaakt: zy heeft het recht en billiik te zamen geſteld: na haar ſtelling iſt ellendiger ſchaade aan te doen, dan ſchaade te lijden: uit haar bevel zijn de handen tot hulp bereid. Laat het gedicht in u mond en herte zijn. Ik ben een menſch, en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

achte niet vreemd van my te wezen al wat menſchelijk is. Laat ons dat gemeen houden, dat wy geſchapen zijn. Onze ghemeenſchap is den ſteene verwulfzels gantſchelijk gelijk, welke vallen zouden, ten zy de eene ſteen den anderen in de weg was, door dat zelve word het opgehouden. Siet nu eens of gy niet in veel deelen tegen de gerechtigheid zondigt? Of gy de dwaalende gevoegliik op de rechte weg helpt? Of gy de bedrukte met trooſt of hulp onderſteund? Of gy tegen u minder niet hoovaardig, maar vriendeliik en beleeft ziit, en t' eenemaal zoodanig als gy wilde dat u meerdere tegen u ziin? Of andere ook van u verdraagen, dat gy van andere niet ſoud' willen verdragen? Of *gy andere doet het geen gy wilde dat u van andere geſchieden zoude?*

Math. 7. 12.

En zoo veel van de deuchd, dewelke wy dan eerſt recht hebben, als wy dan zelf niet quaaliik doen, wanneer wy weten dat het nooit zal uitkoomen: en niet nalaten goed te doen, hoewel wy daar van geen belooning of eer verwachten; maar dat ons alleen genoeg is de verſekerdheid van een goed gemoed.

Daar

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Daar is noch overich, dat wy op de godzaaligheid eens denken, een konſt der konſten, en wetenſchap der wetenſchappen, en welke alleen heeft de belofte des eeuwigen levens: zoo dat het zonder de zelve beter waar nooit gebooren te worden. De zelve nadien zy vervat eenſdeels dingen, diemen gelooven moet, anderſdeels diemen hoopen moet, als ook diemen doen moet; zo behoord een iegeliik hem zelven te onderzoeken, of hy en 'tgeloof en de hoop en de lieſde heeft. 1. *Tim.* 4. 8.

Voor eerſt dan onderzoek, of gy gelooft dat alle dingen van God geſchaapen ziin, door ſijn voorzienigheid geregeerd worden, dat gy hem alles ſchuldig ziit, op hem u vertrouwen ſteld, zelf in tegenſpoeden, die hy u tot uwen beſten toezend of toelaat. Inſcheliix ook of gy gelooſt in't Woord, het welk voor ons vleeſch heeft aangenoomen, en in het zelve voor ons geleden heeft, en die ten jongſten dage komen ſal om te oordeelen de levendige en dooden. Of gy ook gelooft in den H. Geeſt, door welke wy geheiligt worden, en *leden zijn des geeſtelijken lichaams, van welke Chriſtus 't hooft is.* *Epheſ.* 5. 23.

On-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Onderzoek daar na ook, of gy de vergiftenis der zonden, en het *eeuwige ieven* van de goddeliike voorzienigheid *hoopt, alleen om de verdienſten van Chriſtus:* geliik als *Chriſtus* belooft heeft aan alle die in hem gelooven. Gy moogt dit dan gelooven, indien gy u zelven bewuſt ziit, dat gy recht gelooft. So dat hier ook plaats heeft 't geen *Salluſtius* zeit: *Een iegelijx gemoed verleend een hoope uit ziin gewiſſe.*

Ioh.3.16.

Doch het is geen recht geloove, ten zy het *levendig zy, en krachtig door de liefde:* dieſ halven elk een onderzoeken moet of hy de liefde heeft. Siet dan of gy God u Schepper boven alles eert: het welke niet geſchied, indien gy meer bemind u ſtaat, riikdom en vleeſcheliike welluſt. Want *wy konnen niet gelijk God en den Belial dienen.* Siet of gy den eenigen Soone Gods *Iezus Chriſtus* bemind: het welke gy niet doet, ten zy gy bereid ziit de weereld om hem te verlaten: en liever u leven te verlaaten dan hem te verloochenen. Siet eens of gy ook u eeven naaſten bemind, het welke niet waarachtig is, indien gy alleen op u profijt uit ziit, veel min indien gy u-

Gal. 5.6.

2. Cor. 6. 15.

we

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

e ouders of andere, die of in't
:meen of byzonderliik over u ge-
eld ziin, haar ſchuldige eer wei-
rd: indien gy eens anders bloed
ergiet: indien gy eens anders
dde beſmet: indien gy met be-
rog of geweld u meeſter maakt
n eens anders goed: indien gy
ns anders goede naam ſteeld:
dat meer is, indien gy door
ramſchap, haat, niid, welluſt,
eenige andere genegendheid, als
n't hollen geraakt, iets zoodaa-
g in u gemoed begeerd, ſchoon
zonde binnen de gedagten bliift,
elke van de menſchen niet kon-
en geweten worden. Siet ook
n laaſten of gy met deze en dierge-
ike gebreeken geduurig ſtriid, en
gy ook manneliik ſtriid, en in de-
ſtriid meer en meer de gebreeken
er-wind. Want geliik *Augu-*
inus zeyd: *Wat doet de deughd*
er anders (onder die naam ver-
at hy ook de godzaaligheid) *als*
t zy geduurig oorlog voerd met de
breeken, niet die van buiten zijn,
aar die van binnen ziin, niet met
e van andere, maar t'eenemaal de
ize. En het is ons niet geoorloft
il te ſtaan in dit gevecht, om dat
y te doen hebben met een liſtige en 1. *Pet.* 5. 8.
ſter-

ſterke vyand, die nooit aflaat, om ons aan te vallen: zoo dat indien wy een weinig flaauw worden in tegen-weer, hy metter haaſt ons onder de voet heeft. *Hieronymus* leid dit zindeliik uit in ziin derde boek tegens de Pelagianen. *Even eens als een die tegen ſtroom oproeyd, zoo hy de handen traagh voort ſlaat, zal terſtond te rugh vlieghen, en met d' afvlietende waateren vervallen, daar hy niet wilde. Soo ſtaat het oock met de menſcheliikheyd, zoo zy een weynig haar zelven los laat, zy leert haar brooſheid, en verſtaat dat zy veel dinghen niet kan doen.* Soo dikwils als wy dan van ons vleeſch, de Duyvel, en wereld, tot zondigen aangezogt worden, laat ons zoo de moed nooid verlooren geven of verliezen: maar laat ons daar geduurig op uit ziin, dat wy ons vleeſch onder de reden, de reden onder God begeven: tot dat wy daar ziin, alwaar niet meer ſtriid zal wezen, maar een eeuwige vrede.

EYNDE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

Tot Harlingen / by Hero Gala-
a, Boekdzukker en Boekverhoo-
er / is niede gedzuckt / en vooz een
er civile pzijs te bekomen:

1. Illustrium & Clarorum Viro-
nm Epistolæ selectiores superiore
: hoc seculo scriptæ, distributæ
i centurias tres. In quibus mul-
i Theologica, Politica, Ecclesia-
ica, Historica, Philologica, &c.
las passim ex autographis collegit
c edidit SIMON ABBES GAB-
EMA, Historiographus Frisiæ.
n octavo.

2. Alle volgeestige Werken van
AN DE BRUNE DE JONGE.
Bestaende in 1. Wetsteen der Ver-
nuften, of Bequaam Middel om
van alle voorvallende saken aar-
diglijk te leeren spreken. 2. Iok
en ernst, dat is, Allerley deftige
Hofredenen, Quinkslagen. &c.
3. Verscheidene Gedichten, &c.
4. De Vragen en Bedenkingen op't
Vader Onze. &c. In quarto.

3. De Wonderlijcke Herschep-
pinge van een wreede Wolf in een
trouwen Herder, vertoont in 32.
Predikatien over de bekeeringe Pau-
li,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

li, door Daniel Reneman, Predikant te Harlingen. In octavo.

4. Frieſche Sterrekonſt, ofte een korte doch volmaekte Aſtronomia, met de nuttigheden van dien / uit eygene ſpeculatien uitgewerkt / door Ioh. Phocijlides Holwarda. Profeſſor te Franeker. In octavo.

5. De zeer curieuſe afbeeldinge / van den voorzichtigen en dapperen Zeeheldt Tjerk Hiddes de Fries, Admiraal van Frieſlandt.

Deſelve mede met Stokjes.
Deſelve in ebben Lijſt en Glas voor.

Zal meede eerlange by voorſchreven Galama uytgegeven werden / een zeer geleert Werkje / aengaende het leven en de dienſt van de Herders Iſraëls, of de Dienaren des Heyligen Euangeliums; aenwijzende hoe ze in haar ſtudie / leeringe / huyshoudinge / burgerlijke ommegank / etc. volgens Gods heylige Woord / moeten gerigt zijn.

Te HARLINGEN,
By Hero Galama gedrukt, 1668.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

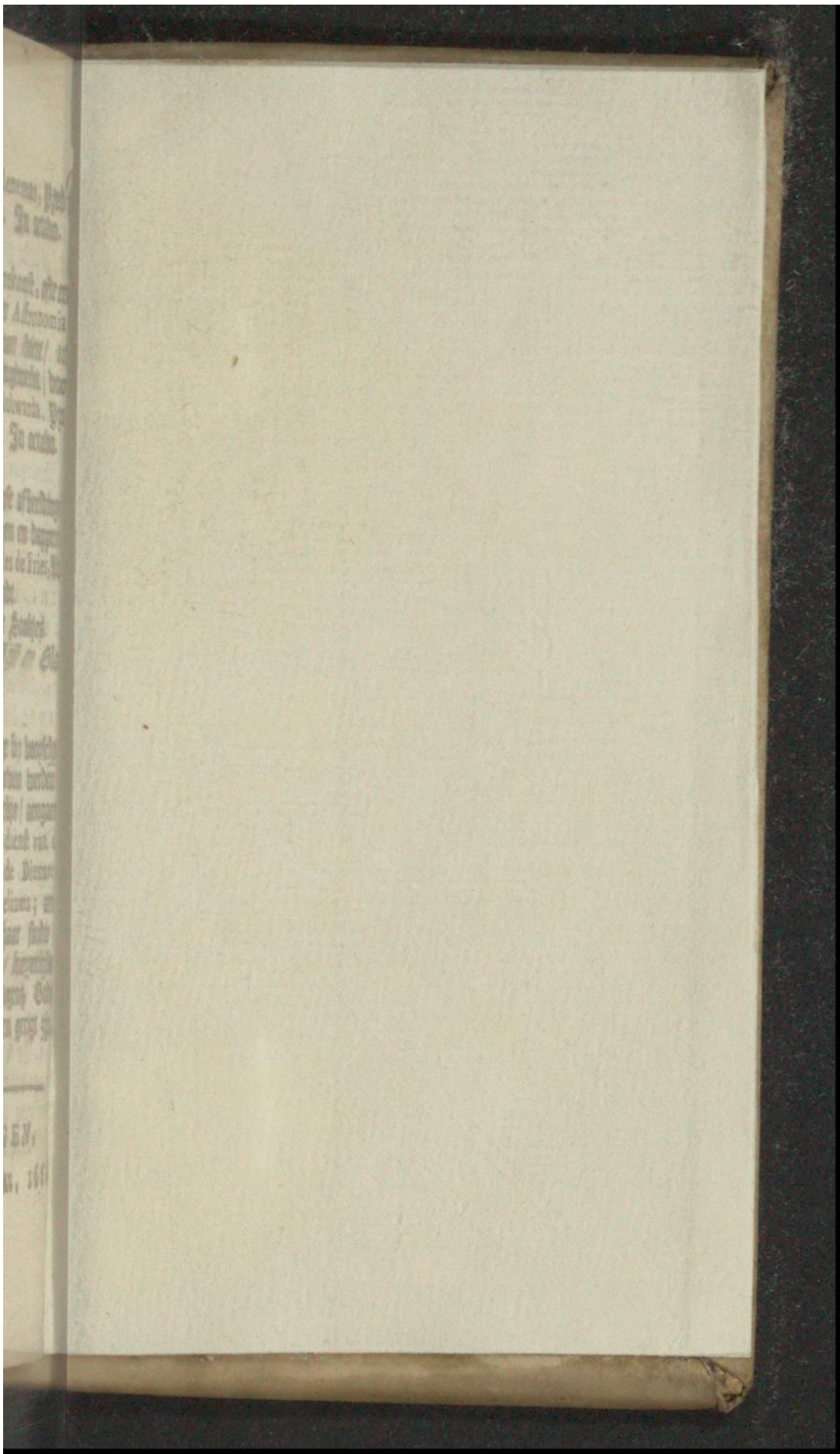

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

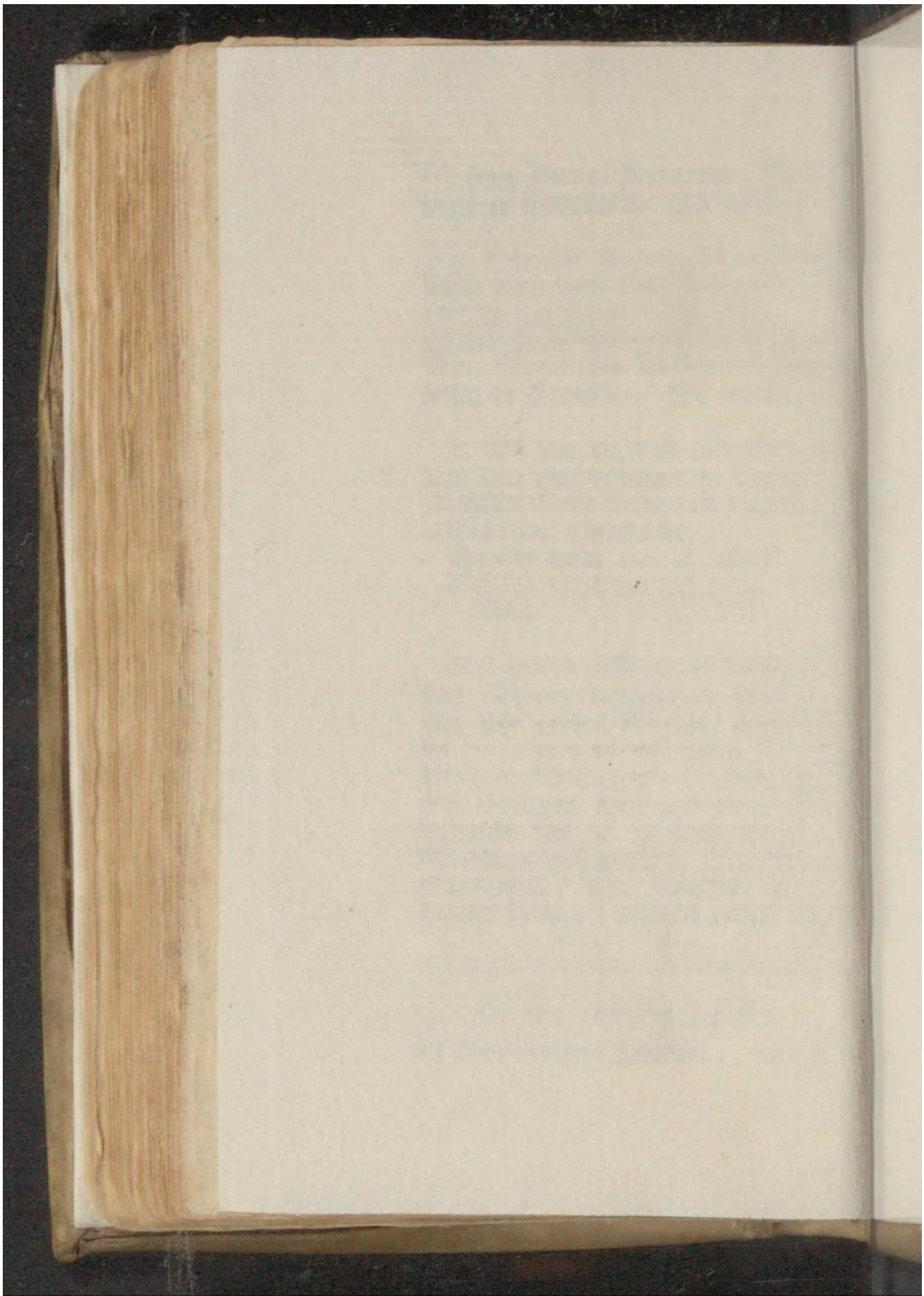

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

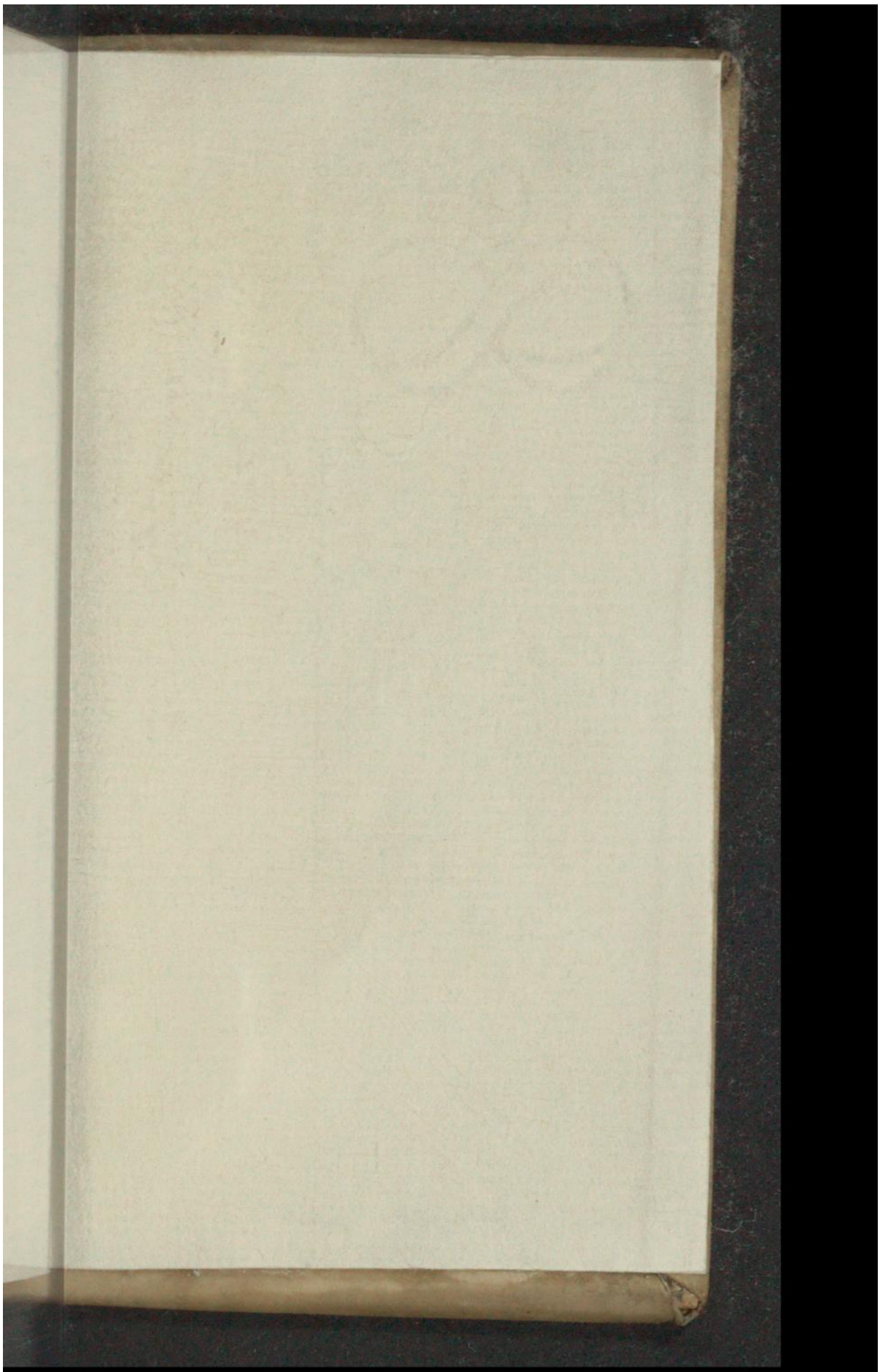

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

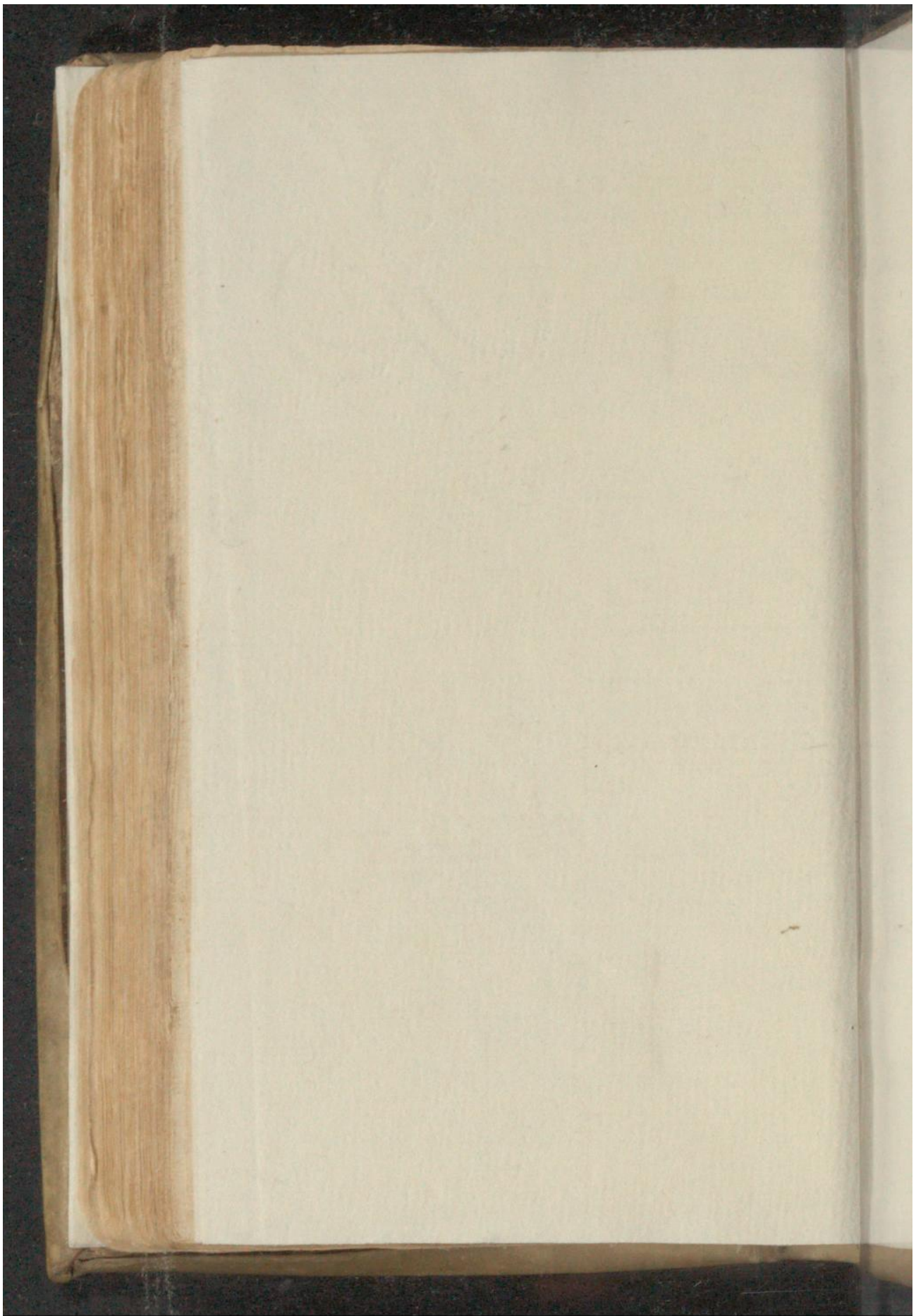

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6

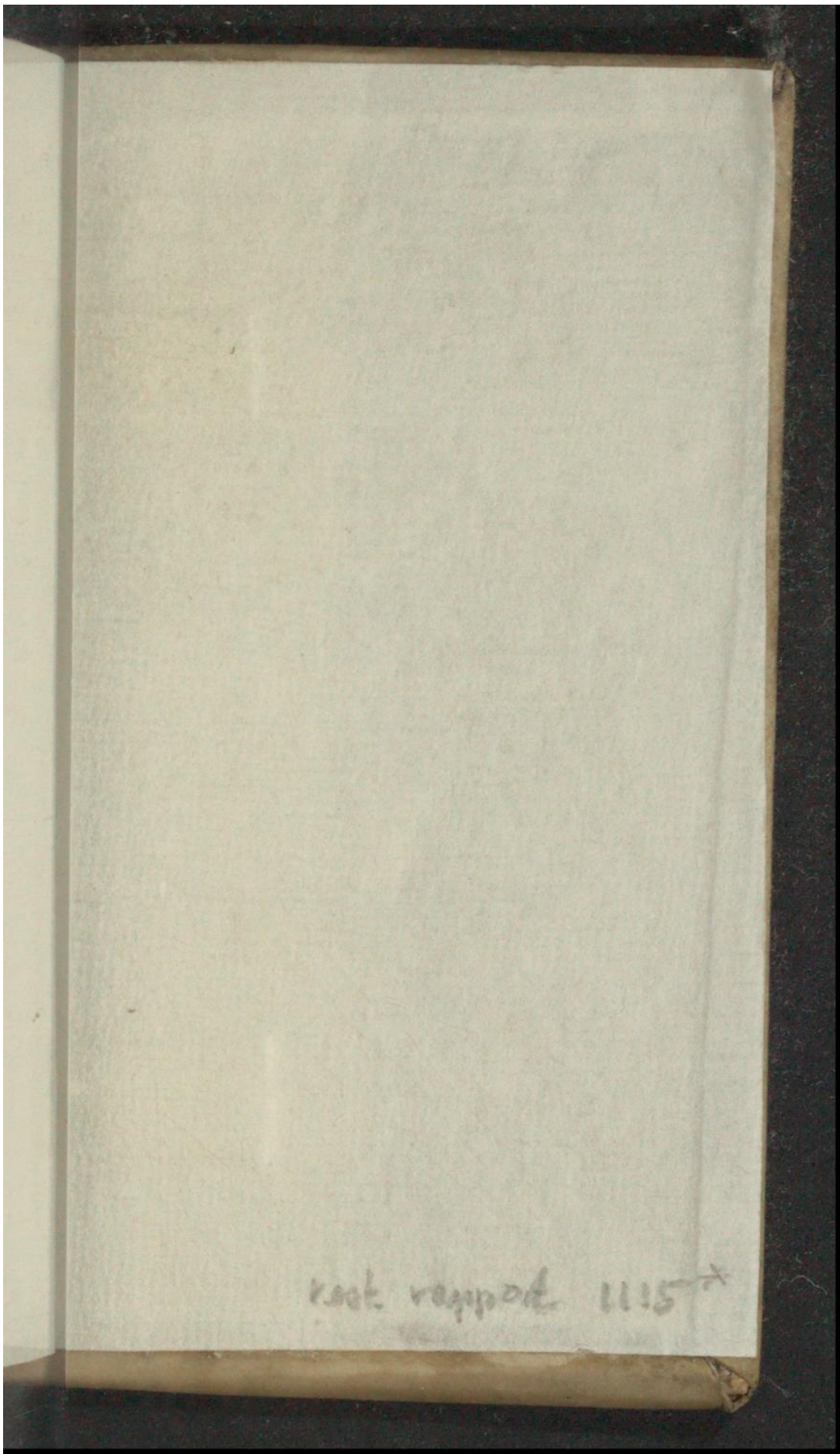

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
238 M 6